

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Josef Aleš-Lyžec (1862 – 1927):

Životopisná freska

Josef Aleš-Lyžec (1862 – 1927):

Biographical fresco

Bc. Petr Hatala

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Hnilica, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Dějepis – Základy společenských věd

2017

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: *Josef Aleš-Lyžec (1862 – 1927): Životopisná freska* vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 14. července 2017

.....

Petr Hatala

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. PhDr. Jiřímu Hnilicovi, Ph.D. za jeho cenné rady a odborné vedení této práce. Dále bych chtěl poděkovat pracovníkům Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze, jmenovitě Mgr. Ivě Prokešové a promovanému historikovi Karolu Bílkovi, za jejich ochotu a pomoc při studiu pramenného materiálu. Díky patří také mé přítelkyni Lucii Šebelové, která mi pomohla se závěrečnou korekturou textu.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce pojednává o osobnosti Josefa Alše-Lyžce, českého pedagoga, kreslíře, překladatele, průkopníka a propagátora lyžařské turistiky v českých zemích. Je vypracována historickou metodou na základě studia pramenného materiálu Alšovy pozůstalosti v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze. V první části jsme seznámeni se stručnou biografií Josefa Alše-Lyžce, která rekapituluje nejdůležitější okamžiky jeho života. Druhá část práce se na základě dochovaných dokumentů snaží postihnout nejdůležitější oblasti Alšova života, především jeho činnost pedagogickou, výtvarnou a lyžařskou. Důraz byl kladen také na rozbor jeho korespondence, jenž nám osvětluje vztah k jeho slavnějšímu příbuznému Mikoláši Alši, k nemanželskému synovi Josefu Váchalovi a k jeho matce Anně Váchalové (Hlaváčkové). Celá práce si klade za cíl alespoň částečně přiblížit tuto polozapomenutou osobnost současnému čtenáři, jenž dosud neměl k dispozici žádnou Alšovu biografii.

KLÍČOVÁ SLOVA

Josef Aleš-Lyžec, Mikoláš Aleš, Josef Váchal, Anna Váchalová, biografie, rodinná korespondence, lyžařství v českých zemích, učitel na přelomu 19. a 20. století.

ABSTRACT

The subject of this thesis is the persona of Josef Aleš-Lyžec – Czech pedagogue, draftsman, translator, tourist, and pioneer and propagator of skiing in the Czech lands. The thesis is created using historical method based on the study of source material of the Aleš hereditament in Literary Archive in Memorial of National Literature in Prague. In the first part we are introduced to a brief biography of Josef Aleš-Lyžec, which summarizes the most important moments of his life. The second part of the thesis aims at describing the key facets of his life, based on surviving writings, especially his endeavors in pedagogy, art and skiing. The analysis of his correspondence is also strongly accentuated, as it sheds light on his relationships with his more famous relative Mikoláš Aleš, his illegitimate son Josef Váchal and his mother Anna Váchalová (Hlaváčková). The intended purpose of the whole thesis is to depict this half-forgotten persona to a present reader, who until now had no Aleš biography available to him.

KEYWORDS

Josef Aleš-Lyžec, Mikoláš Aleš, Josef Váchal, Anna Váchalová, biography, family correspondence, skiing in the Czech lands, teacher at the turn of the 19th and 20th centuries.

OBSAH

1.	ÚVOD.....	8
1.1	PRAMENY	10
1.2	LITERATURA.....	12
2.	ŽIVOT JOSEFA ALŠE	16
2.1	PÍSECKÝ RODÁK.....	16
2.2	ZAČÍNÁJÍCÍ PEDAGOG.....	18
2.3	PRAŽSKÁ ŠTACE.....	20
2.4	VENKOVSKÝ UČITEL.....	23
2.5	KRAKONOŠŮV NÁSLEDOVNÍK	28
3.	OSOBNOST JOSEFA ALŠE	33
3.1	ČLEN ALŠOVSKÉHO RODU	33
3.2	CHERCHEZ LA FEMME	37
3.3	„PANE VÁCHALE, MILÝ MŮJ SYNU!“	45
3.4	RENEŠANČNÍ ČLOVĚK	57
3.5	NADANÝ KRESLÍŘ.....	63
3.6	UČITELSKÉ BOJE A TRÁPENÍ.....	67
3.7	TURISTA A LYŽEC	74
3.8	CESTOVATEL	80
4.	ZÁVĚR	85
5.	ZKRATKY	87
6.	PRAMENY A LITERATURA.....	88
6.1	SEZNAM PRAMENŮ	88
6.1.1	ARCHIVNÍ PRAMENY	88
6.1.2	ARCHIVNÍ POMŮCKY	88
6.1.3	MEMOÁRY, VLASTNÍ VYDANÁ DÍLA A PŘÍSPĚVKY	89

6.2	SEZNAM LITERATURY	89
6.2.1	ENCYKLOPEDIE, SLOVNÍKY A PŘÍRUČKY	89
6.2.2	MONOGRAFIE.....	90
6.2.3	SBORNÍKY A ČLÁNKY	90
6.3	SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	91
7.	PŘÍLOHY	92
7.1	SEZNAM PŘÍLOH.....	92

1. ÚVOD

Dne 29. září 2017 si budeme moci připomenout výročí devadesáti let od smrti významného českého lyžaře, turisty, pedagoga, kreslíře, překladatele a člena slavného Alšovského rodu – Josefa Alše-Lyžce.¹ Ten patřil od poloviny 90. let 19. století k předním propagátorům lyžařské turistiky na Turnovsku a vůbec k prvním, kdo se na lyžích pokoušel o zdolání Ještědu, Jizerských hor a Krkonoš. Svůj zájem o hory spojil také se svou činností literární. Prostřednictvím přednášek a popularizačních článků, především pak jediným svým knižním dílem – *Obrazy horské zimní krásy* (1909) se snažil o propagaci našich hor (zejména pak Krkonoš) v zimních měsících.

Obyvatelé českých zemí znali naše hory dosud pouze v létě a nový zimní sport se ukázal být výtečným prostředkem, s jehož pomocí byla krása bílých vrcholků dostupná i lidem z *kraje*. Lyžařské výpravy zasněženou přírodou staly se Josefu Alši doslova balzámem na duši. Poetika, se kterou na něj zimní krajina působila, měla následně vliv i na jeho básnický sloh, s nímž naše nejkrásnější hory popsal. Věrný sokolským ideálům o zušlechťování těla i ducha soustředil svou pozornost také na jejich studium. Především v pozdějších letech, když mu jako penzionovanému učiteli bylo umožněno bydlet přímo pod hřebeny svých milovaných Krkonoš, začal se soustavněji zabývat faunou, florou a především geologickou charakteristikou zdejších vrcholků. Jeho takřka dennodenní výpravy za okolními krásami z něj učinily skutečného znalce místní přírody.

Vedle toho byl Josef Aleš také pedagogem, jenž většinu svého profesního života strávil na Mnichovohradištsku, kde vystřídal velké množství venkovských obecných škol. Nesplnění definitivní učitelské zkoušky a jeho svérázná nesmlouvavá povaha měly za následek, že se na svých učitelských *štacích* dostával do konfliktů, a proto byl často překládán z místa na místo. Své pokrokové názory vštěpoval také svým svěřencům, které často vodil do přírody, dbal o jejich hygienu, učil je sportovat a rozvíjet cit k mateřské řeči a vlasti.² Jeho zájem o literaturu, výtvarné umění (sám byl v duchu alšovského rodu nadaným kreslířem), různé vědní disciplíny, esoterické nauky a filosofii, stejně jako

¹ U skloňování příjmení Aleš vycházím z Internetové jazykové příručky (IJP) Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky (ÚJČ AV ČR), tedy z pravidel uvedených u výkladu hesla *Aleš*. In: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=ale%C5%A1> [cit. 12. července 2017].

² BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 135-143.

znalost světových jazyků a aktivita v různých národních, regionálních či specializovaných organizacích z něj ruku v ruce s podivínskou povahou a romantickým vzezřením (viz Přílohy č. 1 a 2) dodnes činí velice zajímavou osobnost.

Josefem Alšem jsem se zabýval již ve své bakalářské práci *Otec a syn: Josef Aleš-Lyžec (1862 – 1927) a Josef Váchal (1884 – 1969)*, na jejíž stránkách jsem se prostřednictvím rozboru korespondence snažil rozkrýt jeho vztah k nemanželskému synovi – malíři Josefu Váchalovi.³ Ve své diplomové práci bych se rád na tuto netradiční osobnost podíval blíže. Práce je rozdělena do dvou hlavních kapitol. První kapitola je koncipována lineárně (chronologicky) a seznamuje nás s hlavními událostmi v životě Josefa Alše od jeho narození a prvních dětských let v Písku až po stáří strávené v Krkonoších a smrt na Mnichovohradištsku. Druhá kapitola je rozdělena tematicky. Snažil jsem se v ní přiblížit Josefa Alše skrze jeho pedagogickou profesi, četné záliby a vztahy s nejdůležitějšími osobami jeho života, především s Mikolášem Alšem, Annou Váchalovou a Josefem Váchalem.

Pro první kapitolu byly hlavními prameny osobní doklady a deníkové záznamy, pro kapitolu druhou pak dochovaná korespondence a četné rukopisné poznámky. Zde jsem však narazil na největší úskalí své práce, neboť dopisy v Alšově pozůstalosti jsou z drtivé většiny pouze přijaté. Alšova vlastní korespondence se dochovala především v podobě (někdy nedokončených) konceptů dopisů, u nichž nemůžeme mít jistotu, že byly adresátům nakonec odeslány. I přesto jsou cenným dokladem jeho vlastních myšlenek. Pro rekonstrukci vzájemných vztahů zůstává nejceněnější korespondence s Josefem Váchalem, protože se jako jediná zachovala kompletní. Na jejím základě bylo vypracováno jádro mé předchozí (bakalářské) práce, jehož upravená a zkrácená podoba posloužila jako základ pro podkapitolu 3.3. Na místech, kde se mi to zdá nejvhodnější, nechávám skrze citace z korespondence a rukopisných poznámek promlouvat přímo aktéry samotné.

O Josefu Alši nebyla dosud napsána žádná ucelená biografie. Mým skromným záměrem není toto bílé místo zcela vyplnit, ale alespoň k tomuto cíli přispět. Vede mne k tomu vědomí, že fragmentárnost informací, jež jsou o životě a díle Josefa Alše k dispozici, neumožňuje mi napsat práci, již bych si troufl nazvat biografií. Potud vysvětlení podtitulu

³ HATALA Petr, *Otec a syn: Josef Aleš-Lyžec (1862 – 1927) a Josef Váchal (1884 – 1969)*, Praha 2012, Bakalářská práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Vedoucí práce: PhDr. Jiří Hnilica.

mého textu (*Životopisná freska*). Restaurátor, jenž pod nánosem zdiva odkrývá starou malbu, je často konfrontován se skutečností, že se umělecké dílo nezachovalo celé. Divák je pak při pohledu na něj nucen vypomoci si svou vlastní obrazotvorností a doplnit si bílá místa alespoň v duchu, a to na základě okolního výjevu. Používám tohoto příměru úmyslně, neboť takto se mi jeví výsledek mé práce.

1.1 PRAMENY

Písemná pozůstalost Josefa Alše je dnes součástí tří paměťových institucí: Státního okresního archivu Mladá Boleslav (SOkA MB), Krkonošského muzea v Jilemnici (KMJ) a Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze (LA PNP). V prvních dvou se nacházejí rozsahem malé soubory dokumentů, jež doplňují obraz o Alšově badatelské činnosti, respektive o jeho stopě v dějinách českého lyžování. SOkA MB obsahuje Alšovy rukopisné poznámky o jeho pozorováních ledovcových morén a podklady pro chystanou (nakonec však nedokončenou) knihu o diluviální době v Krkonoších. V jeho složce se nachází také část materiálu o Mikoláši Alši, jenž za svůj život nashromáždil. V KMJ je osobnosti Josefa Alše coby průkopníka a propagátora lyžařské turistiky věnováno místo ve stále expozici dějin českého a československého lyžařství.⁴

Svým rozsahem (a rovněž obsahem) je nejcennějším pramenem ke studiu Alšova života jeho osobní fond v LA PNP v Praze, který je uspořádán do devíti kartonů obsahujících 2 563 archivních jednotek.⁵ V nich jsou obsaženy dokumenty následujícího charakteru: osobní a rodinné doklady; rodinná korespondence; korespondence s přáteli a známými; korespondence s nakladateli, redakcemi, spolky a institucemi; deníky, zápisníky a skicáře; fotografie a mapy; rukopisy a koncepty přednášek; novinové články a časopisecké příspěvky o jeho životě, o lyžařské turistice v českých zemích, o životě a díle Mikoláše Alše aj.

⁴ Krkonošské muzeum v Jilemnici, Expozice s názvem: „*Bílou stopou: Kapitoly z dějin českého lyžování do r. 1938.*“ In: <http://www.kmjilemnice.cz/historie.html> [cit. 12. července 2017]. Dosud jediná výstava věnovaná osobnosti Josefa Alše se uskutečnila ve dnech 7. až 29. března 1998 v Suchardově domě v Nové Pace. Expozici připravilo Městské muzeum v Nové Pace a Památník národního písemnictví v Praze. KLÍNKOVÁ Hana, *Zasuté obrazy Josefa Alše-Lyžce*, In: Tvar, Praha 1998, roč. 9, čís. 6, str. 14.

⁵ BÍLEK Karol, *Josef Aleš-Lyžec (1862 – 1927): Písemná pozůstalost*, Praha 1978.

Po smrti Josefa Alše se majitelem této pozůstalosti stal jeho syn Josef Váchal. Ten otcovy písemnosti opakovaně procházel a na některých místech opatroval svými komentáři. Váchalovy přípisky jsou v mnoha ohledech velice zajímavými informacemi, jež doplňují celkový obraz osobnosti Josefa Alše. Některé z nich jsou sice jen žertovnými či uštěpačnými poznámkami, například na adresu otcových ctitelek či některých jeho kreseb, ale jako celek jsou zajímavým dokumentem o Váchalových vzpomínkách na zesnulého otce. Pomáhají navíc osvětlit spletitost jejich komplikovaného vztahu.⁶ Nejzajímavější Váchalovy postřehy jsem se rozhodl přidat jako doplňující text do poznámkového aparátu této práce. Po Váchalově smrti přešla otcova pozůstalost plynule do pozůstalosti jeho syna. Ten však jako bezdětný po sobě nezanechal žádného zákonného dědice a jelikož nese-psal poslední vůli, připadly jeho dokumenty Památníku národního písemnictví v Praze. Obě pozůstalosti pak zpracovala dr. Marie Bajerová, která patřila mezi Váchalovy obdivovatele. Svou badatelskou činností na počátku 70. let odstartovala (tehdy ještě skromný) zájem o jeho literární a výtvarné dílo, jež bylo mezitím zcela zapomenuto.⁷ Roku 1978 byla pozůstalost Josefa Alše z pozůstalosti jeho syna vyjmuta a samostatně zpracována (přírůstkové číslo 69/71) promovaným historikem Karolem Bílkem, který k oběma fondům vyhotovil také jejich soupisy.⁸ Pro kapitolu, jež se věnuje vztahu Josefa Alše k synovi, jsem použil také 197 listů korespondence z fondu Josefa Váchala (přírůstkové číslo 57/71).⁹

Z vydaných pramenů či vlastních literárních děl byly nejdůležitější především Váchalovy *Paměti*, jež obsahují záznamy do roku 1916, a v nichž se objevuje také několik zajímavých vzpomínek na otce (především z dob Váchalova dětství a dospívání).¹⁰ Závěr memoárů je pak věnován Anně Váchalové, která na několika málo stránkách vzpomíná

⁶ Mnohé z těchto komentářů pocházejí z Váchalova stáří, kdy žil (podobně jako předtím jeho otec) v ústraní na českém venkově. To nám dává lepší představu o tom, jak se jeho nahlížení na otce v průběhu jeho života změnilo.

⁷ KOCMAN Jiří H., *O JUDr. Marii Bajerové (1902 – 1993) – její biografický a bibliografický váchalovský odkaz*, In: Josef Váchal: Sborník textů ze sympozia v Klatovech: 27. – 28. října 2006, Klatovy 2007, str. 161-167.

⁸ BÍLEK Karol, *Josef Aleš-Lyžec (1862 – 1927): Písemná pozůstalost*, Praha 1978; BÍLEK Karol, *Josef Váchal (1884 – 1969): Písemná pozůstalost*, Praha 1978.

⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4365-4561, Korespondence Josefa Váchala a Josefa Alše z let 1889 – 1927.

¹⁰ VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995.

na své mládí na Domažlicku a příchod do Prahy.¹¹ O Josefově vztahu k Mikoláši Alši pojednává několik odstavců vzpomínkové knihy malířovy dcery Maryny, jež vyšla poprvé roku 1951 pod názvem: *U nás doma* ve Státním nakladatelství dětské knihy (SNDK).¹² Alšovy krkonošské zkušenosti pak zobrazuje jeho vlastní kniha – *Obrazy horské zimní krásy*, která vznikla na základě autorových lyžařských výprav z let 1902 – 1908. Poslední kapitola je pak věnována Ještědu, jenž se stal prvním cílem jeho lyžařských počinů. Kniha je zajímavá rovněž pro své kapitoly o životě na horách a dějinách lyžařského sportu v českých zemích.

1.2 LITERATURA

Základní informace o Josefu Alši nalezneme ve velkých českých encyklopedických dílech, jejichž hesla čtenáře ve stručnosti seznamují s charakteristikou Alšovy činnosti, nejdůležitějšími životopisnými daty, jeho příbuzenským poměrem k malíři Mikoláši Alši a jediným vydaným dílem *Obrazy horské zimní krásy*. Takto se s jeho osobou setkáme například v *Dodatcích k Velikému Ottovu slovníku naučnému* z roku 1930 nebo v *Masarykově slovníku naučném* z roku 1925.¹³ Záznamy podobné výše zmíněným, byť podrobnějšího charakteru, nacházíme také v současných příručkách, například v *Českém biografickém slovníku XX. století* z roku 1999 nebo v *Biografickém slovníku českých zemí* z roku 2004.¹⁴ Zde se vyjma výše zmíněného obsahu objevuje také příbuzenská spřízněnost s malířem Josefem Váchalem a obsáhlejší životopisné údaje, včetně jeho pedagogických angažmá a theosofických a spiritistických zájmů. Vedle toho se osobnost Josefa Alše jako jedna z výrazných postav českých lyžařských dějin objevuje také v

¹¹ *Matka Josefa Váchala (Dle vlastního jejího vyprávění, zaznamenaného A. Mackovou v únoru, 24., roku 1935)*. In: VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 310-317.

¹² SVOBODOVÁ-ALŠOVÁ Maryna, *U nás doma*, Praha 1957.

¹³ *Ottův slovník naučný nové doby: Dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému: Díl I: Svazek I: A-Bo*, Praha 1930, str. 84-85; *Masarykův slovník naučný: Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí: Díl I: A-Č*, Praha 1925, str. 86.

¹⁴ TOMEŠ Josef et al., *Český biografický slovník XX. století: Díl I: A-J*, Praha – Litomyšl 1999, str. 24; *Biografický slovník českých zemí: Svazek I: A*, Praha 2004, str. 59. Poznámka: V obou textech je uvedeno chybné datum narození. Josef Aleš se narodil 28. října a nikoliv 20. října. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 713, Křestní list Josefa Alše ze dne 26. března 1881. V Českém biografickém slovníku je dále uvedeno, že v letech 1917 – 1925 působil Josef Aleš jako učitel na českých menšinových školách v západních Krkonoších. V té době byl však již penzionovaným pedagogem a věnoval se výhradně své badatelské činnosti a lyžařským výpravám.

tematicky zaměřených encyklopedických dílech, například v knihách autorského kolektivu pod vedením Otto Kulhánka – *Malá encyklopedie lyžování* či *Zlatá kniha lyžování*.¹⁵

Další zdroj poznatků představují novinové články a časopisecké příspěvky. Mezi nejzdařilejší patří nekrolog dr. Kalibery na stránkách *Zimního sportu*, vzpomínka Alšova nejlepšího přítele z posledních let jeho života Jindřicha Ambrože v *Časopise turistů* či fejeton s názvem: *Praotec lyžařů*.¹⁶ Z novější doby si zaslouží pozornost příspěvek Hany Klínkové v časopise *Tvar*, jenž odkazuje na tehdy probíhající výstavou v Nové Pace, či článek *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec* od Marie Bajerové v *Písecké čítance*.¹⁷

Posledním typem literatury, v níž se osobnost Josefa Alše objevuje (alespoň v úvodních kapitolách) jsou biografické práce o Josefu Váchalovi. Vůbec prvním Váchalovým životopisem je kniha Marie Bajerové s názvem: *O Josefu Váchalovi*, která vznikala již od konce 60. let, ale svého vydání se dočkala až roku 1991 v Pražské imaginaci.¹⁸ Jednotlivé části této knihy byly vydávány časopisecky již v průběhu 70. a 80. let. Práce Marie Bajerové jsou cenné nejen pro své prvenství, ale především pro jedinečnost a autenticitu některých informací, jež autorce sdělil sám Váchal. Marie Bajerová za ním v letech 1965 – 1969 pravidelně dojížděla na jeho venkovskou usedlost ve Studeňanech u Jičína, kde žil v ústraní a zapomnění se svou partnerkou Annou Mackovou již od roku 1940. Během těchto setkání se od Váchala dozvěděla mnohé o jeho životě a tvorbě, ale také o jeho otci Josefu Alšovi. Mimo to jí Váchal umožnil přístup k osobní a rodinné korespondenci. Největší slabinou této práce je absence poznámkového aparátu. Čtenář tak od sebe nedokáže odlišit informace, jež autorka získala na základě studia pramenů, od vzpomínek stárnoucího Váchala.

Dvě životopisné práce o Josefu Váchalovi napsal také Jiří Olič. První titul vyšel pod názvem *...nejlépe tlačit vlastní káru sám: Život Josefa Váchala* poprvé v 80. letech

¹⁵ KULHÁNEK Otto et al., *Malá encyklopedie lyžování*, Praha – Bratislava 1987; KULHÁNEK Otto, *Zlatá kniha lyžování: Z dějin čs. a světového lyžařství*, Praha 1989.

¹⁶ KALIBERA Josef, *Aleš-Lyžec*, In: *Zimní sport*, Praha 1927, roč. XVII, čís. 1, str. 2-3; AMBROŽ Jindřich, *Zásluhy a pocty*, In: *Časopis turistů*, Praha 1927, roč. XXXIX, čís. 11, str. 280; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 759, Fejeton s názvem: *Praotec lyžařů* ze dne 17. ledna 1947.

¹⁷ KLÍNKOVÁ Hana, *Zasuté obrazy Josefa Alše-Lyžce*, In: *Tvar*, Praha 1998, roč. 9, čís. 6, str. 14; BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: *Písecká čítanka 2*, Písek 1981, str. 135-143.

¹⁸ BAJEROVÁ Marie, *O Josefu Váchalovi*, Praha 1991.

v samizdatu a podruhé (první řádné vydání) roku 1993 v nakladatelství Paseka.¹⁹ Druhou knihou je *Neznámý Váchal: Život umělce* z roku 2000, ve kterém Olič doplňuje své dosavadní bádání.²⁰ V obou případech je zřejmé, že autor pracoval s pramenným materiálem (korespondencí, deníky, rukopisy atp.), ale i zde absentuje jakýkoliv poznámkový aparát. Pro účely této diplomové práce byly opět podstatné především zmínky o Váchalově rodině, především o otci v úvodních kapitolách knihy.

¹⁹ OLÍČ Jiří, *...nejlépe tlačiti vlastní káru sám: Život Josefa Váchala*, Praha – Litomyšl 1993.

²⁰ OLÍČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000.

„Multa licent stultis, pictoribus atque poetis.“

(Horatius)

2. ŽIVOT JOSEFA ALŠE

2.1 PÍSECKÝ RODÁK

Josef Šimon Aleš se narodil 28. října 1862 v Písku a vyrůstal v domě, jenž patřil významné patricijské rodině Tonnerů.²¹ Jeho otcem byl vysloužilý voják Jan Aleš z Mirotic²², jeho matkou Josefa Alšová (rozená Holíková) z Písku²³. V mládí se Josefův otec jako příslušník těžkého jezdeckta zúčastnil války v Dánsku, kde utřžil sečné zranění na noze.²⁴ Po rekonvalescenci a propuštění z vojny se oženil a natrvalo usadil v Písku, kde získal místo obuvnického tovaryše.²⁵ Syn Josef zůstal jediným potomkem obou manželů.²⁶ Písecká rodina Alšů byla spřízněna s mirotickým rodem Alšů, odkud pocházel významný český malíř Mikoláš Aleš (1852 – 1913).²⁷ Příbuzenský vztah Josefa a Mikoláše Alšových byl nejbližší bratrancům, neboť jejich dědové – Prokop Aleš a Kašpar František Aleš – byli bratři.²⁸

Prvního vzdělání se Josefu Alši dostalo v pětitřídce národní hlavní školy v Písku.²⁹ Jeho otec si však nemohl dovolit poslat jej dále studovat, a proto se s žádostí o finanční pomoc obrátil na své sestry – Anežku a Bětušku.³⁰ Ty jako hospodyně a vychovatelky v

²¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 713, Křestní list Josefa Alše ze dne 26. března 1881.

²² Syn Prokopa Alše, pekařského mistra z Mirotic a Františky (rozené Benešové) z Voseka. MALÝ J., *Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Otavan, Písek 1927, roč. XI (XXXXVI), čís. 2, str. 28.

²³ Dcera Jana Holíka, válečného vysloužilce a invalidy z Písku a Anny (rozené Vařenkové) z Písku. MALÝ J., *Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Otavan, Písek 1927, roč. XI (XXXXVI), čís. 2, str. 28.

²⁴ VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 33. Poznámka: Pravděpodobně to byla jedna z válek o Šlesvicko-Holštýnsko (*Schleswig-Holstein*).

²⁵ OLÍČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000, str. 11-12.

²⁶ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 135.

²⁷ OLÍČ Jiří, *...nejlépe tlačit vlastní káru sám: Život Josefa Váchala*, Praha – Litomyšl 1993, str. 7.

²⁸ TOMAN Jan, *Rod píseckých a mirotických Alšů*, České Budějovice 1974, str. 124.

²⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 382, RKP Josefa Alše „*Krátké vyličení mého života a soukromých přípravných studií.*“ ze dne 10. dubna 1882. Poznámka: Z tohoto období se v Alšově pozůstalosti dochovalo ještě pět listů školní pochvaly a čtyři vysvědčení. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 357-365.

³⁰ Alžběta Alšová z Blatné a Anežka Alšová (provdaná Schwarzová) z Mirotic. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1737-1742, Korespondence Alžběty Alšové a Josefa Alše z let 1882 – 1900; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1743-1745, Korespondence Anežky Alšové a Josefa Alše z let 1889 – 1900; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č.

lepších rodinách měly dostatečně naspořeno.³¹ Díky podpoře svých tetiček mohl Josef Aleš po dovršení jedenáctého roku začít studovat na písecké reálce, jejímž ředitelem byl František Tonner (1837 – 1934), pozdější školní rada, poslanec Českého zemského sněmu a *domáci* jeho rodičů.³² Jako profesor kreslení a stavitelství působil na této škole také básník Adolf Heyduk (1835 – 1923). Josef Aleš na svého bývalého kantora později, kdy sám zakoušel obtíže učitelského povolání, s láskou vzpomínal, stejně jako Adolf Heyduk na něj.³³ Roku 1881 mu tento významný představitel májovců napsal: „*Kdybych si po dlouhá léta svého učitelování ničeho nebyl vysloužil, žádného uznání, než uznání a lásku svých někdejších žáků, jsem šťasten! [...] Dej Vám Pán Bůh štěstí a zdraví, abyste dlouho působil ku zdaru mládeže české a jí ku zdaru celé vlasti.*“³⁴ Nemohlo tomu být ani jinak, aby si Josef Aleš se svým učitelem kreslení nerozuměl, neboť byl v tomto předmětu vždy vynikající. Jeho kreslířské schopnosti potvrzovaly, že celý alšovský rod měl očividné nadání pro výtvarné umění.

Vedle kreslení vynikal Josef Aleš také v českém a francouzském jazyce, v dějepise a v zeměpise. Slabších výsledků dosahoval v němčině a přírodních vědách.³⁵ Maturitní zkoušku vykonal úspěšně 16. července 1880. Jeho vysvědčení tehdy kazily dvě dostatečné z matematiky a fyziky.³⁶ Není bez zajímavosti, že muž, jenž se později aktivně zapojil do sokolského hnutí, pěšky procestoval značný kus české krajiny a do povědomí

inv. 547-560, Korespondence Josefa Alše a jeho tet z let 1886 – 1900. Poznámka: Jan Aleš měl ještě dva bratry. František Aleš se stal krejčím ve Frankfurtu nad Mohanem, o Matěji Alši není nic známo.

³¹ OLÍČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000, str. 12; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 382, RKP Josefa Alše „*Krátké vylíčení mého života a soukromých přípravných studií.*“ ze dne 10. dubna 1882.

³² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1633, Tři nedatované novinové výstřižky o Františku Tonnerovi. Poznámka: František Tonner patřil spolu s geologem Janem Krejčím (1825 – 1887) k zakladatelům vyšší reálné školy v Písku. Jeho bratr Emanuel Tonner (1829 – 1900) byl ředitelem Československé obchodní akademie v Praze, poslancem Českého zemského sněmu a poslancem Říšské rady.

³³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1213-1215, Korespondence Adolfa Heyduka a Josefa Alše z roku 1881.

³⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1213, Dopis Adolfa Heyduka svému bývalému žákovi z 21. června 1881.

³⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 366-379, Čtrnáct pololetních vysvědčení Josefa Alše z vyšší reálné školy v Písku z let 1874 – 1880.

³⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 718, Opis maturitního vysvědčení Josefa Alše ze dne 16. července 1880.

širší veřejnosti vstoupil jako sportovec a propagátor lyžařství, byl ve svých sedmnácti letech v tělesné výchově shledán průměrným.³⁷

2.2 ZAČÍNÁJÍCÍ PEDAGOG

Po skončení písecké reálky neměl Josef Aleš mnoho možností, jak se svým budoucím životem naložit. Na vysokoškolská studia v Praze neměla rodina dostatek peněz a církevní dráhu, jíž by dozajista potěšil svou zbožnou matku, si rozhodně nepřál.³⁸ Nezbyvalo mu tedy než zkusit učitelské povolání. Neměl však prostředky k tomu, aby navštěvoval některý z učitelských ústavů, kde by získal potřebné pedagogické znalosti. K doplňující zkoušce dospělosti se proto připravoval soukromě a při zaměstnání.³⁹ Od 1. listopadu 1880 totiž nastoupil na místo výpomocného podučitele na obecné škole v Milavči na Domažlicku (viz Příloha č. 7), jež bylo ohodnoceno 280 zl. ročního platu.⁴⁰

Jeho zaměstnání jej tedy po osmnácti letech strávených v Písku poprvé přivedlo do cizího prostředí. O tom, jak těžké bylo pro mladého citlivého muže opustit rodné město, nejlépe vypovídá záznam z jeho deníku: „*Zde tak rád jsem dlíval, a Ty, kraji rodný, byls mým těšitelem. Byl jsem dítě, miloval jsem tě jako matku svou; Tys mluvil ke mně řečí tak krásnou! [...] Odešel jsem odtud pln dobrých předsevzetí, však slabý nezkušený snílek...*“⁴¹ Velká senzitivita byla Josefu Alši vlastní již od malička, jak sám uvádí na jiném místě svých deníkových záznamů.⁴² Ve svém novém angažmá se seznámil s dcerou místního sedláka Annou Váchalovou, do které se vášnivě zamiloval.⁴³ Ačkoliv cit k opačnému pohlaví (dosud platonický) poznal již během svých studií v Písku, stala se

³⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 717, Maturitní vysvědčení Josefa Alše ze dne 16. července 1880.

³⁸ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 135.

³⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 382, RKP Josefa Alše „*Krátké vyličení mého života a soukromých přípravných studií.*“ ze dne 10. dubna 1882.

⁴⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 392, Osobní výkaz Josefa Alše obsahující seznam všech služebních míst a příjmů z let 1880 – 1917.

⁴¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 801, Dva listy z deníku Josefa Alše s datem 12. září 1887. Poznámka: Josef Váchal k tomuto dokumentu později připsal: „*Loučení se s městem Pískem.*“

⁴² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 803, Deník Josefa Alše se záznamy od 12. února 1890 do 5. listopadu 1891. Poznámka: Záznam ze dne 13. září 1891: „*Tím jsi vinen Ty, můj Bože! Jsem od maličkosti samý cit, hotová citlivka a brániti se neumím!*“

⁴³ BAJEROVÁ Marie, *O Josefu Váchalovi*, Praha 1991, str. 8.

Anna jeho první a v jistém slova smyslu také osudovou láskou. Pro mladého, vzdělaného, ale chudého podučitele byla dcera z bohatého selského rodu navíc velmi dobrou partií.⁴⁴ Hančí – jak se Anně na Chodsku říkalo – měla pět sester, které (stejně jako ona) pracovaly doma na statku, a bratra Jakuba, jenž odešel na gymnázium do Domažlic a později vstoupil v Českých Budějovicích do semináře.⁴⁵ Na začátku letních prázdnin roku 1882 nastala pro Josefa Alše chvíle, kdy měl absolvovat doplňující zkoušku dospělosti pro obecné školy. Jeho první pokus na pražském ústavu pro vzdělávání učitelů však dopadl nezdarem, neboť neprospěl v pedagogice.⁴⁶ Po tomto neúspěchu opustil své dosavadní místo, aby se mohl důkladně připravit na podzimní reparát, který nakonec 30. září úspěšně složil.⁴⁷

Ačkoliv mezi ním a Annou nadále trval milostný vztah, přestěhoval se Josef Aleš za svým dalším učitelským zaměstnáním do Prahy. Zde nastoupil 26. listopadu 1882 jako zatímní podučitel na obecnou chlapeckou školu v Holešovicích s ročním platem 400 zl.⁴⁸ Toto místo mělo Josefu Alši dopomoci k získání zkušeností a vědomostí, jež byly nezbytné pro úspěšné složení definitivní učitelské zkoušky. Ta by pak mladému muži zajistila nejen společenské postavení, ale také hmotné zabezpečení. Praha však pro vzdělaného a zvědavého člověka představovala také nespočet společenských a kulturních možností, kterých Josef Aleš po příchodu do hlavního města dychtivě využíval. Všechny aktivity a náročné pedagogické povolání – ve druhém roce své učitelské praxe byl stále ještě začátečníkem – často oslabovaly jeho vůli a působily negativně na jeho sebevědomí. V jednom ze svých deníkových záznamů, typických pro toto období, Josef Aleš píše: „*Bože můj, dej mi nadšení, ať síla mocně proudí v žilách mých, vůdce mi dej pevnou, důslednou, poctivou vůli, vůli nezdolnou! Bože můj, posvět mou práci; géniové*

⁴⁴ OLIČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000, str. 7.

⁴⁵ *Matka Josefa Váchala (Dle vlastního jejího vyprávění, zaznamenaného A. Mackovou v únoru, 24., roku 1935)*. In: VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 310-317.

⁴⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 380, Zkušební vysvědčení Josefa Alše ze dne 18. července 1882.

⁴⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 392, Osobní výkaz Josefa Alše obsahující seznam všech služebních míst a příjmů z let 1880 – 1917; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 715, Vysvědčení dospělosti Josefa Alše ze dne 30. září 1882.

⁴⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 719, Dopis c. k. Okresní školní rady v Karlíně ze dne 3. listopadu 1882 o ustanovení Josefa Alše zatímním podučitelem při obecné chlapecké škole v Holešovicích. Poznámka: Josef Aleš bydlel tehdy v Hálkově ulici v domě č. 355. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 389, Koncept dopisu Josefa Alše pro výbor Svatováclavské záložny ze dne 18. listopadu 1885.

*národa českého, žehnejte mi. Stůj při mně, Mistře Jene, ty čistý, nadšený; Komenský, ty hvězdo jitřní mého povolání, učiteli poctivý, moudrý; Jungmanne, vytrvalý pracovníku; Havlíčku, veliký, rázný vlastenče. Nuže, úctu, úctu k sobě a mocně a směle kupředu, bez bázně v moře života; cíl můj jest velký a jasný, poctivý, chci jej dosáhnouti! Chci!*⁴⁹

I když žili oba mladí partneri po většinu tohoto období v odloučení, vyvrcholil jejich vztah na přelomu let 1883 a 1884 v Annino neplánované těhotenství. Budoucí mateřské povinnosti neprovdané jedenadvacetileté dcery však nebyly jedinými starostmi, jimiž rodina Váchalova roku 1884 trpěla. V této době se již naplno projevila ekonomická krize kdysi bohatého milavečského statku zvaného *U Vondrů*.⁵⁰ Vše začalo krátce po smrti hospodáře, kdy stavení a polnosti postihlo několik katastrof. Nejprve se celá rodina nakazila tyfem, na nějž zemřela jedna z Anniných sester, poté přišel dobytčí mor a zkázu dokonalý tři požáry, jež byly zapříčiněny rukou dvanáctiletého žháře. Annina matka se navíc při správě statku ukázala jako nepřilíš schopná hospodyně.

Hospodářství scházela pracovitá mužská ruka a úroky z půjček rok od roku rostly. Záchranou v pravý čas se zdál být návrat Annina bratra Jakuba, který mezitím opustil teologická studia. Těžká manuální práce, na kterou nebyl dosud zvyklý, ho však po čtyřech letech *sedlačení* přiměla rodný statek natrvalo opustit. Vyučil se v Domažlicích zámečníkem, a poté se přestěhoval k Josefu Alši do Prahy, kde pracoval jako topič a později jako strojvůdce.⁵¹ Do této situace se o půlnoci 23. září 1884 narodil Anně syn, jenž dostal jméno po otci a příjmení po své dosud neprovdané matce.⁵²

2.3 PRAŽSKÁ ŠTACE

Alšova finanční situace došla určitého zlepšení poté, co se Holešovice (jako VII. městský obvod) staly součástí Prahy. Od 1. ledna 1885 mu byl přiznán osobní příspěvek a příspěvek na bydlení ve výši 120 zl., čímž se výše jeho ročního platu dostala na celkovou

⁴⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 802, Devatenáct listů z deníků Josefa Alše z let 1883 – 1888. Poznámka: Záznam ze dne 20. července 1883.

⁵⁰ BAJEROVÁ Marie, *O Josefu Váchalovi*, Praha 1991, str. 8.

⁵¹ *Matka Josefa Váchala (Dle vlastního jejího vyprávění, zaznamenaného A. Mackovou v únoru, 24., roku 1935)*. In: VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 310-317.

⁵² OLÍČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000, str. 7.

částku 520 zl.⁵³ I tak jeho hmotná situace nedovolovala o málo více, než ucházející obživu sebe sama.⁵⁴ Na svatbu s Annou Váchalovou a řádnou manželskou výchovu syna dosud nebylo ani pomyšlení. V Milavči však mezitím došlo k očekávanému konci Váchalovic hospodářství. Zadlužený statek byl v exekučním řízení prodán a rodina byla nucena začít znovu na jiném místě.⁵⁵ Anna se spolu se synem odstěhovala za Josefem Alšem do Prahy, kde žili krátký čas společně s jejím bratrem Jakubem. K předpokládanému sňatku však nedošlo, neboť Josef Aleš dosud nevykonal definitivní učitelskou zkoušku, ke které ho povzbuzovali také jeho rodiče z Písku.⁵⁶ Anna, zklamaná ztrátou rodinného dědictví a perspektivou budoucího vztahu s otcem svého dítěte, byla nucena nastoupit místo služebné v domácnostech majetnějších pražských rodin.⁵⁷ Malý *Jozífek* byl v této době svěřen do péče Jakuba Váchala, jenž se mezitím natrvalo usadil ve Velvarech u Prahy.⁵⁸ Roku 1886 tak vinou finanční nouze došlo k citelnému ochladnutí vztahu obou mladých rodičů.⁵⁹

Následující měsíce ukázaly, že nejen vidina budoucnosti v hmotném nedostatku, ale především rozdílnost jejich povah a životních cílů, vedla k postupnému uvádání vzájemných citů. O tom nejlépe vypovídá úryvek z dopisu, který Josef Aleš adresoval rodičům do Písku: „*Byl jsem o svátcích ve Velvarech. Řekli mi, jak je jim to dítě na obtíž. Jak by rádi viděli, kdybych si to dítě již vzal. A co nejhoršího – Annu mám stále méně a*

⁵³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 722, Dopis c. k. Okresní školní rady v Praze ze dne 7. května 1885 o úpravě služného.

⁵⁴ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 136.

⁵⁵ *Matka Josefa Váchala (Dle vlastního jejího vyprávění, zaznamenaného A. Mackovou v únoru, 24., roku 1935)*. In: VÁCHAL Josef, Paměti Josefa Váchala – dřevorytce, Praha 1995, str. 314.

⁵⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1768-1959, Korespondence Jana Alše a Josefa Alše z let 1881 – 1900; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1962-2058, Korespondence Josefy Alšové a Josefa Alše z let 1885 – 1903; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2138-2143, Korespondence Josefa Alše a Josefy Alšové z let 1896 – 1900; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2138-2143, Koncepty dopisů Josefa Alše rodičům z let 1880 – 1900.

⁵⁷ OLÍČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000, str. 9; *Matka Josefa Váchala (Dle vlastního jejího vyprávění, zaznamenaného A. Mackovou v únoru, 24., roku 1935)*. In: VÁCHAL Josef, Paměti Josefa Váchala – dřevorytce, Praha 1995, str. 310-317.

⁵⁸ OLÍČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000, str. 7.

⁵⁹ BAJEROVÁ Marie, *O Josefu Váchalovi*, Praha 1991, str. 8; *Matka Josefa Váchala (Dle vlastního jejího vyprávění, zaznamenaného A. Mackovou v únoru, 24., roku 1935)*. In: VÁCHAL Josef, Paměti Josefa Váchala – dřevorytce, Praha 1995, str. 314.

méně rád – bojím se, že nebudu s ní šťasten, vezmu-li si ji.“⁶⁰ Josef Aleš ve svých záznamech mnohokrát žehral na svou slabou vůli a množství zájmů, které jej odváděly od plnění profesních povinností, a proto si na stránkách svého deníku také mnohokrát dodával odvahy chopit se aktivně svého života a něco s ním udělat. O tom, jak nesnadný to byl pro něj cíl, vypovídá tento záznam: „*Jak silné a četné jsou tvoje touhy, pudy, libůstky, sobectví a jak malá je tvoje vůle!*“⁶¹ Později si na jiném místě položil závažnou otázku, již zrekapituloval své snažení: „*Byl dosavadní život můj něčím více než ustavičným vyhýbáním se povinností, ustavičnou nerozhodností, ustavičnou nečinností, zklamáním sebe sama, a to v ustavičném strachu, zoufalství...?*“⁶² Ať už byla příčinou jeho vzdorovitosti nedostatečná sebedůvěra, hroutící se vztah k matce jeho syna či nechůť usadit se a žít řádným rodinným životem, faktem zůstává, že se definitivní učitelská zkouška stala Josefu Alši celoživotní Nemesis. Nikdy se k jejímu složení nedostavil a až do svého penzionování zůstal v pozici zatímního produčitele či zatímního učitele.⁶³

Anna Váchalová, dcera z kdysi bohatého jihočeského statku, nyní musela potupně živořit na služebním místě v cizím prostředí. První rok strávila u *Flejšmanů* na Smíchově, odkud po smrti paní doktorové odešla k *Doškům*, do rodiny obchodníka s kávou na Václavském náměstí, kde strávila sedm let. Posledním jejím místem pak byla rodina disponenta s hedvábím *Grubnera*, kde setrvala dva roky.⁶⁴ Jelikož neměl ani jeden z rodičů malého *Jozíška* dostatek času a prostředků, aby se o jeho výchovu postaral, rozhodl se nakonec Josef Aleš poslat jej k prarodičům do Písku.⁶⁵ Jim také posílal našetřené peníze ze svých skromných příjmů, aby synovi alespoň trochu přilepšil. Poté, co Josef

⁶⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 535, Koncept dopisu Josefa Alše rodičům ze dne 15. května 1887.

⁶¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 803, Deník Josefa Alše se záznamy od 12. února 1890 do 5. listopadu 1891. Poznámka: Záznam ze dne 12. února 1890.

⁶² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 803, Deník Josefa Alše se záznamy od 12. února 1890 do 5. listopadu 1891. Poznámka: Záznam ze dne 2. července 1890.

⁶³ BAJEROVÁ Marie, *O Josefu Váchalovi*, Praha 1991, str. 8-9; OLÍČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000, str. 9.

⁶⁴ *Matka Josefa Váchala (Dle vlastního jejího vyprávění, zaznamenaného A. Mackovou v únoru, 24., roku 1935)*. In: VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 314-315.

⁶⁵ OLÍČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000, str. 9.

Aleš své bývalé lásce vyjevil, že k jejich sňatku nedojde, seznámila se Anna s obuvníkem Karlem Hlaváčkem, za něhož se roku 1896 nakonec provdala.⁶⁶

2.4 VENKOVSKÝ UČITEL

Jelikož za devět let svého učitelského působení v Holešovicích Josef Aleš nesložil definitivní učitelskou zkoušku, byl roku 1891 z rozhodnutí Okresní školní rady v Praze zbaven svého dosavadního místa a přeložen do školního okresu mnichovohradišťského, kde se usadil na více než šestadvacet let.⁶⁷ V tomto období byl často překládán z místa na místo, a to z důvodů profesních i osobních. Některá z jeho dvaadvaceti učitelských angažmá ve středních Čechách tak netrvala déle než šest měsíců.⁶⁸ Mezi roky 1891 a 1917 působil na těchto obecných školách: Loukov (12/91 – 08/94)⁶⁹, Zvířetice (09/94 – 03/96), Kněžmost (04/96 – 08/98)⁷⁰, Bělá pod Bezdězem (09/98 – 08/00)⁷¹, Veselá (09/00 – 08/01)⁷², Žďár (09/01 – 08/02), Jivina (09/02 – 02/03), znovu Žďár (03/03 – 08/03)⁷³, Mukařov (09/03 – 02/05), Boseň (03/05 – 02/08), Klášter (03/08 – 08/08), Vrátno (09/08 – 02/09), Skalsko (03/09 – 08/09), znovu Bělá pod Bezdězem (09/09 – 08/10), znovu Kněžmost (09/10 – 08/11), Čistá (09/11 – 09/12), Boreč (10/12 – 02/13) a Kovář (03/13 – 04/17).

⁶⁶ Matka Josefa Váchala (*Dle vlastního jejího vyprávění, zaznamenaného A. Mackovou v únoru, 24., roku 1935*). In: VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 315-316.

⁶⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 723, Dopis c. k. Okresní školní rady v Praze ze dne 28. června 1891 o zproštění dosavadní služby; MALÝ J., *Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Otavan, Písek 1927, roč. XI (XXXXVI), čís. 2, str. 28.

⁶⁸ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: *Písecká čítanka 2*, Písek 1981, str. 136.

⁶⁹ Zatímní podučitel s ročním platem 350 zl. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 392, Osobní výkaz Josefa Alše obsahující seznam všech služebních míst a příjmů z let 1880 – 1917.

⁷⁰ Zatímní podučitel s ročním platem 360 zl. Od 1. listopadu 1897, kdy byl jmenován zatímním učitelem, mu bylo služné navýšeno na 500 zl. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 727, Dopis c. k. Okresní školní rady v Mnichově Hradišti ze dne 9. října 1897 o ustanovení Josefa Alše zatímním učitelem při obecné škole v Kněžmostu.

⁷¹ Zatímní podučitel s ročním platem 360 zl. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 392, Osobní výkaz Josefa Alše obsahující seznam všech služebních míst a příjmů z let 1880 – 1917.

⁷² Zatímní učitel s ročním platem 1000 K. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 392, Osobní výkaz Josefa Alše obsahující seznam všech služebních míst a příjmů z let 1880 – 1917.

⁷³ Zatímní učitel s ročním platem 900 K. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 392, Osobní výkaz Josefa Alše obsahující seznam všech služebních míst a příjmů z let 1880 – 1917.

Časté stěhování bylo zapříčiněno jednak jeho prozatímní učitelskou pozicí, jež však byla v rozporu s jeho obdivuhodnými všeobecnými znalostmi, ale v mnoha případech také jeho přímou povahou, která narážela na strohý byrokratismus a nucenou poslušnost vůči představeným, stejně jako na povahu lidí na českém venkově. Josef Aleš byl svou duší pokrokovým člověkem, jenž v učitelském povolání spatřoval možnost, jak zlepšit postavení každého jedince ve společnosti, potažmo celého národa v rámci monarchie. V Praze byl zvyklý o věcech diskutovat a své názory v kolektivu svobodomyšlných lidí obhajovat, ale na venkově panovala zcela jiná atmosféra, jak si také jednoho dne poznamenal: „*Zde vše spokojené, krotké, více než poslušné, více než uctivé, hyperloyální. A nebyl-li kdo spokojen, dával to najevo jen mezi čtyřma očima, zatínal pěsti v kapse a to ještě jen tenkrát, měly-li býti poškozeny jeho zájmy osobní.*“⁷⁴ Z jeho konceptu dopisu adresovaného kolegům z učitelského sboru vyplývá, jaká atmosféra na některých venkovských školách tehdy panovala: „*Mám za to, že pojem 'konferenc' poučuje o jiném než abychom, sešedše se, vyslechli jen rozkazy, přání a pokyny mocností vyšších. [...]* Trvám, že by volnost slova způsobovala mnohem méně hořkosti a hněvu než potlačování jí. *'Poslouchej a mlč!'* – to může platit u nedospělých, ne však mezi muži. Již vyjádření hesla toho předpokládá na jedné straně tyrany, na druhé otroky. [...] Postranní kritika zvrhá se často v babské šuškáni a pomluvy, jež ovšem mnohem více snižují toho, kdo je pronáší, než toho, komu platí.“⁷⁵ Se svými pokrokovými názory, kritikou venkovského školství a přímou (pravdomluvnou) povahou – jež by se s nadsázkou dala vyjádřit úslovím: *Co na srdci, to na jazyku* – se Josef Aleš brzy dostal do konfliktu se svými nadřízenými, stejně jako s místními představiteli římsko-katolické církve.⁷⁶

Na přelomu století se Josef Aleš seznamuje s tehdy populární theosofií, jež je spojena se jménem ruské šlechtičny Heleny Petrovny Blavatské (1831 – 1891). Četba theosofické a spiritistické literatury jej nakonec roku 1903 přivedla k prvnímu českému překladu dvou francouzských textů významného okultisty Léona Denise (1846 – 1927),

⁷⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 256, Nedatovaný RKP Josefa Alše o působení v pražské organizaci Učitelské jednoty Budeč.

⁷⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 424, Nedatovaný koncept Josefa Alše kolegům.

⁷⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 409-483, Konvolut rukopisných záznamů Josefa Alše, jež pojmenoval: „*Učitelské boje a trápení – Učitelský očištec.*“

jež vyšly pod názvy: *Po smrti* a *Proč žijeme?*⁷⁷ Z oprávněných obav před případnými problémy v jeho tehdejšímu učitelství přeložil obě knihy pod pseudonymem Helena Dvořáková.⁷⁸ Alšovy theosofické a spiritistické zájmy měly velký vliv na formování osobnosti jeho tehdy devatenáctiletého syna, který v průběhu několika málo let vyzrál ve skutečně originálního a všestranného umělce.⁷⁹ Josef Aleš ve výtvarné nadání svého syna zprvu příliš nevěřil, a když se Váchal dokonce rozhodl zběhnout ze svého knihařského učení, aby se vydal na dráhu umělce na volné noze, pohádali se a po několik let spolu nepromluvili. Když pak Váchal úspěchem svých děl dokázal správnost svého rozhodnutí, došlo mezi oběma muži ke smíření.

Příroda lákala Josefa Alše svou krásou již od mládí. Sám také podnikl bezpočet pěších túr po svém rodném kraji, ale teprve během jeho venkovského působení se mu okolní krajina stala doslova místem útěchy, kam vyrážel zapomenout na svou nešťastnou učitelskou existenci v mnichovohradištském okrese. Během šestadvaceti let, které zde strávil, navštívil snad každé místo tohoto kraje a stal se jeho skutečným znalcem.⁸⁰ Vedle kratších výletů do okolí podnikal také delší cesty na sever do českého pohraničí, především na Ještěd, do Jizerských hor a do Krkonoš. Roku 1894 se pak Josefu Alši naskytla příležitost vyzkoušet tehdy nový zimní sport, do kterého se velmi rychle zamiloval a který jako jeden z prvních na Turnovsku propagoval.⁸¹

Počátky lyžařství v českých zemích jsou spojeny s osobou hraběte Harracha (1828 – 1909), jenž tento nový dopravní prostředek objednal roku 1892 pro svůj personál, který

⁷⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, inv. č. 391, Smlouva mezi Knihkupectvím Hejda & Tuček a Josefem Alšem na překlad Denisových textů ze dne 14. května 1903. Poznámka: K překladu Denisova díla přivedla Josefa Alše jeho přítelkyně Marie Ježková z Turnova, která ho na francouzskou knihu *Après la Mort* (1889) upozornila v jednom ze svých dopisů. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1241, Dopis Marie Ježkové příteli ze dne 6. července 1901. Poznámka: O hrdosti překladatele na své dílo vypovídá také pasáž z Alšova pozdějšího dopisu synovi: „Zároveň jsem se začel do svého překladu 'Po smrti' a pochvaloval jsem si, že se zaň nemusím stydět ani po smrti.“ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2252, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 15. března 1927.

⁷⁸ Podle dcery slavného českého malíře Antonína Dvořáka (1817 – 1881).

⁷⁹ Josef Váchal si na tento vliv vzpomněl při listování otcovou korespondencí o mnoho let později, když na dopis Marie Ježkové červenou tužkou připsal: „Otec toto dílo přeložil a počal se zajímati o theosofické hnutí, upozorniv mne na ně – a tak ještě týž rok počal jsem mezi theosofy docházeti a uvázl v společnosti okultistů nadobro.“

⁸⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 804, Silný sešit s plátěným hřbetem se zápisky z let 1891 – 1895.

⁸¹ BENEŠ Luděk, *Lyžec – milovník kopců a umělec: Nezapomenutelný zvěstovatel krás našeho kraje*, In: Pojizerské listy, Turnov 1992, roč. 66, čís. 39, str. 8.

v zimních měsících trpěl značnými problémy s dostupností lesnatého horského terénu. Právě vrchní lesmistr harrachovského panství Ludvík Šmíd (1841 – 1895) se zasloužil o to, že lyže – tehdy běžně nazývané skandinávským slovem *ski* – mezi místním obyvatelstvem rychle zdomácněly. Z dopravního prostředku stala se záhy sportovní pomůcka a roku 1893 se v Jilemnici konaly vůbec první lyžařské závody.⁸² Nejvýznamnějšími představiteli nového sportu v tomto pionýrském období českého lyžařství byli pražský velkoobchodník Josef Rössler-Ořovský a řídící učitel v Dolních Štěpanicích u Jilemnice Jan Buchar, se kterými Josef Aleš později navázal přátelské styky. S rostoucí popularitou lyží vznikaly v Čechách také první lyžařské kluby – Český Ski klub Praha (zde byl Josef Aleš později čestným členem)⁸³, Český krkonošský spolek Ski Jilemnice a Český Ski klub Vysoké nad Jizerou. Roku 1903 se všechny lyžařské organizace sdružily do Svazu lyžařů v Království českém, jehož periodikem se roku 1906 stal časopis *Zimní sport*, kam Josef Aleš později také přispíval.⁸⁴

Lyže představovaly pro Josefa Alše dvojí radost. Jednak se v duchu sokolského ideálu tužení těla staly vítanou sportovní aktivitou, zároveň pak cenným dopravním prostředkem, díky němuž se člověku dostalo příležitosti navštívit v zimních měsících místa, jež byla běžnému turistovi často nedostupná. Vřelý vztah k novému sportovnímu náčiní dokládá Josef Aleš nejen svými vlastními výkony, ale také přídomek svého jména. V tomto období se začal podepisovat jako Josef Aleš-Lyžec.⁸⁵ Volba slova *Lyžec* měla svou logiku, protože dle jeho soudu byl lyžcem ten, kdo na lyžích jezdí, kdežto lyžařem ten, kdo lyže vyrábí.⁸⁶

Roku 1909 vyšlo jediné knižní dílo Josefa Alše – *Obrazy horské zimní krásy*, jež se stalo vůbec první česky psanou knihou o zimě na našich horách.⁸⁷ Autor jej dedikoval Janu hraběti Harrachovi a obsah věnoval svým nejmilejším horám – Krkonošům.

⁸² Tzv. Steeple-Chase Jilemnice-Kruh-Stará Paka. ALEŠ-LYŽEC Josef, *Obrazy horské zimní krásy*, Praha 1909, str. 35.

⁸³ TŮMA Jiří, *Pokrok byl mu životem*, In: Zář Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1962, čís. z 22. listopadu 1962.

⁸⁴ ALEŠ-LYŽEC Josef, *Obrazy horské zimní krásy*, Praha 1909, str. 34-38; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1607, Dopis Svazu lyžařů Republiky československé v Praze ze dne 22. března 1922.

⁸⁵ KLÍNKOVÁ Hana, *Zasuté obrazy Josefa Alše-Lyžce*, In: Tvar, Praha 1998, roč. 9, čís. 6, str. 14.

⁸⁶ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 141.

⁸⁷ Do té doby vyšly pouze dva kratší instruktážní texty F. Beneše a R. Ráčka s pokyny ke správné jízdě na lyžích. KULHÁNEK Otto et al., *Malá encyklopedie lyžování*, Praha – Bratislava 1987, str. 13.

Materiál, jenž z větší části vycházel z autorových vlastních zkušeností, sesbíral během několika lyžařských výletů v letech 1902 – 1908. Posláním Alšova textu bylo vyličit (mnohdy až básnickou formou) krásu našich zasněžených vrcholků a přivábit sem prostřednictvím nového zimního sportu především české obyvatelstvo, které znalo-li Krkonoše, pak především v letních měsících.⁸⁸ Zimu na horách pak Josef Aleš popisuje takto: „*Zima není tak zlá, jakou se zdá. Je zároveň dobro. Dech její usmrcuje vše povrchní, pomíjející, ale vytváří bezpečný šat, pod nímž kořenům žití sladce se dríme, jímž světlo i vzduch bez přestání k nim vnikají jako naděje, jistota plnější, krásnější obnovy, vzkříšení.*“⁸⁹ Škoda jen, že nedošlo k plánovanému vydání pandánu – *Obrazů letní horské krásy*.⁹⁰

V dalších letech se v životě Josefa Alše mnohé nezměnilo. Dále působil na venkovských obecních školách, v letních měsících konal pěší vandry po svém okolí, v zimních pak lyžařské túry po horách. Tento stav narušila až první světová válka, která pro většinu českého obyvatelstva představovala především bídňější životní podmínky, než na které bylo dosud zvyklé. Dvaapadesátiletého podučitele, dosud zvyklého skromnému životu (často jen o chlebě a mléku), nemohla tato situace nijak vykolejit.⁹¹ Válečné události však Josefu Alši přinesly přeci jen dvě nepříjemné starosti. První byla péče o haličské a italské uprchlíky, kterým podle Váchalových *Pamětí rozdal i své peřiny*⁹², neboť v Kováni a okolí byl jediným, kdo ovládal *vlaštinu*. Jeho spolupráce s Komitétem pro válečné uprchlíky v Mnichově Hradišti mu však přinesla jen další problémy s nadřízenými a sousedy.⁹³ Josef Aleš na to vzpomíná ve svém dopise příteli: „*Bohužel, nikdy jsem se netěšil přízni české vsi a nejednou mi okázala tu svou dvojí tvář, ale nikdy ještě mi z ní nebylo tak úzko, jako v Kováni. Nepřejte si, abych Vás zabavoval*

⁸⁸ O tom, že nejčastějšími návštěvníky našich hor byli dosud cizinci, Josef Aleš píše: „*Zimní turistika se rozmáhá rok od roku. Hoteliéři předních bud odhadli počet rohaček loni vytažených nad 6 000, menších vozidel sportovních též na tolik, počet zimních turistů vůbec na 26 000. Nemálo je zámožných, kteří i v zimě pobudou na horách týdny. Nejvíce návštěvníků je ze severního Německa a z těch nejvíce z Vratislavi, Drážďan, Berlína a Lipska.*“ ALEŠ-LYŽEC Josef, *Obrazy horské zimní krásy*, Praha 1909, str. 29.

⁸⁹ ALEŠ-LYŽEC Josef, *Obrazy horské zimní krásy*, Praha 1909, str. 48.

⁹⁰ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 136.

⁹¹ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 136.

⁹² VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 287.

⁹³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1269, Dopis Komitétu pro válečné uprchlíky v Mnichově Hradišti Josefu Alši z 20. února 1916; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 327-328, Dva koncepty dopisů Josefa Alše Komitétu pro válečné uprchlíky v Mnichově Hradišti z roku 1916.

historií vděku žákovského a rodičovského, krucifiádou, jíž schopno babství české, snad vševládnoucí, babství české vsi.“⁹⁴ Druhou (vážnější) starostí pak byl osud jeho nemanželského syna, který v listopadu 1916 narukoval a v lednu 1917 byl jako příslušník rakousko-uherského dělostřelectva poslán na italskou horskou frontu do Julských Alp. Odtud se však po více než dvaceti měsících vojenské služby vrátil v říjnu 1918 nezraněn domů.⁹⁵

Obec Kovář se stala Alšovým posledním učitelským působištěm, neboť k 30. dubnu 1917 byl svého dosavadního místa zproštěn a s platností od 1. května 1917 byl předčasně penzionován.⁹⁶ O pravém důvodu se nedochoval žádný relevantní dokument, ale bylo tomu prý proto, že nahlas řekl něco *příliš pravdivého* o rakouském mocnářství, za což byl později popotahován okresním hejtmanem.⁹⁷ Po téměř šestatřiceti letech učitelské praxe mu byla přiznána jen velmi skromná *penze z milosti*, která mu neumožňovala více než pouhého přežívání.⁹⁸ Jeho finanční situaci mu pomohl vyřešit až okresní školní inspektor v Mnichově Hradišti Antonín Rais (1861 – 1920).⁹⁹ Ten zařídil, že mu bylo prominuto nesplnění zkoušky učitelské způsobilosti, takže mu byla přiznána penze, jako by tuto zkoušku po dvouleté pedagogické přípravě náležitě vykonal.¹⁰⁰

2.5 KRAKONOŠŮV NÁSLEDOVNÍK

Nyní, kdy byl Josef Aleš na odpočinku, rozhodl se přestěhovat blíže své životní lásce – horám. V červenci 1917 se proto usadil v krkonošském podhůří, v politickém

⁹⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 706, Nedatovaný koncept dopisu Josefa Alše neznámému příteli ze Svazu lyžařů v Království českém.

⁹⁵ VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 305.

⁹⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 392, Osobní výkaz Josefa Alše obsahující seznam všech služebních míst a příjmů z let 1880 – 1917.

⁹⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 759, Fejeton s názvem: *Praotec lyžařů* ze dne 17. ledna 1947.

⁹⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 743, Dopis c. k. Okresní školní rady v Mnichově Hradišti ze dne 26. dubna 1917 o zastavení vyplácení 15 K. mimořádného měsíčního příspěvku v důsledku poukázané penze.

⁹⁹ Bratr spisovatele Karla Václava Raise (1859 – 1926).

¹⁰⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1487-1489, Korespondence Antonína Raise a Josefa Alše z let 1919 – 1920; TŮMA Jiří, *Pokrok byl mu životem*, In: Zář Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1962, čís. z 22. listopadu 1962.

okrese jilemnickém.¹⁰¹ O tom, že se mu tím splnil jeho dávný sen, vypovídá záznam z jeho pozůstalosti: „*I. máje 1917 dostal jsem se ze školy a jejích římsko-vídeňských pout na svobodu, a první má invalidní tužba byla: Pryč z řepného boleslavského kraje, na hory!*“¹⁰² Během svého pobytu v Krkonoších vystřídal cekem tři obce: Bratrouchov při Jablonci nad Jizerou, Dolní Mísečky-Waldheim a Františkov při Rokytnici nad Jizerou.¹⁰³ Nadále se v zimě věnoval lyžování, v letních měsících pak pěší turistice. Se svými bílými vlasy a vousy a mohutným tlumokem na zádech stal se Josef Aleš brzy známou postavou lyžařských a turistických tras. Když se náhodou zhoršilo počasí, uchýlil se do některé z horských bud, kde ve volných chvílích tvořil náčrty všeho zajímavého, co toho dne na svých cestách spatřil.¹⁰⁴ Jako znalec místních hor se stal také erudovaným průvodcem a tutorem celé řady výletníků, kteří o krkonošské hřebeny projevíli svůj zájem. Jeho osvětová činnost napomohla k (znovu)objevení těchto hor širší českou veřejností. O tom svědčí také následující poděkování: „*Přijměte laskavě tento skrovný projev díky za Vaše velké služby a buďte ubezpečen, že nikdy na milého českého Krakonoše nezapomeneme.*“¹⁰⁵

Vedle kochání se krásami horské přírody a její popularizace zaměřil Josef Aleš svou pozornost také na její výzkum. Jeho přítel dr. Kalibera vzpomínal na jeho upřímný zájem takto: „*Nebylo dne, aby nebyl nahoře. Odešel a vrátil se třeba až za týden. Kolikrát byl už na cestě k domovu. Vzpomněl si na něco a vrátil se znovu na ono místo, třeba přes celou délku Krkonoš. Čas nebyl jeho pánem.*“¹⁰⁶ Není snad v Krkonoších místa, které by neupoutalo jeho pozornost a které by nenavštívil. V oblastech Kotelské rokle, Labského dolu, Sněžné jámy, Sedmidolí, Obřího dolu a Mölzrova dolu, kde se nacházely pozůstatky ledovcových morén z diluviálních dob, znal Josef Aleš prý každý kámen.¹⁰⁷ Geologická charakteristika Krkonoš, stala se vedle pozorování místní fauny a flory hlavním zájmem

¹⁰¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 744, Dopis Josefa Alše c. k. Okresnímu hejtmanství v Mnichově Hradišti o přesídlení do politického okresu jilemnického ze dne 21. června 1917.

¹⁰² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 708, Koncept nedokončeného a nedatovaného dopisu či projevu Josefa Alše.

¹⁰³ KLÍNKOVÁ Hana, *Zasuté obrazy Josefa Alše-Lyžce*, In: Tvar, Praha 1998, roč. 9, čís. 6, str. 14.

¹⁰⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 759, Fejeton s názvem: *Praotec lyžařů* ze dne 17. ledna 1947.

¹⁰⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1289, Dopis Národní jednoty severočeské v Bubenči Josefu Alši ze dne 4. září 1923.

¹⁰⁶ KALIBERA Josef, *Aleš-Lyžec*, In: Zimní sport, Praha 1927, roč. XVII, čís. 1, str. 2-3.

¹⁰⁷ KALIBERA Josef, *Aleš-Lyžec*, In: Zimní sport, Praha 1927, roč. XVII, čís. 1, str. 2-3.

a novou vášní penzionovaného pedagoga.¹⁰⁸ Jak vzpomínají ti, kteří se s ním setkali osobně, byl jeho skromný horský byt cele zaskládán mapami, vědeckými knihami o geologii a glaciologii a početnými kolekcemi krkonošských minerálů a horské květeny.¹⁰⁹ Jeho sbírky však nebyly kompletovány z touhy po vlastnění, ale z touhy po vědění. Proto je všechny později rozdal muzeím, školám a svým přátelům.¹¹⁰

Jeho první studie ledovcových útvarů byly motivovány prostou potřebou poznání. Pramálo mu proto záleželo na tom, zda se o něm někdo doví či nikoliv. Do jejich publikování ho museli jeho krkonošští sousedé nutit.¹¹¹ Jeho články o Krkonoších měly většinou charakter popularizační, ale v případě ledovcových útvarů se z Josefa Alše stal za osm let strávených jejich dennodenním pozorováním skutečný znalec. V jednom ze svých dopisů synovi dokonce píše: „*Snad Ti nebude novinou, že chci přetrumfnout učenost německou (a též naši geologové budou – paf!) až (jim ne!) zobrazím 'Krkonoše starobylé (s ledovci) a nejnovější' (totiž Krásu jejich zavřenou, opomíjenou dotud). [...]* Zatím to mé 'rádo by' je v poznámkách a náčrtech ještě v kufří.“¹¹² Renomé odborníka jej také přivedlo do slovenských Tater, kam mezi lety 1923 – 1925 podnikl z popudu MŠANO čtyři studijní cesty. Tehdy se zrodila myšlenka budoucího Tatranského národního parku (TANAP) a ministerstvo školství potřebovalo pro tento projekt poznatky o nejstarších dobách tohoto pohoří.¹¹³ Josef Aleš byl k tomuto účelu vybaven potřebnými dekrety, dle jejichž nařízení měl každý státní, samosprávný či civilní úřad vyjít jeho úkolu všemožně vstříc.¹¹⁴

V dobách, kdy Krkonoše nebyly hojně navštěvovaným turistickým rájem v každém ročním období, jako je tomu dnes, byl život na horách (zvláště v zimních měsících) často tvrdý. Ačkoliv byl Josef Aleš člověkem otužilým, zvyklým na skromný způsob života,

¹⁰⁸ AMBROŽ Jindřich, *Zemřel Josef Aleš-Lyžec*, In: Naše menšiny, Trutnov 1927, roč. VII, čís. 10-11, str. 294-295.

¹⁰⁹ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 140-141.

¹¹⁰ KALIBERA Josef, *Aleš-Lyžec*, In: Zimní sport, Praha 1927, roč. XVII, čís. 1, str. 2-3.

¹¹¹ KALIBERA Josef, *Aleš-Lyžec*, In: Zimní sport, Praha 1927, roč. XVII, čís. 1, str. 2-3.

¹¹² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2250, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 10. ledna 1923. Poznámka: K vydání jeho připravované knihy vinou zdravotních komplikací nakonec nedošlo.

¹¹³ AMBROŽ Jindřich, *Zásluhy a pocty*, In: Časopis turistů, Praha 1927, roč. XXXIX, čís. 11, str. 280.

¹¹⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 394-397, Doklady studijních cest Josefa Alše do Tater.

musel svému horskému výminku zprvu přivyknout, stejně jako dialektu chudých horalů z česko-německého pomezí.¹¹⁵ Při jednom ze svých zimních výletů, kdy vystavil svou tvář silné sněhové plískanici a vousy mu zmrzly na rampouch, uhnal si zánět trojklanného nervu (*trigeminu*) v dolní čelisti, jenž mu později působil nesnesitelné bolesti a nepříjemně tak poznamenal podzim jeho života.¹¹⁶

Roku 1925 mu tato zdravotní komplikace znemožnila dalšího setrvání na horách, a proto se usadil ve svém bývalém učitelském působišti v obci Boseň nedaleko Mladé Boleslavi.¹¹⁷ Zde také dva roky na to, dne 29. září 1927 ve věku čtyřiašedesáti let umírá.¹¹⁸ Pohřeb konal se dle přání zesnulého ve vší tichosti (bez církevních obřadů, kněze a hudby), za účasti jeho bývalých mnichovohradišťských kolegů a sokolů z Kněžmostu. Ti pak při posledním rozloučení zapěli Alšovu oblíbenou slovenskou píseň *Sadaj, slunko, sadaj* a českou národní hymnou *Kde domov můj*.¹¹⁹

¹¹⁵ O tom, jak prostě Josef Aleš v Krkonoších žil, vypovídá soupis jeho osobního majetku z července 1925: Jedna postel, jeden stůl, dvě židle, jeden psací stůl, jeden stojan, jeden stolek na knihy, jeden věšák s lyžemi, tři kufrы s šatstvem a osobními věcmi a šest bedýnek s knihami. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 398, Nákladní list se soupisem majetku vyhotovený pro účely stěhování z Františkova při Rokytnici nad Jizerou do Bosně u Mnichova Hradiště.

¹¹⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 759, Fejeton s názvem: *Praotec lyžařů* ze dne 17. ledna 1947.

¹¹⁷ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 142. Poznámka: Vedle zánětu trojklanného nervu ho v posledních letech života sužovala neuralgie ostatního svalstva, revmatismus, zhoršující se zrak a především nemoc dolních cest dýchacích, jež utrpěly prodělaným zápallem plic. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1291-1297, Korespondence MUDr. Ladislava Pičmana a jeho pacienta z roku 1927; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1218-1219, Korespondence MUDr. Alfréda Hořice a jeho pacienta z roku 1927.

¹¹⁸ BAJEROVÁ Marie, *O Josefu Váchalovi*, Praha 1991, str. 95.

¹¹⁹ AMBROŽ Jindřich, *Zásluhy a pocty*, In: Časopis turistů, Praha 1927, roč. XXXIX, čís. 11, str. 280. Poznámka: Josef Váchal si o průběhu pohřbu toho dne poznamenal: „*Před Bosní potkal Hanku, šli se podívat na mrtvého otce. Otec v rakvi s černou pokrývkou hlavy, jak židovský rabi. Pochmurné, děsné. Zdvížená, ostříhaná brada. Levé oko pootevřeno. Vyhublý, prsa propadlá. Jen ruce a prsty, jak známy! Ve 3 pohřeb. Mnoho lidí. Slunce krásně svítí. Sokolové z Kněžmosta kolem rakve. Zpívali u hrobu Kde domov můj. Za rakví. Věnce z kleče a hořců. Školní dívky, prapor na škole. Skřížené rapíry. Vházím hroudu do hrobu, pak druhou: svévolně mířím do jistého bodu – nevím, naplněn Odboje duchem!*“ VÁCHAL Josef, *Deníky: Výbor z let 1922 – 1964*, Praha – Litomyšl 1998, str. 72-73. Stejně skromný jako pohřeb byl také Alšův rov, jenž nenesl žádného označení. Jednatel KČST v Jilemnici Jindřich Ambrož, blízký Alšův přítel a vykonavatel jeho poslední vůle, zorganizoval tehdy veřejnou sbírku na žulový pomník. Bohužel se nakonec nesešel dostatek finančních prostředků pro jeho realizaci. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 758, Čtyři nedatované novinové výstřižky o hrobu Josefa Alše.

Josef Aleš – s humorem a satirou jemu vlastní – shrnul svůj život a svou povahu v žertovném epitafu, jenž si poznamenal roku 1912: „*Zde leží Aleš-Lyžec, turista. Byl hlupák prvotřídný dojista, po horách jen chodil, koukal, toužil, z chytrosti svých bližních jen se soužil. Krásy hor a lesů, sněhu nikdy neměl dost, slídl též, kde jaká pěkná, mladá ženská 'kost'!*“¹²⁰

¹²⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1017, Zeměpisný atlas Josefa Alše pro střední školy z roku 1903. Poznámka: Na jiném místě jeho početných zápisků se dochoval stručnější epitaf: „*Zde leží A. turista! Neuměl nic, praníc dočista.*“ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 493, Nedatovaný RKP Josefa Alše s různými záznamy.

3. OSOBNOST JOSEFA ALŠE

3.1 ČLEN ALŠOVSKÉHO RODU

Josef Aleš si byl velmi dobře vědom své příslušnosti ke starému jihočeskému rodu, jenž se především zásluhou Mikoláše Alše stal známým širší veřejnosti.¹²¹ Ačkoliv byli jejich dědové bratři, vzájemně se ve svých dopisech oslovovali *Milý strýčku* či *Milý strejdo*.¹²² V letech učitelského působení na Mnichovohradištsku se Josef Aleš vracel do Prahy jen sporadicky, většinou kvůli své práci publikační a překladatelské. Při těchto cestách však nezapomněl navštívit své milované příbuzné v rodině *strýce* Mikoláše.¹²³ Zde jej – podle postavy z jedné Vrchlického básně – nazývali bludným Ahasverem.¹²⁴ Stylizace do podoby věčně tápajícího tuláka byla Josefovou naturelu blízká, neboť nejlépe odpovídala jeho životnímu stylu. Jeden ze svých početných zápisníků s poznámkami a kresbami uvedl touto parafrází Vrchlického: „*Ahasver to chodí světem, mladý ještě brach, sněhem zimy, jara květem, oděv – cár a prach. Šedá kštica a tvář zryta bojem dne i snem, ale v modrých očích kmitá, cos mu plamenem.*“¹²⁵ Mikoláš mu při těchto setkáních

¹²¹ TOMAN Jan, *Rod píseckých a mirotických Alšů*, České Budějovice 1974, str. 124.

¹²² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2059-2072, Korespondence Mikoláše Alše a Josefa Alše z let 1882 – 1896; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 561-562, Korespondence Josefa Alše a Mikoláše Alše z let 1888 – 1894.

¹²³ V jednom z Josefových zápisníků se dochovaly podpisy Mikolášových dětí – Tomáše, Marie (Maryny) a Elišky. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 31, Zbytek sešitu bez desek z roku 1891.

¹²⁴ SVOBODOVÁ-ALŠOVÁ Maryna, *U nás doma*, Praha 1957, str. 111. Poznámka: Josef Aleš byl Maryniným oblíbencem. Po jeho smrti Josefu Váchalovi napsala: „*Nemohu vypsati, jak mne dojala zpráva ta. Jest mně z celé duše líto, že toho dobrého strýčka již nikdy neuvidíme. Nikdy nad žádným příbuzným jsem takový žal neměla.*“ *Josef Aleš-Lyžec*, In: Pochodeň, čís. z 26. října 1972. Poznámka: Josef Aleš měl vřelý a přátelský vztah ke všem Mikolášovým dětem, o čemž vypovídá jejich vzájemná korespondence. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2081-2083, Korespondence Tomáše Alše a Josefa Alše z let 1902 – 1919; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2084-2097, Korespondence Elišky Alšové (provdané Hlubinkové) a Josefa Alše z let 1902 – 1921; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2098-2124, Korespondence Maryny Alšové (provdané Svobodové) a Josefa Alše z let 1901 – 1924.

¹²⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 19, Z desek vytržený a poškozený zápisníček čtverečkováného papíru z roku 1895. Poznámka: V jednom ze svých deníků popsal Josef Aleš své výpravy takto: „*Což nepodnikám skutečné výlety Ahasverovské? Po ztuhlých pláních cestou necestou jako šílenec pádím, těše se, že srdce mi lehčeji bije, že hrud' volněji se zdvihá; stejně se opíjí zrak můj obzorem zachmuřeným jako nádherným divadlem, které poskytuje slunce, když v červáncích noří se v temný*

vypravoval o své výtvarné práci a referoval, kterak se v Praze daří jeho bývalé lásce Anně a synovi Josefovi, z něhož vyrostl svérázný a všestranně nadaný umělec.¹²⁶

Mikoláš byl téměř o deset let starší, a proto po většinu času zůstával Josefovi věrným rádcem a mentorem.¹²⁷ Josef pak svého přítele ponejvíce seznamoval s krásami české krajiny a novou svou zálibou – lyžařstvím. Však mu Mikoláš na oplátku namaloval obálku k jeho *Obrazům*, jež zpodobňuje Krakonoše putujícího na lyžích zasněženou krajinou. Josef byl v Mikolášově vinohradském ateliéru i pražském bytě vždy milým a vítaným hostem, o čemž svědčí pozvání z roku 1882, kdy se Josef Aleš připravoval na doplňující zkoušku dospělosti. Mikoláš mu tehdy nabídl, že po dobu jeho pražského pobytu může setrvat u něj.¹²⁸ Na návštěvy u svého příbuzného Josef Aleš zavzpomínal také na stránkách svého deníku: „*Ani netušíte, drahý strýče, s jakou rozkoší, s jakým vnitřním rozechvěním Vás poslouchám! Otevíráte mým očím nové světy, vyvoláváte ideály polopohrbené v šeru zapomenutí, silou svých myšlenek povznášíte mne, mimoděk činíte mne lepším člověkem a – vlastencem. Jste jako ty Vaše obrázky: čím déle na ně hledím, tím více se mi líbí: tak i Vy – čím více Vás poznávám, tím více Vás ctím a miluji. Dnes poprvé odvážil jsem se vysloviti Vám svůj obdiv; věřte, že nikdy jsem nemluvil slov upřímnějších.*“¹²⁹

Z Mikolášovy korespondence se dochovalo jen několik málo dopisů a korespondenčních lístků. Na jednom z nich například Josefa prosí o půjčení Máchovy knihy pro svého přítele Jakuba Arbese (1840 – 1914).¹³⁰ V dopise z roku 1888 se již dovídáme něco málo o jeho výtvarné práci, především o ilustracích, které tehdy připravoval pro Ústřední matici školskou (ÚMŠ), v níž byl aktivním členem také Josef

les. “ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 803, Deník Josefa Alše se záznamy od 12. února 1890 do 5. listopadu 1891. Poznámka: Záznam ze dne 12. února 1890.

¹²⁶ Mikoláš Josefovi vždy trochu zazlíval, že se s Annou Váchalovou před sňatkem rozešel. SVOBODOVÁ-ALŠOVÁ Maryna, *U nás doma*, Praha 1957, str. 111.

¹²⁷ V Josefově pozůstalosti se zachoval zápisník s Mikolášovými výroky, které si jeho přítel při svých návštěvách zaznamenával. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2416, Nedatovaný RKP Josefa Alše o Mikoláši Alši.

¹²⁸ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 137; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2059, Dopis Mikoláše Alše Josefu Alši ze dne 8. července 1882.

¹²⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 802, Devatenáct listů z deníků Josefa Alše z let 1883 – 1888. Poznámka: Záznam ze dne 15. listopadu 1885.

¹³⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2060, Korespondenční lístek Mikoláše Alše Josefu Alši ze dne 14. března 1886.

Aleš. Neméně zajímavou je pak zmínka o tvorbě čestného diplomu pro Aloise Jirásku (1851 – 1930), jímž chtěli sokolové z Litomyšle poctit svého významného spoluobčana. Mikoláš svému příteli zároveň pogrataloval za výtečný článek o píseckých manévrech. Tehdy mu napsal: „*Divil jsem se článku v 'Otavanu' počínajít si jak starý žurnalista.*“¹³¹ Mikoláš měl ve zvyku ve svých dopisech často onikat, takže závěrečné rozloučení znělo následovně: „*Přijmou srdečný pozdrav ode mne, jakož i celé famelie, též takový a poručení p. strýci a p. tetě. Děti pozdravují Jozífka.*“¹³² V listu z následujícího roku se zajímal o Josefovy prázdninové výlety v píseckém okolí, které tehdy podnikal s malým Jozífkem a referoval o návštěvě Anny Váchalové: „*Andulka zde dnes byla, bude-li ji možno, přijede do Písku se podívat na Pepíčka.*“¹³³ Josef se chtěl se svým přítelem dozajista rozdělit o potěšení ze svých pěších túr, ale Mikoláše dlouhou dobu nepouštěla z Prahy jeho výtvarná činnost: „*Rád bych jednou v tu Turnovskou krajinu, ale kdepak je mi možno se vypraviti, jdu z práce do práce, až se mi zrak již počíná krátit.*“¹³⁴ Nakonec se do Josefova učitelského působiště přeci jen podíval, když společně se synem Tomášem podnikli v letech 1893 – 1896 několik vandrů mnichovohradišťskou krajinou.¹³⁵

Z Josefovy korespondence se dochovaly pouze dva obsáhlé, tužkou psané koncepty dopisů. V prvním, jenž pochází z roku 1888, referuje o své letní cestě na Šumavu. Svůj dojem z malebné horské krajiny vylíčil strýci takto: „*Jako poutník Máchův stoupám do hor nemoha nasytiti se viděnou krásou.*“¹³⁶ Ve druhém konceptu, jenž pochází z období Josefova učitelského působení v obci Loukov, tedy z let 1891 – 1894, si především stěžuje na místní poměry a tesklivě popisuje svůj osamělý život, jenž ho vedl k dlouhé odmlce ve vzájemné korespondenci: „*A jak Vám, tak jsem se uzavřel celému světu, i rodičům;*

¹³¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2062, Dopis Mikoláše Alše Josefu Alši ze dne 28. srpna 1888.

¹³² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2062, Dopis Mikoláše Alše Josefu Alši ze dne 28. srpna 1888.

¹³³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2064, Dopis Mikoláše Alše Josefu Alši ze dne 26. srpna 1889.

¹³⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2065, Dopis Mikoláše Alše Josefu Alši ze dne 25. června 1892.

¹³⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2066, Navštívenka Mikoláše Alše Josefu Alši ze dne 15. června 1893; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2067, Dopis Mikoláše Alše Josefu Alši ze dne 26. ledna 1896; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2069-2070, Dvě nedatované navštívenky Mikoláše Alše Josefu Alši (pravděpodobně z roku 1893).

¹³⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 561, Koncept dopisu Josefa Alše Mikoláši Alši z roku 1888.

žel, že se i k tomu přiznati musím. I zde žil jsem do května skoro jako poustevník beze všech styků, a jen procházky a výlety do okolí mne udržovaly při zdravém zbytku dobrého humoru. [...] Již jsem zde vyhlášen jakožto neznaboh, Husita, Mladoček (v Praze mi říkali klerikál a Staročech) a zdá se mi, že půjde-li to takto dále, že buďto si zde zjednám náležitý respekt anebo mne odtud vylejou.“¹³⁷ Působení na obecné škole v Loukově bylo pro Josefa Alše prvním kontaktem s *chytráctvím a přetvářkou* středočeského venkova. Ačkoliv na svém prvním učitelském místě v Milavči jistě poznal, jakou změnou je pro městského člověka život na vsi, shledával své jihočeské sousedy lepšími, než byli ti nynější: „U nás na jihu jsme dobrosrdečnější, upřímnější lid.“¹³⁸ Jediné, z čeho měl ve svém novém domově upřímnou radost, byla nádherná krajina, která se mu v budoucích letech stala doslova útočištěm.

Vedle toho, že svého strýčka Josef Aleš miloval a ctil jako svého blízkého příbuzného a věrného přítele, obdivoval jej také jako vynikajícího malíře a upřímného českého vlastence. O tom svědčí také obsáhlý konvolut materiálu o Mikoláši Alši, jenž se v Josefově pozůstalosti dochoval. Obsahuje desítky brožur, novinových článků, časopiseckých příspěvků, pohlednic s reprodukcemi a pozvánek na jeho výstavy. Josef Aleš tuto sbírku rozšířil o své vlastní příspěvky k životu a dílu jeho slavného příbuzného, například v době mistrova životního jubilea.¹³⁹ Příkladem může být úryvek z jeho rukopisných poznámek o podobence Mikoláše Alše: „Vypadal Takto M. A.? Ano, ale – jen v některých chvílích a zvláště krutých dnech. Portrét je z roku 1904. Představuje mračného, ano nevrlého muže, avšak v očích je přece jen ctnost: svědeckví skálopevného, nepoddajného, rebellantského charakteru. A takový Aleš od jinošských let byl. [...] Aleš byl, jest a bude učitelem, buditelem národa.“¹⁴⁰ Mikulášův význam pro český národ a exkurz do mistrovny povahy, kterou jako člověk, jenž se s ním osobně stýkal, dobře znal, vyjevil ve svém konceptu přednášky k výročí jeho úmrtí: „Odešel člověk, ale dílo jeho zůstane jako poklad nad kov trvalejší a vzácnější. Ještě po staletích naši budou se s ním

¹³⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 562, Koncept dopisu Josefa Alše Mikoláši Alši z období 1891 – 1894.

¹³⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 562, Koncept dopisu Josefa Alše Mikoláši Alši z období 1891 – 1894.

¹³⁹ ALEŠ-LYŽEC Josef, *Mikoláš Aleš*, In: Česká dívka, Lysá nad Labem 1912, roč. IX, čís. 4, str. 50-51; ALEŠ-LYŽEC Josef, *Mikoláš Aleš: K jeho 60. narozeninám 18. listopadu 1912*, In: Besedy Času, Praha 1912, roč. XVII, čís. 46, str. 264-266.

¹⁴⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2410, Nedatovaný RKP Josefa Alše o Mikoláši Alši.

*seznamovati uctivě a s láskou a snad i oni budou z něho těžiti. [...] Ne, změkčilý nebyl nikdy, nenaříkal nikdy, spíše se se svými nesnázemi uzavíral i známým a příbuzným. Tím hůře proň, a proto všichni, kteří ho poznali osobně, vědí bezpečně, že většina jeho díla byla počata v bolestech.*¹⁴¹ O tom, jaký cit ke svému příbuznému Josef Aleš choval, svědčí záznam z jeho rukopisných poznámek: *„Milý strýčku! Pokoušeje se o svou trošku do hrozného mlýna Vaší oslavy (v České Dívce a Času) vzpomínal jsem ovšem také vděčně, čím, Jste mi byl od roku 1882, osobně i Svým dílem, a jsem pocítil, že Vás mám také trošku rád!*¹⁴²

3.2 CHERCHEZ LA FEMME

O významu opačného pohlaví v životě Josefa Alše nejlépe vypovídá záznam z jeho deníku z roku 1888: *„Jak horoucně bych miloval tu, která by se mi oddala celým svým srdcem, pochopujíc mne, a kterou bych zároveň ctíti mohl. Miloval bych ji ohnivě, avšak čistou láskou, láskou, z níž prýští nadšení pro vše dobré a krásné, která netouží po hrubě smyslných požitcích a činí člověka lepším a pevnějším.*¹⁴³ První takovou (platonickou) láskou byla Božena Úlehlová, se kterou se stýkal v posledním roce svých studií na písecké reálce. V Alšově pozůstalosti se dochovalo několik jejích dopisů z let 1884 – 1885, kdy již působil jako zatímní podučitel v Praze-Holešovicích. Z nich je patrné, že na svého *mileného přítele* a společný čas strávený procházkami po rodném městě často vzpomínala. V jednom z těchto listů píše: *„Vzpomínám na to město, na všechna místa, která jsou se srdcem mým srostlá a vzpomenu-li – tu mimovolně tají se dech a horké i hořké slzy stíhají jedna druhou. A je to marné vím, co je pryč nevrátí se víc.*¹⁴⁴

Osudovou ženou Alšova života však byla Anna Váchalová, s níž se seznámil během svého prvního učitelského angažmá na Chodsku. O jejich vztahu se dovídáme z

¹⁴¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2413, Nedatovaný RKP Josefa Alše o Mikoláši Alši.

¹⁴² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2418, Nedatovaný RKP Josefa Alše o Mikoláši Alši.

¹⁴³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 802, Devatenáct listů z deníků Josefa Alše z let 1883 – 1888. Poznámka: Záznam z května 1888.

¹⁴⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1636, Dopis Boženy Úlehlové Josefu Alši ze dne 5. března 1884.

dochované korespondence¹⁴⁵, Alšových deníkových záznamů a *Pamětí* jejich syna Josefa Váchala. Anniny nejstarší dochované listy, v nichž svého vyvoleného oslovovala *Milý Jozífku* či *Nejdražší můj diblíku*, pocházejí z období, kdy Josef Aleš opustil Milavče a *učiteloval* v Praze. Vypovídají především o láskyplném citu, který k němu chovala a o touze po společném životě: „*Nového zde není nic než že se mě potobě tůze stýská nejvíc posladkých hubičkách.*“¹⁴⁶ O tom, že se po dlouhém odloučení – jež se však v podobě úspěšného složení definitivní učitelské zkoušky mělo stát zárukou jejich budoucího štěstí – jeden na druhého velmi těšil, vypovídá následující úryvek z Annina dopisu: „*Tobě se zdá omě každou noc, ajá se stebou pletu i vedne, v noci to ani nepočítám.*“¹⁴⁷

Nejstarší Alšův záznam o Anně pochází z roku 1883 a představuje vyznání lásky: „*Miláčku můj! Myslím na Tě stokrát denně, a dnes činím pevný slib pracovati usilovně; vím dobře, že štěstí mé je v rukou mých, a že dosáhnu slušného postavení jen ustavičnou, vytrvalou prací. [...] Podej mi ruku, Aničko, zachovej mír v srdci a krácejme spolu rázně kupředu, vstříc šťastné budoucnosti.*“¹⁴⁸ V jejich následující korespondenci se však začíná čím dál tím více projevovat rozdílnost jejich zájmů a prostředí, v němž se dennodenně pohybovali. Josef Aleš své vyvolené referoval o svém studiu, školní práci, touhách po výletech do přírody a kulturních příležitostech, které hlavní město mladému pedagogovi nabízelo. Anna pak Josefa ponejvíce informovala o novinkách na vsi a především o lopotné manuální práci, kterou si hospodářství (zvláště v letních měsících) žádalo.

¹⁴⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 576-596, Korespondence Josefa Alše a Anny Váchalové (provdané Hlaváčkové) z let 1883 – 1906; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2144-2145, Korespondence Josefa Alše a Anny Váchalové (provdané Hlaváčkové) z let 1912 – 1917; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2127-2135, Korespondence Anny Váchalové (provdané Hlaváčkové) a Josefa Alše z let 1883 – 1906; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2136-2137, Korespondence Anny Váchalové (provdané Hlaváčkové) a rodičů Josefa Alše z let 1889 – 1893.

¹⁴⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2127, Dopis Anny Váchalové Josefu Alši z roku 1883. Poznámka: Srovnání gramatiky a slohu Anny Váchalové a Josefa Alše ukazuje, jak propastný byl rozdíl ve vzdělání selské dcery a absolventa reálných studií.

¹⁴⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2128, Dopis Anny Váchalové Josefu Alši z roku 1883.

¹⁴⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 802, Devatenáct listů z deníků Josefa Alše z let 1883 – 1888. Poznámka: Josef Aleš na konec tohoto záznamu připsal: „*Opsáno z dopisu, který byl odpovědí na dopis velmi smutného, tesklivého obsahu ze dne 8. červce, 83.*“

Korespondence z následujícího roku je ve znamení Alšových (marných) snah o splnění *povinnosti* a především Annina těhotenství. Ve svém listu z března 1884 se Anna svěřuje se svou *starostí* a zároveň ujišťuje, že vše zvládne sama.¹⁴⁹ Josef ji toho roku napsal: „*Myšlenka, že jsem Tě učinil nešťastnou, svírá mi prsa úzkostí, ubírá chuti ku práci, otravuje myšlenky, celý můj život. [...] Má dušinko! V té bouři mého mladého života je Tvá láska jediným světlem, které mi svítí, pevnou nadějí, že přijde den, kdy smazána bude vina, kdy vrátí se mír do duší našich; stále pevně doufám, že přijde den, kdy šťasten spočinu na Tvém věrném srdci, kdy budu Tě moci nazývati svou drahou ženou.*“¹⁵⁰ Následující zpráva z Milavče byla sice napsána jinou rukou, o to byla radostnější: „*Vážený Pane Učitely. Zvelikou radostí chápu se péra, bych vaší starosti ubrala neb již máte krásného synáčka, jak by vám z oka vypadl.*“¹⁵¹

Anniny následující dopisy se vesměs týkaly jejich syna: „*Náš Pepíček je zdravý dost tlustý dost a zlý taky dost, on se nehněvá neš dvakrát deně, ale potom to umí, on je jako ty. Ty se rozněváš hned si dobrý on je zrovna tak.*“¹⁵² O tom, že Anna své dítě považovala za požehnání, svědčí následující úryvek z jejího dopisu: „*Já sem nikdy nebyla tak šťastně živa na světě jako sem níčko z našim Josífkem, celý den sem dost veselá.*“¹⁵³ Ještě téhož roku Josef Aleš Anně napsal: „*Také se mylíš, myslíš-li, že mne trápí to, že jsem si Tě namluvil; ještě nikdy jsem toho nelitoval, a nikdy nebudu litovat; měl jsem za ta čtyři léta příležitostí dost, abych Tě poznal, a jsi stále dobrá, milá a pravdivá, takže nemám příčiny, proč bych s Tebou byl nespokojen. Myslíš snad, že pro to dítě naše Tě snad méně miluji – oh má drahá duše, právě to dítě jest pevným svazkem, který mne k*

¹⁴⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2129, Dopis Anny Váchalové Josefu Alši ze dne 18. března 1884.

¹⁵⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 802, Devatenáct listů z deníků Josefa Alše z let 1883 – 1888. Poznámka: Záznam ze dne 19. května 1884. Opět se jednalo o text opsaný z jeho dopisu.

¹⁵¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2130, Dopis rodiny Váchalů Josefu Alši ze září 1884.

¹⁵² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2131, Dopis Anny Váchalové Josefu Alši z roku 1885.

¹⁵³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2131, Dopis Anny Váchalové Josefu Alši z roku 1885.

Tobě váže, neméně pevný nežli má láska. Má dušinko! Ještě nikdy mi nebyla těžká ta sladká pouta mé lásky k Tobě, a rád je s Tebou po celý život ponesu. “¹⁵⁴

Rok 1886 však do vztahu mladých rodičů přinesl zásadní změnu. V důsledku exekučního prodeje milavečského statku odešla Anna Váchalová do Prahy, kde ji však nečekal šťastný život. Její naděje se stále ještě upínaly k Josefovi, který – bude-li mít dostatek pevné vůle a vytrvá ve svém snažení – získá snad jednou takové postavení, které mu umožní oženit se a hmotně zabezpečit rodinu. V této době svému milému píše: „*Věř mě jási mislím žeti mě nemáš ani trochu tak rád jako já tebe, tisi celé moje štěstí a celá má radost. Věř mě dušinko před Bohem, že bych nemohla bez tebe být hodinu nasvětě.*“¹⁵⁵

V tomto listě se objevují také první výčitky a žehráni na jejich dosavadní stav. Tón Josefových dopisů se vinou Anniných výčitek a stížností začíná pozvolna měnit: „*Co se týče těch výčitek, jimiž jsi mne naposledy tak potěšila, musím Ti říci, že byly velmi trpké, protože nezasloužené. Ty nejméně máš příčiny k výčítám. Ještě ty scházely. Já aspoň jsem Ti nikdy nevyčítal...*“¹⁵⁶ V dalším jeho listu však výtky přeci jen přicházejí, především na adresu Anniny nestálosti a slabosti v překonávání dosavadních obtíží: „*Děvče, Ty nejen svou netrpělivostí a nerozumem sama svůj stav zhoršuješ, ale také rozmnožuješ mou trýzeň. [...] Chci, abys byla rozumnější, zapřela se a snášela trpělivě, co osud na nás skládá, chci, abys mne více milovala, abys doufala. Věř, že bych vesele pracoval, s chutí všechny překážky přemáhal, kdybych nemusel míti starost o Tebe... [...] Což pak chci tak mnoho? Vlídne slovo, laskavý pohled jsou věci tak nepatrné, byl bych Ti za ně velmi vděčen, a ty jich opomíjíš! A mimo to člověk Ti nesmí nic říci, nic vytknouti, co se mu na Tobě nelíbí, sice mi hned ve zlé vykládáš. Bůh Ti odpusť, děvče.*“¹⁵⁷ Postupné ochlazování jejich vztahu zapříčinilo tehdy Annino podřadné služebné místo, jímž musela kdysi hrdá selská dcera nyní vzít zavděk, a Josefova pramalá vůle k lepšímu uspořádání svých poměrů. Ke konci roku 1886 byl jejich někdejší láskyplný vztah již minulostí, jak dokumentuje následující pasáž z Alšova dopisu: „*Nevěřím více Tvé lásce ani tvým slibům.*

¹⁵⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 580, Koncept dopisu Josefa Alše Anně Váchalové z dubna 1885.

¹⁵⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2132, Dopis Anny Váchalové Josefu Alši z roku 1886.

¹⁵⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 587, Dopis Josefa Alše Anně Váchalové z června 1886.

¹⁵⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 586, Dopis Josefa Alše Anně Váchalové z června 1886.

Tvá láska mne uvádí v zoufalství, tvé sliby jsou planá slova. Bude přece jen nejlépe, když na Tě nebudu myslet, když budu žít sám.“¹⁵⁸

O postupném odcizování – především ze strany Josefa Alše, který své bývalé lásce naznačil, že jeho současnou životní situací je vina právě ona – nejlépe vypovídají Anniny dopisy z roku 1889: „*Já můžu říci, co jsme v Praze, že mě nemáš ani trošku rád. Vím dobře, že tě mrzím, když jsme se někdy sešli. Já vždycky se toliko těšila na tebe, že tě mohu vidět, ale vždycky tak si se kemě choval jako by si mě jakživ neznal. [...] Dyby simě měl jen trochu rád tak bys musel uznat, co já v tej Praze užiju. Celý Boží rok nikam ani krok nemůžu jít. Jsem tady tak sama, tak jako zahrabaná. Ani slova žádnému si nemůžu postěžovat. Prosím tě pro Boha, slib mě, že nebudeš tak zlí tak jak píšeš, slib mě že mě budeš psát často o Pepíkovi, jak se má a jak tobě se daří.*“¹⁵⁹ V posledním jejím dopise z tohoto období, kdy již musela vědět, že je po jejich lásce veta, Josefovi napsala: „*Divím se a moc se divím, že tě Bůh tak zplet rozum.*“¹⁶⁰

O Alšových citech k Anně Váchalové nejlépe vypovídají jeho deníkové záznamy. V únoru 1890 si zapsal: „*Snad jsem ji odstrkával – ne snad, opravdu odpuzoval jsem ji, ale Bůh ví, že jsem měl dobrý úmysl, když jsem jí výtky činil. Ó že neprohlédla, že nelpěla na mně více! [...] Vzpomínka na šťastné doby je ve mně ještě tak živá, že se mi zdá, že bych nedovedl přilnouti trvale k jiné. Vzplanu, zahořeti však nedovedu.*“¹⁶¹ V dubnu téhož roku, kdy došlo na osobní setkání, píše: „*Nenávist není v mém srdci a přece vzdaluji se Tě denně více a více... Na Velký pátek setkaly se oči naše; co jsi as cítila, co sis myslela? Oči naše se jen setkaly; v Tvých neuzřel jsem ani hněvu, ani lítosti, ani studu, ani lásky; moje Ti řekly, že nerady se s Tebou setkávají, jen to, nic více.*“¹⁶²

Nesoulad rozdílných povah a vidina bídneho života v nedostatku, nebyly jedinými překážkami jejich společné budoucnosti. Roku 1890 se Josef Aleš seznámil s dcerou

¹⁵⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 588, Dopis Josefa Alše Anně Váchalové z roku 1886.

¹⁵⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2133, Dopis Anny Váchalové Josefu Alši z roku 1889.

¹⁶⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2134, Dopis Anny Váchalové Josefu Alši z roku 1889.

¹⁶¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 803, Deník Josefa Alše se záznamy od 12. února 1890 do 5. listopadu 1891. Poznámka: Záznam ze dne 15. února 1890.

¹⁶² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 803, Deník Josefa Alše se záznamy od 12. února 1890 do 5. listopadu 1891. Poznámka: Záznam ze dne 26. dubna 1890.

holešovického pekaře Marií Zafoukovou, k níž – v rozporu s výše uvedeným – *zahořel* láskou.¹⁶³ Přesto nepřestával myslet na Annu, k níž ho nadále poutal jejich nemanželský syn. Na stránkách svého deníku obě své lásky srovnával, ale výsledkem bylo neřešitelné dilema: „*Na A. nemohu zapomenouti a s M. nemohu se rozloučiti.*“¹⁶⁴

Po několikaměsíčním souznění, během něhož Josef Aleš údajně uvažoval i o sňatku, přišlo rychlé vystřízlivění, jak naznačují záznamy z jeho deníku: „*Vytýkala Jste mi vždy, že budu stále slabý, nerozhodný, smutný a chudý, místo co Jste z vlastního hnutí Svého měla mi říkati: věřím, doufám! [...] Nemilovala Jste mne, jak jsem si přál, jak jsem měl potřebi býti milován, ba snad Jste mne vůbec ani nemilovala; i já se pro Vás déle trápit nesmím; ale nehněvám se na Vás, ani se Vám nedivím. Jste mladá, plná života, těší Vás, když se Vám svět koří a Vám lichotí; těšte se ze Své mladosti.*“¹⁶⁵ O tom, že ani Marie nenaplnila Alšovu představu o partnerské lásce, svědčí následující výňatek z jeho dopisu: „*Nešťastný, pošetilý namlouval jsem si, zahořev k Vám, že týž cit, který by mne málem byl zničil, vybudí ve mně nový život. Mnoho jsem zkusil ve čtyřech létech před jarem tohoto roku pro nedostatek lásky té, jež se měla státi mou ženou, ještě více pro nedostatek její mateřské lásky, pravá muka mi však nastala letošního jara, když ochabnul první vznět k Vám, a já poznal, že očekával jsem příliš mnoho od sebe i od Vás, když obviniti jsem se musel, že nemiluji Vás dost a že tedy klamu i sebe i Vás.*“¹⁶⁶

Anna, jež se po odchodu Josefa Alše na Mnichovohradištsko cítila býti ve své lásce podvedená a v Praze naprosto opuštěná, napsala tehdy Alšovým rodičům do Písku, kam byl roku 1886 poslán na vychování také její syn, velice výmluvné psaní: „*Jámám takové soužení že bych se rači nasvětě neviděla. Nejlepší bude věřtě mi před Bohem že si vezmu život. [...] S Josefem jsem naposled mluvila tak mi řek že mu nesmím říkat ty, jak mu to*

¹⁶³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 803, Deník Josefa Alše se záznamy od 12. února 1890 do 5. listopadu 1891. Poznámka: Záznam ze dne 26. dubna 1890. Josef Váchal k tomuto dokumentu později připsal: „*Krásná pekařka Marie versus moje matka Anna V.*“; *Matka Josefa Váchala (Dle vlastního jejího vyprávění, zaznamenaného A. Mackovou v únoru, 24., roku 1935).* In: VÁCHAL Josef, Paměti Josefa Váchala – dřevorytce, Praha 1995, str. 315.

¹⁶⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 803, Deník Josefa Alše se záznamy od 12. února 1890 do 5. listopadu 1891. Poznámka: Záznam ze dne 10. prosince 1890. Josef Váchal k tomuto dokumentu později připsal: „*Inu, první láska nerezaví!*“

¹⁶⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 803, Deník Josefa Alše se záznamy od 12. února 1890 do 5. listopadu 1891. Poznámka: Záznam ze dne 26. listopadu 1890.

¹⁶⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 616, Nedatovaný koncept dopisu Josefa Alše Marii Zafoukové.

*řeknu že mě dá facku že sme si docela cizí. [...] Pro Boha vás prosím zpravte to ňák, dyť víte, že váš vlastní syn mě připravil očest.*¹⁶⁷ Její dosavadní život změnila až známost s obuvníkem Karlem Hlaváčkem z Kosové Hory, za něhož se roku 1896 provdala.

Sňatek pomohl k výraznému zlepšení jejího společenského postavení, ale na celých deset let zmrazil její vztah k Josefu Váchalovi, kterého kvůli nemanželskému původu nemohla v domácnosti manžela představit jako svého syna. Objevil-li se Váchal během svých učňovských let a později, kdy se rozhodl vydat na dráhu uměleckou, u matky, byl nucen ji oslovovat jako svou tetu.¹⁶⁸ Absenci mateřské lásky nahrazovala Anna alespoň finanční výpomocí svému synovi, díky níž (a díky talentu) mohl se jednoho dne postavit na vlastní nohy.¹⁶⁹ Příležitost obnovit vztah s matkou naskytla se až roku 1906, kdy po dlouhé a těžké nemoci (progresivní paralýze) Karel Hlaváček zemřel. Váchalovo *osamostatnění* ve světě *kumštu* vedlo rovněž k usmíření s otcem, který se po synově zběhnutí z řemesla na dlouhé roky odmlčel. Josef Váchal měl také hlavní podíl na tom, že po dlouhých dvaceti letech došlo mezi jeho rodiči k definitivnímu usmíření.¹⁷⁰

Z posledního období vzájemné korespondence se dochovaly pouze dva dopisy Josefa Alše, ze kterých je patrné, že mezi oběma bývalými milenci došlo ke smíru a vzájemnému odpuštění dosavadních křivd. Napomohl tomu jednak čas, který od jejich konfliktu uplynul, ale také mnohé životní útrapy, jež oba dva během posledních dvaceti let vytrpěli. Anna Hlaváčková po dlouhé a těžké nemoci manžela ovdověla – zdravotní stav Karla Hlaváčka v posledních letech života, kdy trpěl závažnou chorobou mozku, shledával Váchal natolik politováníhodným, že se jej rozhodl ve svých *Pamětech* dokonce cenzurovat¹⁷¹ – a Josef Aleš sváděl urputné boje s hmotným nedostatkem a českým venkovem. Alšův dopis z roku 1906 je vlastně reakcí na (nedochovaný) list Anny Hlaváčkové, která se pravděpodobně snažila o obnovu jejich dřívějších vazeb: „*Má milá, nelze navázati, kde jsme přestali, nelze vzkřísiti, co umřelo samo, co čas sám pochoval. A k tomu, považte! Jak jsme se změnili, a nad to ještě – v čem jsme se nepolepšili! Co mne*

¹⁶⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2136, Dopis Anny Váchalové rodičům Josefa Alše z roku 1893.

¹⁶⁸ OLÍČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000, str. 17.

¹⁶⁹ *Matka Josefa Váchala (Dle vlastního jejího vyprávění, zaznamenaného A. Mackovou v únoru, 24., roku 1935)*. In: VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 316-317.

¹⁷⁰ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: *Písecká čítanka 2*, Písek 1981, str. 138.

¹⁷¹ VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 13.

*se týče, já jsem se nepolepšil v tom, co se Vám na mně nelíbilo, aniž jsem se změnil v tom, proč Vy jste před lety neměla smyslu. A dokonce si na tom do dneška zakládám. Osamocuje mne to, proto jsem chudým poustevníkem – a nechť přijde i bída! – ale v tom kus mého štěstí, vzdoru a pýchy. Řekněte si nyní sama, je-li s takovým pošetilcem společnosti.*¹⁷² V posledním dochovaném dopise, jenž pochází z roku 1912, se Josef Aleš své přítelkyni vyznává ze svých patálií se ženami: „*Milá Aninko, těším se, že jeden večer s vámi pobudu v kterémsi divadle, třeba vinohradském, a po divadle že si zaflámujem, však veselí mládenci a veselé vdovy to jinak nedělají. [...] Vidíte, pořád mám soužení s Eviným pokolením. [...] S čím bych se v Čechách ještě spokojil: se ženskými, ale jen s mladými a hodnými. Pro ty chtěl bych se třeba v Čechách ještě jednou narodit. Ale běda, zakejhala-li by ta ženská jako husa: ranila by mne smrtelně a já bych si nedal pokoje, dokud bych ji neuškrtil, bych se i do kriminálu dostal.*“¹⁷³

Soužení s Eviným pokolením tedy provázelo Josefa Alše i po rozchodu s jeho láskami – Annou Váchalovou a Marií Zafoukovou. O tom, že i během svého pobytu na Mnichovohradištsku, kde se spíše než do přízně místních lidí dostával do konfliktů, neměl o milostné avantýry nouzi, svědčí například vzpomínka jeho bývalé žáčky z Bělé pod Bezdězem Ludmily Skřivánkové: „*Aleš zde měl také svoje lásky; ucházel se asi o dvě dívky, ale že byl 'jen podučitelem' a také podivín, tak z toho svatba nebyla.*“¹⁷⁴ V jeho písemné pozůstalosti se dochovala celá řada dopisů s různými ženami, mezi nimiž bylo také několik ctitelek. Když se Josef Váchal po letech probíral těmito písemnostmi, často k dopisům otcových *nápadnic* připisoval vtipné komentáře. Z této korespondence je nejzajímavější (a nejzachovalejší) soubor dopisů, který si vyměnil se dvěma učitelkami z Jindřichova Hradce – Vlastou Kunstovnou a Madeleine Legovou, s nimiž ho spojovala láska k lyžařské turistice a Krkonoším. Jednalo se však o náklonnost čistě platonickou. Faktem totiž zůstává, že ač měl Josef Aleš několikero příležitostí ke sňatku, tak stejně jako v případě své definitivní zkoušky, žádnou z nich nakonec nevyužil a až do smrti zůstal starým mládencem.

¹⁷² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 596, Dopis Josefa Alše Anně Hlaváčkové ze dne 25. července 1906.

¹⁷³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2144, Dopis Josefa Alše Anně Hlaváčkové ze dne 25. prosince 1912.

¹⁷⁴ TŮMA Jiří, *Pokrok byl mu životem*, In: Zář Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1962, čís. z 6. prosince 1962.

3.3 „PANE VÁCHALE, MILÝ MŮJ SYNU!“

Josef Váchal, nemanželský syn Josefa Alše a Anny Váchalové, se roku 1886 ocitl v domě svých píseckých prarodičů, kterým byl dočasně svěřen na výchovu. Jan Aleš pracoval na stará kolena jako domovník a příležitostně si přivydělával u verpánku svým bývalým řemeslem. Babička byla služebnou Viléma Tonnera (1835 – 1900), vysloužilého vojenského lékaře a bratra jejich *domáciho*.¹⁷⁵ Josef Aleš poslal svého chlapce do rodného města z důvodů existenčních, neboť ani on, ani Anna, která byla nucena vstoupit do služby, neměli dostatek finančních prostředků a času pro synovu řádnou výchovu a zaopatření. Jejich vztah navíc v téže době procházel vážnou krizí, která v budoucích letech vedla k definitivnímu rozchodu.

V prvních letech Váchalova píseckého pobytu jej otec poměrně často navštěvoval, především o Vánocích a o letních prázdninách. Z tohoto období se dochovalo několik Alšových záznamů o chování a pokrocích jeho malého synka.¹⁷⁶ Vedle toho se zde objevují také Váchalovy dětské výroky: „*Já neci.*“ nebo „*Namaluj mi paňáci, tatíčku.*“ či „*Až to baička udělá.*“ Z jiného zápisu se například dovídáme, jak se na otcův příjezd chlapec těšil: „*Když jsem otevřel dveře, přivítal mne: 'Vítám Vás, tatínku, já Vám nesu kytku.' A podal mi růžičku. 'Já sem na Vás (pořád) myslel.' [...] Celý večer se ptal: 'Budeš tady (pořád)? Neodjedeš?'*“¹⁷⁷ O něžném vztahu syna k otci, jehož však vídal méně, než by si byl přál, vypovídá hned následující Alšův záznam: „*'Ty si cukříček, já tě sním, ty cukříčku.' A dělal, jakoby mne pojídal.*“¹⁷⁸

Mimo prázdninových pobytů v Písku trávil Josef Aleš většinu času v Praze, plně zabrán do své učitelské práce a vlastních mimoškolních aktivit. V této době mu jeho otec referoval, jak se *Jozífkovi* vede, jaké má záliby a jak mu jde škola.¹⁷⁹ V nejstarší dědečkově korespondenci se také objevují Váchalovy kresbičky a jeho první písemné

¹⁷⁵ VÁCHAL Josef, *Pepíček od Alšů: O mém mládí v Písku*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 154.

¹⁷⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2149-2171, RKP Josefa Alše o Josefu Váchalovi z let 1887 – 1888. Poznámka: Josef Váchal k těmto dokumentům později připsal: „*J. Aleš o svém synu.*“

¹⁷⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2170. RKP Josefa Alše o Josefu Váchalovi z let 1887 – 1888. Poznámka: Záznam ze dne 16. července 1888.

¹⁷⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2170. RKP Josefa Alše o Josefu Váchalovi z let 1887 – 1888. Poznámka: Záznam ze dne 17. července 1888.

¹⁷⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4365-4369, Korespondence Jana Alše a Josefa Alše s příloženými kresbami Josefa Váchala.

projevy: „*muj tatinku ja vas pozdravuju těším se na vas až přijedete na vanoce ja vam ruku libam.*“¹⁸⁰ Další chlapcovy dopisy z jeho raných školních let jsou velmi podobné a obsahují především srdečné pozdravy a přání brzkého shledání o Vánocích nebo o letních prázdninách: „*Žeším se na vás až přijedete na druhé prázdniny. Je mě to líto že tu nyní nejste, každý chlapec má tu svého tatínka.*“¹⁸¹ Váchal se na dopisy podepisoval jako Aleš, protože své skutečné příjmení poznal až ve škole.¹⁸²

Roku 1891 odešel Josef Aleš natrvalo z Prahy, aby se na zbytek svého profesního života usadil na Mnichovohradištsku. Jeho osobní problémy – krach vztahů s Annou Váchalovou a Marií Zafoukovou, dosud nesplněná zkouška učitelské způsobilosti, hmotný nedostatek, časté konflikty v novém prostředí – a především vědomí vlastní odpovědnosti za tento stav mu na dlouhou dobu ztížily cestu k blízkým lidem. Uzavřel se a dlouhá léta do Písku nepřijel, ačkoliv na syna finančně přispíval a své rodině nadále psal. Své důvody vyjevil roku 1896 v dopise matce: „*Kdybych byl mohl před deseti léty setřásti s duše břímě těžkostí, jež jsem beztoho snášel již léta pro jediný chybný krok na dráze života. Ale ta bída, ta hmotná bída, která mi nedala po celou řadu let přijeti k Vám, ta mi zamkla ústa i slzy, a tak jsem zavřel hořký bol v svém nitru a otravuji se jím po dnes. [...] Nemohu se polepšiti ani vědomím, že sám jsem původcem svého utrpení a že nemohu ničím přispěti k úlevě Vaší.*“¹⁸³

Dlouholeté odloučení malého *Jozífka* od otce a matky znamenalo, že se po dobu dětských a jinošských let upínal jeho cit spíše k babičce a k dědečkovi, ve kterých našel svědomité a laskavé pěstouny, než k jeho vlastním rodičům. Dědečka měl Váchal ze věch lidí na světě nejraději, ačkoliv ten jako bývalý voják nechodil při nezbednostech svého vnuka pro ránu daleko.¹⁸⁴ Otec a především matka mu byli v této době cizí. Ve svých *Pamětech* na tuto dobu vzpomínal takto: „*Byl jsem cele babiččin a dědečkův; otce jsem později od svých šesti let do čtrnácti více nespátlil. Podobně asi též matku.*“¹⁸⁵

¹⁸⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4371, Váchalova dětská kresba s textem.

¹⁸¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4391, Nedatovaný dopis Josefa Váchala otci.

¹⁸² BAJEROVÁ Marie, *O Josefu Váchalovi*, Praha 1991, str. 9.

¹⁸³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2138, Koncept dopisu Josefa Alše matce z roku 1896.

¹⁸⁴ OLÍČ Jiří, *...nejlépe tlačit vlastní káru sám: Život Josefa Váchala*, Praha – Litomyšl 1993, str. 10-11.

¹⁸⁵ VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 24. Poznámka: Se svou matkou se Váchal setkal roku 1891 na Jubilejní výstavě v Praze. Jak sám uvádí, pamatuje si z tohoto setkání jen

Po skončení pětitřídky (poslední ročník opakoval), nastoupil Váchal na písecké gymnázium, ale studium mu vůbec nešlo. Zhoršující se prospěch vedl nakonec k tomu, že jej prarodiče v průběhu druhého ročníku z gymnázia odhlásili a svého syna spravili o Váchalových výsledcích.¹⁸⁶ Po téměř osmi letech tak o prázdninách roku 1898 přijíždí do Písku Josef Aleš, aby se postaral o budoucnost svého syna. Váchal na setkání s otcem vzpomíná ve svých *Pamětech* takto: „*Hrál jsem si jednoho večera onoho léta na ulici před domem s několika kamarády, když přistoupil k nám obrýlený, šedivý pán a vážným, příjemně znějícím hlasem se otázal, který z nás je Jozífek Váchalů. Poznal jsem otce na první pohled, třebaš jeho podobizna, ve velkém vyřezávaném rámu u děda nad stolem visící, z mladších let pocházela. Otec mne políbil a pocítil jsem opravdu zvláštní milý pocit a jakousi nevyličitelnou lásku, kterou jsem dosud nepoznal, když řekl: Tys mne poznal? Já jsem tvůj otec!*“¹⁸⁷

Toho léta chtěl Josef Aleš synovi nejprve vynahradit dosavadní odloučení, a proto jej vzal na několik výletů do píseckého okolí. V jednom z mnoha Alšových zápisníků se dochovaly kresby několika fantastických postav a zvířat, které Váchal do otcova sešitku načmáral při cestě na Zvíkov.¹⁸⁸ Důvodem otcovy návštěvy však byla starost o synovu budoucnost. Při společných cestách se mu Váchal svěřil, že rád čte a že by tedy chtěl *dělat něco s knihami*.¹⁸⁹ Později si jeho otec přečetl v novinách inzerát, v němž bylo nabízeno učňovské místo v jednom z pražských knihařských závodů. Požádal proto o pomoc *strýce* Mikoláše, aby se na Waitzmannův podnik na Starém Městě informoval. Když přišla doporučující odpověď, bylo jasné, kudy se chlapcova budoucnost bude ubírat.¹⁹⁰

Na konci léta vzal Josef Aleš svého syna do Prahy, aby se zde vyučil knihařem. Při té příležitosti se mu snažil předat něco ze svých zkušeností a ukázat mu příležitosti, jichž hlavní město nabízí. Váchal byl však svým duchem stále ještě v Písku, u dědečka a u babičky, kteří byli po více než dvanáct let jeho *rodiči*. O tom, jak na mladého chlapce tato

velmi málo. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1977, Nedatovaný dopis Josefy Alšové synovi.

¹⁸⁶ VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 41.

¹⁸⁷ VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 50.

¹⁸⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 41, Sešitek v měkkých černých deskách z let 1898 – 1899. Poznámka: Josef Aleš k těmto kresbičkám připsal: „*Na Zvíkově při obědě 17/8 1898 (ve středu)*.“ Josef Váchal pak o mnoho let později k obrázkům doplnil: „*Kreslil jsem před odchodem na knihařství, tedy skorem 14 letý. J. Váchal.*“

¹⁸⁹ VÁCHAL Josef, *Pepíček od Alšů: O mém mládí v Písku*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 157-158.

¹⁹⁰ BAJEROVÁ Marie, *O Josefu Váchalovi*, Praha 1991, str. 14-15.

změna zapůsobila, nejlépe vypovídá následující úryvek: „*A za příštích dvou dnů, kdy otec se mnou Prahou procházel, neustáváje krásu její mně ukazovati, rady a naučení do mé duše ukládati, přestal jsem se v mnohém otci líbiti; spatřoval v mém hoři a zmatení z proměny životní i z věcí nevidaných mnoho zatvrzelosti aneb úmyslné ledabylosti. Opustil mne, zanechav mi několik korun, které jsem velmi rychle rozházel, neboť v Písku nebylo tolik věcí k spatření dobrých k snědku a také těch zbytečných, lákajících k nakoupení.*“¹⁹¹ Z Váchalových vzpomínek je patrné, že i přes vzájemnou snahu přiblížit se jeden druhému, byla mezi oběma bariéra dlouhého odloučení.

Začátky v knihařské dílně, kde byl Váchal mimo učení také na byt a stravu, byly pro chlapce těžké především fyzicky, protože jako začátečník zastával většinu pomocných manuálních prací. K řemeslu se dostával jen okrajově, ale přesto to pro něj byla cenná zkušenost. Naučil se například zlatit stuhy na pohřební věnce.¹⁹² Roku 1900 onemocněl Váchalův dědeček v Písku, jeho dosud nejmilovanější osoba. O tom svědčí také pasáž z Váchalova dopisu otci, kterému tehdy napsal: „*Je mi dědečka velice líto, věřte mi i nezazlíte mi snad toho, měl a mám dědečka radši než Vás. Byl jsem u něho vychován.*“¹⁹³ Ještě toho roku Jan Aleš zemřel a Váchal zůstal odkázán na svého otce, jenž byl však po většinu času v zapadlých koutech středních Čech, a na dobrodiní své babičky z Písku, která se drobnými příspěvky všemožně snažila svého vnuka podporovat.

Z korespondence Josefa Alše v tomto období je patrná snaha působit alespoň na dálku skrze své dobře míněné rady na svého dospívajícího syna. Nedokázal při tom však zapřít svou pedagogickou profesi a ve svých listech působil více jako umravňující mentor než jako milující otec: „*V tom kotví naděje má, že jsi člověk hlubšího základu, že vybereš se časem k životu vyššímu, duchovnímu nazírání a chtění. Považ, co by to znamenalo, kdybys Ty, dělník, působil v lepším, umravňujícím směru na soudruhy své.*“¹⁹⁴

Během svého učení se Váchal shledal také se svou matkou, kterou s výjimkou roku 1891, kdy s prarodiči navštívil Jubilejní výstavu, nespatriil od svých dvou let. Potkali se

¹⁹¹ VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 53.

¹⁹² LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4435, Dopis Josefa Váchala otci ze dne 25. srpna 1898.

¹⁹³ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4457, Dopis Josefa Váchala otci ze dne 15. dubna 1900.

¹⁹⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2174, Dopis Josefa Alše synovi z roku 1902.

při návštěvě strýce Mikoláše, k němuž Anna Hlaváčková pravidelně docházela od svého příchodu do Prahy.¹⁹⁵ Od té doby se vídali pravidelně a Váchal dokonce docházel do jejího bytu, kde však v přítomnosti Karla Hlaváčka, který neměl ponětí o Annině nemanželském synovi, musel vystupovat jako její synovec.¹⁹⁶ Anna se v budoucích letech snažila Váchalovi všemožně vypomoci, aby mu usnadnila nelehký a mnohdy osamělý život v Praze. Právě matčina podpora, jak Váchal později vzpomíná ve svých *Pamětech*, mu umožnila v nelehkých uměleckých začátcích plně se věnovat své tvorbě. Z jeho vzpomínek na matku pochází také následující pasáž: „*Zklamaná ve své lásce a opuštěná svůdcem, žena tato stala se ženou jiného, aby postavila se těmito vdavkami na vlastní nohy a snad jednou nahradila si ztracenou pro ni lásku mateřskou výpomocí svému synu jinak, později. Což se po dvaceti létech také stalo. Našinec mohl pomocí své matky vydělávat peníze jinak než řemeslem.*“¹⁹⁷

Váchalovy styky s matkou nesl tehdy Josef Aleš velmi nelibě: „*Tvé a sdělení (jichž nezapomínám) o obcování Tvém s matkou Tvoji, o její domácnosti a názorech jejích a účinky jich a působení na Tvoji povahu nutí mne, abych Ti řekl, že Ti nejsou blahodárné, ale že Ti jsou ku škodě citelné a trvalé.*“¹⁹⁸ Fyzickou vzdálenost obou mužů nepomohla zkrátit ani jejich vzájemná korespondence. Každým dalším dopisem se otec a syn vzdalovali jeden druhému, o čemž svědčí další z otcových listů: „*Chtěl bych ti být přítelem, ale ty nedbáš, dětinskosti, kamarádi a Hlaváčkoví jsou Ti milejší. Poznej se a polepši se, sám si kuješ své štěstí či neštěstí, a jeden chybný krok má následkem sto jiných horších.*“¹⁹⁹

Váchal se vedle svého řemesla začal více zajímat o výtvarné umění a literaturu (později především theosofickou a okultní). To ho roku 1900 také přivedlo k prvním spisovatelským a kreslířským pokusům.²⁰⁰ Josef Aleš však v těchto aktivitách spatřoval spíše lajdáctví, než polibek Múzy. Je ovšem s podivem, že muž, jenž měl po celý svůj

¹⁹⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4377, Nedatovaný dopis Josefa Váchala otci.

¹⁹⁶ OLÍČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000, str. 17.

¹⁹⁷ *Matka Josefa Váchala (Dle vlastního jejího vyprávění, zaznamenaného A. Mackovou v únoru, 24., roku 1935)*. In: VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 310-317.

¹⁹⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2176, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 24. dubna 1902.

¹⁹⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2176, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 24. dubna 1902.

²⁰⁰ BAJEROVÁ Marie, *O Josefu Váchalovi*, Praha 1991, str. 18.

život tolik různých zájmů a aktivit, neměl pro synovi tužby pochopení. Možná že byl na něj přísný právě proto, že si byl dobře vědom své vlastní slabé vůle k plnění povinností a nechtěl, aby se chlapcův život ubíral stejným směrem. Proto tak dbal na jeho svědomitost v učení, neboť si přál, aby z něj jednou něco bylo.

Dospívající chlapci však málokdy dbají dobrých rad a ani Váchal nebyl výjimkou. Mladická vzpoura proti otcovské autoritě vyvrcholila roku 1902, kdy mezi nimi došlo k dosud největšímu konfliktu, o němž se dovídáme z několika pozdějších dopisů. Stalo se tak o Vánocích při společné návštěvě písecké babičky. Tehdy došlo k hádce, během níž Josef Aleš v afektu řekl dvě ošklivá slova (bohužel nevíme jaká), po nichž se Váchal beze slova sbalil a odjel do Prahy. Josefa Alšová, která hned následujícího roku vážně onemocněla, se touto skutečností velice trápila a v dopise synovi o tom napsala: „*Moje sešlost jest beztoho jenom myšlenky na vás, mám Vás oba ráda, a nýčkot mě bolí, když vím, co je mezi Vámi.*“²⁰¹ V březnu 1903 babička zemřela a s její smrtí se vytratilo Váchalovo poslední pouto s Pískem a s jeho otcem.²⁰²

V září roku 1903 Váchal opustil své dosavadní místo knihařského dělníka ve Waitzmannově podniku (učení dokončil v září 1902) a rozhodl se, že se stane umělcem na volné noze. Váchalovým sběhnutím z řemesla přetekl Alšův pomyslný pohár trpělivosti, a proto synovi poslal doposud nejostřejší psaní, ve kterém mu sděluje své rozhořčení: „*Váchale, ušetři mne svou návštěvou. Pojednám s Tebou písemně (jistě lépe později než mohl bych učiniti dnes) [...] Až ti bude 40 let, poznáš, jakým hovadem pitomým jsi byl ve 20 a jistě mne budeš prositi za odpuštění, že za všechno dobré mínění a skutky mé k Tobě vždy jen a jen nevděkem jsi splácel. Váchale, když jsi byl dítětem, měl jsem k Tobě city něžné jako dívka, když jsi byl kloučetem bujným a trápil mé staré rodiče, trpíval jsem s nimi (i hmotně) – nevíš, co jsem se naposílal po 4 léta do 98! Od tvého vstupu do učení, vše, co jsem myšlenkou, slovem a skutkem podniknul, bylo jen k tvému dobrému, Váchale, nemám si čeho vyčítati, vyjma ona dvě ošklivá slova o ván. 02. V září min. roku nit trpělivosti s Tebou mi došla. Nit ta je přetržena a v máji t. r. jsi ji nenavázal.*“

²⁰¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2053, Nedatovaný dopis Josefy Alšové synovi.

²⁰² BAJEROVÁ Marie, *O Josefu Váchalovi*, Praha 1991, str. 19.

Nemám přímého ani nepřímého vlivu na Tebe, proto ponechávám Tě Bohu, Bohu a těm, kteří ctí k Tobě povinnost, já jí nectím. Pokoj s Tebou!“²⁰³

Další otcův dochovaný dopis pochází až z roku 1906. Obsah tohoto psaní je o poznání mírnější než v listu předchozím, ale tón, jímž je napsán, a otcovo vykání, s nímž se k synovi obrací, jasně naznačují, že jejich vztah výrazně ochladl: „*Milý příteli! [...] Z formální i věcné stránky listu Vašeho soudě – a jak sebe znám – nemám naděje, že jakékoli jednání, ať ústní ať písemné, by mohlo nás sblížit intimněji k našemu dobrému. [...] Na podzim 1904 napsal jsem Vám a loni v červenci Vaši paní matce zřetelně a rozhodně, že nejlépe uděláme, zapomeneme-li na sebe Maje dost svých těžkostí, nestojím o cizí vrtochy. [...] Nepolepšili jste se, nečekejte spásy od rozmluvy se mnou a ušetřete mne i písemnostmi.*“²⁰⁴

Roku 1907 přesvědčil Váchal své okolí, že je skutečně nadaným umělcem a že cesta, na kterou se před čtyřmi lety vydal, byla cestou správnou. Toho roku se také poprvé seznámil s technikou leptu a s tvorbou grafických listů. Grafika se pak stala jedním z dominantních prostředků jeho výtvarného snažení. Těmito událostmi se postupně začalo měnit také nazírání Josefa Alše na aktivity jeho syna. Zásahu na tom měl především strýc Mikoláš, který svého přítele přesvědčil, že Váchal má opravdový talent.²⁰⁵ Roku 1908 udělal Váchal vstřícný krok směrem k otci, když jej pozval do svého nového ateliéru na Vinohradech a poslal mu několik ukázek svých prací k posouzení.²⁰⁶ Josef Aleš tehdy synovi napsal: „*Milý hochu! Potěšil jsi mne Svou vytrvalostí a stálostí. Myslím si totiž, že bych zasloužil, abys na mne zanevřel nadobro. [...] Rád bych něco intimnějšího, srdečnějšího, rád bych navázal např. vzpomínkami na Tvé dětství, útlé dětství, v němž byl pro mne značný kus štěstí, které se na mne smálo naivními jasnými očima a žvatlavými ústečky drobného 2, 3 letého 4 letého dítěte. [...] Vlastně teď je mi stydno Ti psát a Tě navštívit, když odvaha Tvá staví Tě na vlastní nohy a když konečně jsem 'ochoten' věřit,*

²⁰³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2179, Dopis Josefa Alše synovi z roku 1904. Poznámka: „*Až ti bude 40 let, poznáš, jakým hovadem pitomým jsi byl ve dvaceti.*“ Tohoto otcova textu Váchal použil jako motto svého deníku. VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 13.

²⁰⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2178, Dopis Josefa Alše synovi z roku 1906.

²⁰⁵ BAJEROVÁ Marie, *O Josefu Váchalovi*, Praha 1991, str. 32.

²⁰⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4502, Dopis Josefa Váchala otci z října 1908.

co strýc Mikuláš mi již po 50té opakuje, že jsi dobrý hoch a kus umělce.“²⁰⁷ Tímto sdělením Josef Aleš uznal ukvapenost a zbrkllost svého předchozího jednání a docenil Váchalovy kvality, především vůli a vytrvalost, s jakou si dokázal jít za svým snem. Synova nabídnutá ruka ke smíru byla přijata a v budoucích letech vedla k velice pěknému a přátelskému vztahu obou mužů.

Pro následující korespondenci byl důležitý především Váchalův příklon ke katolicismu, ke kterému jej přivedla práce pro revue *Meditace*.²⁰⁸ Roku 1911 pak svému otci pod dojmem nového prostředí napsal: „Mezi mnou a Vámi stálo vždy cosi: ďábel, jenž posiloval mě k odbojům a vedl za fantomem vzniknuvším v době puberty. [...] Věřím pevně, že Spasitel nedá zahynouti mně ani celému rodu našemu, který jest proklet.“²⁰⁹ Josef Aleš se jako pokrokový člověk se zkušeností několikaletého pobytu na Mnichovohradištsku stal zapřisáhlým antiklerikálem, protože církev reprezentovala právě na venkově všechnu zaostalost, zpátečnictví a pověrou, tedy vše, s čím se po celý svůj život snažil bojovat.²¹⁰

Ve své odpovědi zareagoval na synova slova takto: „Nikoliv, nemám Ti za zlé, žeš rozjímal, že chceš něco měnit v mém nazírání, v své činnosti, snad všechen život, směr jeho jiný chceš mít, nedivím se ti. Ale – nerozumím Ti! Tomu nerozumím, že vzýváš Spasitele (kterého!?), žeš učinil svými zpovědními otci kněžské chytráky (či ubožáky nevědomé svého postavení v cechu římsko-katolické církve). [...] Jsem-li nucen spokojiti se 900 K. roční odměny, jsou-li v mém okolí samé hranaté megery a báby, kdežto mlsné oči mé dotud slídí po sličných dívkách, sám jsem tím vinen a nikoli nějaké prokletí celého rodu mého. [...] Ne, nikoliv, žádná propast nás nedělí. Tys člověk jako já, já chybující jako Ty, ublížil-li jsem Ti, bylo to ze slabosti, netrpělivosti, nesnášenlivosti, nedostatku lásky; myslíš-li, žeš mne kdy rozhněval, bylo to z nevědomosti; neuvědomils si, že mi chováním svým můžeš udělat bolest. [...] Já, tichošlápek, ctitel dobrodinců lidstva před 10 lety, vybarvil se na karbonara, záštíplného antiklerikála, Ty rebel – ďábelník nyní zpovídáš se Otcům flandákům ze Studia! Jaké metamorfózy! Kdybys nebyl mým synem,

²⁰⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2182, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 26. prosince 1908.

²⁰⁸ VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 158; LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4503, Dopis Josefa Váchala otci z roku 1908.

²⁰⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4504, Dopis Josefa Váchala otci ze dne 11. září 1911.

²¹⁰ OLÍČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000, str. 9.

politoval bych tě, odcizil bych se Ti, takto však nedám Ti pokoje, a chceš-li, budu Tvým zpovědníkem protiklerikálním, vše v dobrém, po kamarádsku, bez propastí, bez mostů spálených, bez zlořečení, bez pathosu, ale s trochou upřímnosti a citu k Tvému mládí a utrpení, s trochou uznání Tvé a matčině statečnosti, již probíjíte se životem.“²¹¹

Tato dlouhá ukázka nás seznamuje se skutečností, že pohled otce na svět byl zcela odlišný od pohledu, jímž se na své okolí díval jeho syn. Alšovo zaujetí antikou, renesancí, pokrokem, realismem a především jeho celoživotním vzorem – Josefem Svatoplukem Macharem (1864 – 1942)²¹² ostře kontrastovalo se světonázorem Váchalovým, který otci v následujícím dopise napsal: *„Ano, dal bych přednost středověku s veškerou jeho tmou před příliš osvíceným věkem, v němž žiji, kde záře elektrických obloukovek zahнала Ďábla a poesii.*“²¹³ Jeden s druhým sice nesouhlasil, ale navzájem své důvody uznávali a respektovali. Váchalovo vzplanutí ke katolicismu mělo však krátké trvání. Vinu na tom nesl především nenadálý krach dosud intenzivního přátelství s Jakubem Demlem (1878 – 1961). Váchal otci později napsal: *„Církvi dávám nyní pokoj a ona mně, vyjímaje jednoho katechetu, který posílaje mi měsíčně 10 Korun, píše mi učené traktáty o mystice a o návratu k církvi a jejím katolickým knihám, což čísti pomalu bude mi za těch 10 Korun nemožným.*“²¹⁴

Roku 1913 se Váchal oženil s Marií (Mášou) Pešulovou. Otce o tomto šťastném životním kroku tehdy informoval vlastnoručně zhotoveným svatebním oznámením (dřevorytem) a fotografií.²¹⁵ Svou snachu však Josef Aleš poznal při příležitosti smuteční,

²¹¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2184, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 1. října 1911.

²¹² Josef Aleš o něm synovi napsal: *„Ten mi řekl více než Kristus s Buddhou, totiž řekl mi věci božské i lidské tak zřetelně, že teprve teď chápu sebe a život kolem sebe, ten český život českého člověka, svůj život.*“ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2184, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 1. října 1911.

²¹³ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4505, Dopis Josefa Váchala otci ze dne 13. října 1911.

²¹⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4510, Dopis Josefa Váchala otci ze dne 4. února 1915.

²¹⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4507/2, Svatební oznámení Josefa Váchala a Marie Váchalové (rozené Pešulové) z března 1913; LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4507/1, Dopis Josefa Váchala otci ze dne 4. května 1913.

a to na pohřbu Mikoláše Alše, se kterým se tehdy přijel do Prahy rozloučit. Toho dne mu Váchal představil svou ženu, se kterou si prý ihned padli do oka.²¹⁶

Z let válečných se v korespondenci Josefa Alše a Josefa Váchala objevuje především popis atmosféry všeobecných obav a hmotné nouze v tehdejší společnosti. Váchalova finanční situace nebyla uspokojivá, protože dlužníci, kteří dosud nezaplatili za vyhotovená díla, dleli v zákopech, a Váchal neměl jistoty, že své peníze ještě někdy spatří. Ve válečných letech navíc trpěl nedostatkem zakázek a rodinu musela živit manželka ze svého platu písáčky.²¹⁷ Tehdy si otec se synem snažili (pokud to bylo možné) navzájem alespoň vypomoci drobnou finanční podporou či potravinami.²¹⁸ V červenci 1916 byl Váchal odveden na frontu. Otcí o tom napsal: „*Jsem teď klidnější. Ani žena neprolila slzi víc než je obsah polévkové lžice. Jsem jist svou nemožností vegetovat jinde než doma. Za vaše peníze si koupím tlumok místo obvyklého kufříku – alespoň budu mít s sebou památku po Vás.*“²¹⁹ Po absolvování dvouměsíčního výcviku byl v lednu 1917 poslán na italskou horskou frontu do Julských Alp, kde měl jako nosič munice sloužit u rakouského dělostřelectva, ale pro jeho tělesnou slabost jej přidělili k polní kuchyni jako nosiče menáže pro mužstvo. Z války se Váchal vrátil po více než dvaceti měsících v říjnu 1918.²²⁰

Období konce války a vzniku samostatného československého státu bylo ve Váchalově tvorbě vůbec neplodnější. Dostatek prostředků mu umožnil postavit se zcela na vlastní nohy a také finančně vypomoci svému otci, který od roku 1917 bydlel v Krkonoších a kterému posílal tabák, knihy a peníze na dříví.²²¹ Josef Aleš žil v Krkonoších osamělým způsobem horského eremity, jenž ze svých kopců slézal jen výjimečně: „*Je to cesta krásná, do Spindelmühle, ale já tam jezdím, jen když musím pro pár kg mouky (z kraje podloudně jako knihy mi zaslané) – protože milejší mi na vysoké hřebety neb do starých částí lesa a do kotlů (roklí) pod Kokrháčem neb Kotelným (1430*

²¹⁶ BAJEROVÁ Marie, *O Josefu Váchalovi*, Praha 1991, str. 52.

²¹⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4508, Dopis Josefa Váchala otci ze dne 5. září 1914.

²¹⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2194, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 21. dubna 1915.

²¹⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4529, Dopis Josefa Váchala otci ze dne 31. července 1916.

²²⁰ VÁCHAL Josef, *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*, Praha 1995, str. 305.

²²¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4549, Dopis Josefa Váchala otci ze dne 3. března 1919.

m). *Měl bys to vidět!*“²²² Josef Aleš v těchto letech synovi často líčil krásy horské přírody a seznamoval jej se svými pokroky na poli geologie a glaciologie, do jejichž studia se na stará kolena pustil. Váchal pak otce ponejvíce informoval o své práci výtvarné, o nových technikách a metodách, s nimiž experimentoval, a o nových dílech, jejichž ukázky na Krkonoše otci posílal. Roku 1919 otce zval do Prahy k návštěvě svého atelieru: „*Nebudete toho litovat, uvidíte spousty nových věcí, nového Váchala. Už jsem našel to výtvarné, co jsem celý čas své práce hledal: formu! Už mám svůj výraz, barevný, linií a stylový!*“²²³

Roku 1919 Josef Aleš synovi píše o své touze podrobněji popsat slovenské Tatry. Jeho zájem o toto pohoří vedl dokonce k vážným úvahám o stěhování na Slovensko: „*A tak si považ: zrodila se v mé kotrbě zoufalá a zároveň velesvůdná 'myšlenka': Na Slovensko! Ano, do slovenských nezbádaných, turistickými značkami až dotud neznevážených Nižných Tater, někam ku Králově Holi (1940 m) neb pod Ďumbir (2040 m). A mám to smůlu, vid'?* Zrovna když udělám tím směrem první, až dětsky nesmělý krůček, začnou Maďaři! Lotři! Mají ve svém Szozatu (hymně), že pádem jejich (stane-li se!) svět se otřese. A teprve teď mi napadá (odpusť!) nebudeš-li muset ještě Ty na tu vojnu? Vlastně bych jim, těm uhorským Hunům, měl poděkovat, že mne zatím zbavili starostí, kterak se na tu Slovač dostanu, poněvadž to přesídlení bude téměř tak drahé jako za oceán.“²²⁴ Nakonec zůstalo jen u jeho přání. Na Slovensko se sice Josef Aleš nepřestěhoval, ale o čtyři roky později se do Tater přeci jen podíval, když je navštívil v rámci svých čtyř studijních cest z pověření MŠANO.

Alšovu potěchu z českých hor kazila nepříjemnost, která mu v budoucnu další setrvání v Krkonoších znemožnila. Vážný zánět trojklanného nervu v dolní čelisti působil učiteli ve výslužbě velké bolesti, o kterých se v únoru 1919 svěřil synovi: „*Jinak jsem ubožáček zchromlý kapricemi nervu v dolní čelisti, mučedníkem (nezřídka!) v řeči a při jídle, někdy i mezi tím. V lednu upadl jsem na ledovině (ne na lyžích!) tak šťastně nešťastně, že jsem si hrudník tak pochroumal, že snad jej plíce (do léta asi) spraví, ale bolestí překrutných jsem vytrpěl a diminuendo jich je tak pozvolné, že ještě dnes musím*

²²² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2246, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 18. února 1920.

²²³ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4556, Dopis Josefa Váchala otci ze dne 18. října 1919.

²²⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2242, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 11. června 1919.

se bránit kýchnutí a každému silnějšímu neb točivému pohybu trupu a levé paže. A ovšem zřící se radostí lyžebných.“²²⁵ O jeho nezdolné povaze, se kterou po léta čelil hmotnému nedostatku a nyní zdravotním komplikacím, svědčí následující úryvek z pozdějších let: „*Nezoufám si v samotě a soužení tělesném svém (k očím, nervu v dásni přidal se reumatismus (r. 1921), který jen zvolna vyznívá dnavostí, ano mním se nejedno půldne nejšťastnějším z lidí, svoboden a na slunci v přírodní kráse.*“²²⁶

Roku 1923 musel Váchal otci oznámit smutnou zprávu.²²⁷ Na Štědrý den roku 1922 zemřela jeho manželka Máša, kterou měl Josef Aleš ze srdce rád. Ve své odpovědi synovi na ni vzpomínal a při té příležitosti mu také napsal o svých citech k jeho matce Anně: „*Ale té duši, která Tě měla z lásky, zachovej kousek vděčnosti, ať jsi kdekoliv a s kýmkoli.*“²²⁸ *Já na ni nevidím nic horšího, než co mi řekl jeden její obrázek, kterýs omylem snad k jiným připletl: 'Fotograf byl nešika a jeho aparát ničemnost.' Mně bude její tvářička s dobrýma očima pod krásným vlasem, její řeč měkká, jemná, její způsobnost projevů částmi obrazu ženskosti nestrojené, nevyumělkované, libezné a žádoucí, milé. Takovému ideálu ženskosti jsem věren až podnes, a lítost má od let útlounkého mládí Tvého mne šířala léta, jen protože jsem byl slabý a neměl možností mimo mne jsoucích, abych mohl tak uskutečnit a zformovat svůj ideál v té, již zveš svou matkou, a lítost ta krutá a dlouhá léta nepřemožitelná, ano, jen ona bránila, že jsem nenašel náhradu v jiné, která by bývala sotva lepší nehledě k podmínce svazku: že by ona byla musela za mne udělat zkoušku učitelské způsobilosti!*“²²⁹

Roku 1925 donutil zhoršující se zdravotní stav Josefa Alše k odchodu z Krkonoš. Zánět trigeminu a především komplikace po přechozeném zápalu plic vedly k celkovému oslabení jeho těla. Roku 1927, kdy se jeho stav povážlivě zhoršil, Josef Aleš věděl, že smrt jej může zastihnout znenadání, proto jsou jeho poslední dopisy naplněny smířlivým tónem, rekapitulací dosavadního života a především touhy po odpuštění za vše špatné,

²²⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2240, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 28. února 1919.

²²⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2250, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 10. ledna 1923.

²²⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Váchala, č. přír. 57/71, č. inv. 4559, Dopis Josefa Váchala otci z roku 1923.

²²⁸ Váchal udržoval od roku 1920 milostný vztah s malířkou Annou Mackovou.

²²⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2250, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 10. ledna 1923.

čeho se na synovi provinil: „*Pane Váchale, milý můj synu! Druhdy zbloudivší synové vraceli se k otcům, proč by nemohli ztracení (a marnotratní) otcové zatoužit po laskavém pohledu syna? [...] Čeho si žádám od tebe? Abys na mne se nehněval, též tvoje matka. I na ni vzpomínám dobře jen, ano vroucně, uvědomuji si ovšem sílu svých I jejích nemožností tehda a začínám pociťovat neskonalou lítost, z toho, čím se provinil já, stud z nesprávných svých cest životních v desetiletí 1881 – 1891, ano, prosím ji, aby mi odpustila. Dále Tě prosím, abys mi uvěřil, že mi nemůžeš ani ty ani ona nikterak pomoci (kdybys sem přijel, zavřel bych před Tebou dveře, abys mne pohnutím nezabil) [...] Na hory již nepolezu, i kdybych se ozdravil úplně. Je mi 65 let. [...] Já Tě mám rád, ať jsi, jaký jsi. I po dnech roztržky o vánocích 1902 jsem věděl, že se sejdeme přátelsky. [...] Nejezděte mi sem bez mého vědomí a svolení, našli byste jen zlého s nevolností tělesnou zápasícího starce [...] Milý hochu, buď ke mně dobrý a piš mi laskavě, málo (stručně) jen! Kéž se dostanu zdrav z toho úžasného očištění tělesného trápení, abych lépe se spořádanými papíry se rozloučil. Hladím v duchu Tvou chodskou (též alšovsky) vzdornou hlavu. Pěkný, srdečný pozdrav matce, mé milé Anince.*“²³⁰

3.4 RENESANČNÍ ČLOVĚK

O šíři zájmů a znalostech z mnoha různých oborů svědčí bohatý materiál, jenž se v pozůstalosti Josefa Alše nachází. Jeho výpisky, poznámky, koncepty, náčrty a obrázky tvoří podstatnou část jeho písemností. Všechny tyto dokumenty jsou uchovány v pečlivě vedených sešitech, stejně jako na volných listech papíru vložených bez ladu a skladu mezi ostatní písemnosti. Josef Aleš byl totiž až chronickým zapisovatelem poznámek, postřehů, svých aktuálních myšlenek a názorů, pro něž využíval každého volného místa. Řada jeho písemností tak sestává z množství textu různého obsahu, jenž skončil pohromadě pouze vinou nedostatku papíru. Obsahem těchto záznamů jsou například

²³⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2252, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 15. března 1927.

postřehy z biologie, botaniky²³¹, geografie²³², geologie, astronomie, archeologie, kunsthistorie, folkloristiky či gramatiky. Vedle toho jsou velmi zajímavými dokumenty jeho záznamy o Nansenových polárních expedicích na lodi *Fram* či o výpravách švédského cestovatele Svena Hedina do Turkestánu a Tibetu, které dokumentují Alšův celoživotní zájem o hory, ledovce, Arktidu, zkrátka o vše, co mělo souvislost se zimou a sněhem.²³³

Výmluvný příklad těchto zápisků představuje jeho *Zeměpisný atlas pro střední školy* (autor B. Kozenna) z roku 1903. Tento dokument patří mezi nejcennější prameny pro rekonstrukci Alšových zájmů a způsobu, jakým získané poznatky v průběhu mnoha let zaznamenával a uchovával. Atlas byl Josefu Alši cennou školní pomůckou, jíž dozajista využíval ve svém výkladu či pro svou domácí přípravu, stejně jako zápisníkem a náčrtníkem pro celou řadu informací z různých vědních oborů, kreseb, citací z knih a článků, vlastních (i cizích) postřehů a nápadů či osobních záznamů – například jeho výdajů atp. Tak se například na jedné straně vedle sebe objevují úvahy o rozdílnosti významu rozumu ve vědě a náboženství, záznamy o technických parametrech německých a italských zepelínů z roku 1915, statistiky těžby zlata v českých zemích z roku 1910, údaje o zemědělských velkostatech z roku 1918, útržky z francouzské a německé gramatiky či Alšovy vlastní satirické texty na adresu katolické církve: „*Římsko-katolický kněz je nekonečně vyšší bytost než Panna Maria: z té vyšel Kristus, ale jen jednou! Římsko-katolický kněz dělá Krista denně (při mši)*.“²³⁴

Tyto záznamy jsou ve většině případů psány česky, v menší míře pak francouzsky a jen okrajově německy. To nám také dává představu o jeho jazykové vybavenosti. Vedle

²³¹ Vedle toho obsahují Alšovy sešity několik pečlivě vylisovaných bylin a v jednom případě také motýla (pravděpodobně *Colias hyale* – Žluťásek čičorečkový). LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 8, Polorozpadlý čtverečkový zápisník z roku 1885; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 36, Sešitek s deskami s modrým ornamentem a číslovkou „96“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 16, Zápisníček s černými deskami z roku 1889.

²³² Za zmínku stojí Alšův vlastnoruční náčrt koloniálního uspořádání Afriky z konce 19. století. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 21, Modrý sešitek s bílou zoubkovanou vinětou z roku 1890.

²³³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 38, Zápisník v zelených deskách z roku 1897; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 35, Sešitek v tmavorůžových deskách s vinětou a signováním: „*Josef Aleš, Kněžmost*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1017, Zeměpisný atlas Josefa Alše pro střední školy z roku 1903.

²³⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1017, Zeměpisný atlas Josefa Alše pro střední školy z roku 1903.

těchto řečí, se kterými se seznámil již během svých studií na písecké reálce²³⁵, ovládal obstojně také italštinu²³⁶ a během osamělého života venkovského eremity, především pak za pobytu v Krkonoších, se naučil velmi dobře anglicky. Údajně se tomuto jazyku naučil tak dobře, že byl při jednom náhodném setkání se skupinou britských žurnalistů na krkonošských hřebenech schopen plynule přejít do jejich mateřštiny.²³⁷ V jednom z jeho sešitků se pak dochoval prepis azbuky, kterou se zřejmě snažil naučit, aby byl schopen rozumět ruskému textu.²³⁸ Z cizích jazyků mu podle všeho byla nejbližší francouzština, díky níž mohl také navázat písemný kontakt s Léonem Denisem, jehož theosofická díla později přeložil.

Velkou Alšovou zálibou byla četba, ale z jeho knih se v pozůstalosti (kromě jeho vlastního díla *Obrazy horské zimní krásy*) dochovaly pouze dva exempláře – *Kdo byli naši předkové, co jsme po nich v sobě zdědili* (autor J. Peiskar)²³⁹ a *Obrazy ze slovanského pravěku* (autor K. Sellner).²⁴⁰ O jeho literárním vkusu, spíše pak o širí témat, jež ho zajímaly, svědčí fragment dochovaných výpisků z knih a básnických sbírek, které během svého života přečetl. Jsou v nich shrnuty buď hlavní myšlenky, anebo ocitované celé pasáže. Mezi nejzajímavější tituly kupříkladu patří: *Základy psychologie* (autor F. Krejčí), *Záhady světa* (autor E. Haeckel), *Annabel Lee* (autor E. A. Poe), *Tak mluvil Zarathustra*²⁴¹ (autor B. Nietzsche), *Tajemné dálky* (autor O. Březina), *Krásno* (autor J. S. Machar)²⁴², *Život sv. Františka z Assisi* (autor P. Sabatier). Vedle toho se dochovaly také Alšovy prepisy přednášek a projevů, například: *Řeč faráře Košuta, kterou měl 6.*

²³⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 366-379, Čtrnáct pololetních vysvědčení Josefa Alše z vyšší reálné školy v Písku z let 1874 – 1880.

²³⁶ TŮMA Jiří, *Pokrok byl mu životem*, In: Zář Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1962, čís. z 29. listopadu 1962; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1557, Dopis F. Slaby příteli (v italštině) ze dne 11. listopadu 1920.

²³⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 759, Fejeton s názvem: *Praotec lyžařů* ze dne 17. ledna 1947.

²³⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 22, Modrý sešitek s bílou zoubkovanou vinětou z roku 1890.

²³⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1019.

²⁴⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1018.

²⁴¹ První český překlad Nietzscheho nejslavnějšího díla pochází z roku 1896 z pera Františka Václava Krejčího. Ten však přeložil jen část této knihy. Josef Aleš si proto Zarathustru přeložil roku 1897 z němčiny samostatně. TŮMA Jiří, *Pokrok byl mu životem*, In: Zář Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1962, čís. z 29. listopadu 1962.

²⁴² J. S. Machar patřil svým životem a dílem k Alšovým celoživotním vzorům. OLIČ Jiří, *Neznámý Váchal: Život umělce*, Praha – Litomyšl 2000, str. 9.

července u památníku Husova (přepis přílohy *Národních Listů* ze dne 14. červce 1883), *O příčinách boje mezi pohansko-římským státem a křesťanstvím* (inaugurační řeč rektora vídeňské univerzity dr. Bedřicha Maassena) či *Náš úkol, směr a cíl* (článek dr. Miroslava Tyrše z časopisu *Sokol*). Z jeho vlastních dochovaných příspěvků si pozornost zaslouží: přednáška o historii a významu Sokola (přednesl v červenci 1888 v Praze-Holešovicích), přednáška s názvem: *O potřebě vyššího poznání u inteligenta* (přednesl v červnu 1902 v Mnichově Hradišti), přednáška: *Dojmy cestou a po cestě k baltickému moři* (přednesl roku 1906 v Osvětovém svazu) či příspěvek *O zimních krásách na horách*, který roku 1923 přednesl členům I. oddílu československých skautů a za nějž mu písemně poděkoval také jejich vedoucí – Eduard Štorch (1878 – 1956).²⁴³

Po četbě patřilo k Alšovým velkým zálibám také divadlo (alespoň za jeho pobytu v Praze). Dovídáme se tak z dochovaného fragmentu jeho záznamů navštívených divadelních představení v sezóně 1883/1884. V tomto čase shlédl například: Straussovu operetu *Veselá vojna*, Smetanovy opery *Hubička* a *Prodaná nevěsta*, Gounodovu operu *Faust a Markétka*, Meyerbeerovu operu *Prorok* (společně s Jakubem Váchalem, se kterým v onom čase bydlel), Stroupežnického drama *Zvíkovský rarášek*, Šubertovo drama *Probuzenci* a mnoho dalších.²⁴⁴

Vedle poznámek z přečtených knih a nákrešů spatřených zajímavostí, zaznamenával si Josef Aleš také zvukové vjemy, přesněji řečeno písně s dochovanými nápěvy²⁴⁵ a notovými záznamy (viz Přílohy č. 17 a 18), dále anekdoty, říkánky a venkovské odrhovačky. To také souviselo s jeho zájmem o lidovou slovesnost. Takto se dochovala například říkánka z Podhory v údolí Mohelky, kterou si zaznamenal při cestě na Ještěd roku 1900: „*Já mám postel u okýnka, na tej se to hezky spinká, přijď Pepíčku k nám, já tě ráda mám!*“ V jeho sešitech se objevují také ukázky s jadrnějším jazykem,

²⁴³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1608, Dopis Svazu skautů Republiky československé ze dne 13. února 1923.

²⁴⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 62, Tři jednotlivé lístky starého čtverečkovaného papíru ze zápisníčku z let 1883 – 1884.

²⁴⁵ Například: *Marseillaisa*. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 25, Modrý sešitek s bílou zoubkovanou vinětou z roku 1890; *Ktož jsú boží bojovníci*. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 27, Jednotlivé listy složené v dvojlistu z roku 1891; *L'orage: Chanson populaire*. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 28, Modrý linkovaný sešitek s bílou zkosenou vinětou z roku 1891; *Lidová píseň z Chodska*. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 43, Z desek vytržený zápisník v šedomodré předsádce z roku 1899.

například: „*Rozevři, panno, kolena, ať ti tam vženeme jelena.*“ Nebo: „*Panna bledá, ve dne nedá, v noci dává, až uhcává.*“²⁴⁶

Sbírání lidových odrhovaček ho přivedlo – především v časech jeho venkovského *učitelování* na Mnichovohradištsku – k tvorbě vlastních rýmů (většinou satirických), jimiž si ulehčoval jinak poměrně nešťastný život v tomto kraji. Z tohoto období se dochoval soubor básniček, které Josef Aleš skládal za svého učitelského působení na obecné škole v Loukově a jenž nadepsal: *Verše Josefa Falše, zatímního podučitele v Loukovském očištění*.²⁴⁷ Níže se nachází dvě ukázky z tohoto dokumentu.

Ukázka první:

Óda na „zadělanou“ pavlač moji.

*Sláva mistru tomu,
který pavlač tuto postavil!
Pomník nehynoucí
svému umu on tu zůstavil.*

*A že okna přibil,
z prozřetelnosti se stalo snad
by pan podučitel
z bujnosti-aj! na dvůr nevypad!*

*Dílu tomu potom
řekla komise, moudrá vele:
(i já volám sláva!)
„Dobré dost pro podučitele!“*

Ukázka druhá:

*Loukov je Řím!
Bravo, aj to se povedlo!
Bim bam bam bim!
Pozor, s malou však výjimkou:
Řím leží na Tibeře
a Loukov na Jizeře!
Odpust' vám Bůh, Římání,
vaše zbožné rouhání.*

²⁴⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1017, Zeměpisný atlas Josefa Alše pro střední školy z roku 1903.

²⁴⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 804, Silný sešit s plátěným hřbetem se zápisky z let 1891 – 1895.

Josef Aleš byl rovněž členem řady institucí a organizací, například: Umělecké besedy v Praze²⁴⁸, Učiteléské jednoty Budeč v Praze a v Mnichově Hradišti²⁴⁹, Ústřední matice školské v Praze²⁵⁰ či Klubu českých (československých) turistů (KČT a KČST) v Liberci a v Jablonci nad Jizerou.²⁵¹ Nejdůležitějším však bylo jeho působení v Sokole, do něhož vstoupil během svého učitelského angažmá v Praze (pravděpodobně roku 1885).²⁵² V jedné ze svých přednášek pro svou domovskou organizaci v Holešovicích-Bubnech vzpomíná, kterak na něj zapůsobil Tyršův úvodní článek v časopise *Sokol*: „*Poznával jsem, že žádná instituce v národě našem nemá cíl tak velkolepý jako Sokol, viděl jsem, že cíl Sokolstva jest ideál nejvyšší, božský ve smyslu nejčistším, zdokonalováním těla i duše, mravním zmohutněním bytosti jednotlivce k zmohutnění 'šťěstí národa celého a tím celého lidstva*’.²⁵³ O letních prázdninách roku 1886 se pak zúčastnil prvního cvičitelského kurzu, který organizovala jeho domovská sokolská organizace. Vedle teoretické části, při níž byli posluchači seznamováni s lidskou anatomií a dějinami sportu, absolvovali také praktická (protná) cvičení, soustavy na nářadí, tělocvik v družstvech, šerm, zápas či vrh oštěpem.²⁵⁴ Aktivním členem zůstal i po svém odchodu na Mnichovohradištsko, o čemž svědčí řada jeho nákrešů sokolských cviků a aktivit pro místní organizace.²⁵⁵ Sokolský ideál o *zdokonalování těla a duše* stal se doslova Alšovým životním programem. Jeho

²⁴⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2267-2268, Legitimace člena Umělecké besedy v Praze pro roky 1900 a 1901.

²⁴⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2269, Legitimace člena Učiteléské jednoty Budeč v Mnichově Hradišti pro roky 1907 a 1908.

²⁵⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 388, RKP Josefa Alše „*Výkaz členů a příspěvků členských místního odboru Ústřední Matice Školské v Holešovicích-Bubnech ode dne 20. dubna 1884 (kdy odbor se ustavil) do 1. října 1884. Sign. Aleš Josef, jednatel.*“

²⁵¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2270, Legitimace člena KČT v Liberci pro rok 1902; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2271, Legitimace člena KČST v Jablonci nad Jizerou pro roky 1925 a 1926.

²⁵² BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 136; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 823, Šibřinkový list Sokola holešovického a bubenského čís. 5 z roku 1891 s ručně kresleným záhlavím od Josefa Alše.

²⁵³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 248, RKP Josefa Alše „*Přednáška pro členskou schůzi Sokola pražského VII.*“ ze dne 14. července 1888.

²⁵⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1013, Fotografie šedesátičlenné skupiny sokolů. Poznámka: Josef Aleš nad ní připsal: „*Cvičiteléský kurs 20. 7. – 20. 8. 1886.*“ Pod snímkem jsou vypsána jména všech vyobrazených, včetně Josefa Alše, jenž je na fotografii označen křížkem; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 756, Nedatovaný novinový výstřižek o Josefu Alši.

²⁵⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 249, RKP Josefa Alše „*Přednáška pro členskou schůzi Sokola kněžmostského.*“ ze dne 20. září 1896.

pestré aktivity studijní a sportovní (nezřídka konané souběžně) vedly pak k naplňování antického kalokagatického ideálu.

3.5 NADANÝ KRESLÍŘ

Josef Aleš byl podobně jako jeho příbuzný Mikoláš velmi nadaným kreslířem. V jeho pozůstalosti se dochoval obsáhlý konvolut obrazového materiálu s různou tematikou a uměleckou hodnotou, který autor vytvářel v průběhu celého svého života. Jedná se o nekolorované kresby obyčejnou tužkou, modrou pastelkou či inkoustovým perem. Tento soubor odrážel svou pestrou škálou námětů Alšův široký zájem o řadu různých témat, stejně jako touhu po spontánním kreslení, jež bylo autorovi pouhou kratochvílí. Soubor reprezentativních ukázek Alšovy tvorby, který odráží onu různorodost námětů a kvalitu provedení, je součástí obrazové přílohy této práce (viz Přílohy č. 2 – 36). Alšovy kresby nacházíme v jeho pozůstalosti na samostatných listech, ve speciálních skicářích²⁵⁶ i na stránkách jeho početných zápisníků, kde v několika málo případech slouží jako obrazový doprovod českého, francouzského či německého textu. Vedle praktického tréninku se věnoval (velmi okrajově) také teorii, jak nasvědčuje několik dochovaných kreslířských pouček, jež jsou rozesety po stránkách jeho sešitů.

Některé z kreseb jsou pak cenným pramenem pro částečnou rekonstrukci Alšova života. Například jeho krajiny nám pomáhají odhalit, v jakých lokalitách se během té či oné fáze pohyboval nebo která místa vyhledával. Josef Aleš tyto obrázky často datoval a různými přípisky pak blíže specifikoval. Z jeho kreseb i z poznámek v jeho zápisnících je například patrné, že k oblíbeným destinacím jeho rodného kraje patřil hrad Zvíkov (viz Příloha č. 11), kam podnikl několik samostatných výletů a později, když byl jako venkovský učitel u svých rodičů na prázdninách, sem vzal také svého syna.²⁵⁷ Z jeho dalších obrázků s tematikou jižních Čech stojí za zmínku pohled na město nad Otavou s

²⁵⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 80-196, Skicář Josefa Alše obsahující kresby tužkou a plnicím perem.

²⁵⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 142, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „Zvíkov (Od Bud) 18/8 (za deště)“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 833, Plán hradu Zvíkova s nadpisem: „Grundriss von Klingenberg“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 41, Sešitek v měkkých černých deskách z let 1898 – 1899. Poznámka: Vedle kreseb Zvíkova se v tomto zápisníku nacházejí také kresbičky malého Váchala. Josef Aleš k těmto obrázkům připsal: „Na Zvíkově při obědě 17/8 1898 (ve středu).“

dominantami věží dvou hlavních píseckých kostelů (viz Příloha č. 5), kresba zbytků královského hradu v Písku a pohled na krajinu s kostelíkem sv. Václava.²⁵⁸ Mezi nejzdařilejší kresby pamětihodností v okolí Prahy, které kreslil během svého holešovického angažmá, patří zámek v Panenských Břežanech, letohrádek Hvězda (viz Příloha č. 9) či hradiště Budeč (viz Příloha č. 10).²⁵⁹

Vedle krajin dochovaly se též četné anatomické studie jednotlivých částí lidského těla – hlavy, obličejů a končetin (viz Přílohy č. 23 a 24) či celých pohybujících se figur (především sportovců) – veslařů, gymnastů a lyžařů. Některé obrázky jsou doprovázeny textem, například popisem sokolských cviků či poznámkami z frenologie.²⁶⁰ Nejobsáhlejší soubor kreseb tvoří portréty mužů a žen (viz Přílohy č. 29 – 32) v dobovém odění či v divadelních kostýmech (viz Přílohy č. 21 a 22). Josef Aleš vynikal především v zobrazování ženských postav, pro něž čerpal inspiraci ve francouzských periodikách. V jeho pozůstalosti se dochovalo několik výstřížků z časopisů *Soirs de la beauté*, *La vie Parisienne* a *Le Petit Journal*²⁶¹ a svazek fotografií ženských aktů.²⁶² O tom, že mu zobrazování nahého ženského těla nebylo cizí, svědčí také několik dochovaných obrázků lechtivějšího obsahu. Největší sbírku těchto kreseb – vyhotovených většinou inkoustovým perem – nalezneme v Alšově zeměpisném atlase. Na partiích těchto *krasavic* je dobře patrný dobový vkus (viz Přílohy č. 33 a 34).²⁶³

²⁵⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 167, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „*Písek 31/8*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 163, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „*Zbytky královského hradu v Písku 30/8*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 162, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „*Sv. Václav u Písku 30/8*.“

²⁵⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 18, Maličký (dámský) zápisníček s ouškem na tužtičku vázaný v modrém hedvábí a bez datace, Kresba tužkou s popiskem: „*Panenské Břežany 16/6 89*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 992, Kresba tužkou s popiskem: „*Hvězda, Bílá Hora, ze Šárky 6/4 1887*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 993, Kresba tužkou s popiskem: „*Budeč 18. května 1884*.“

²⁶⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 37, Potrhaný soubor listů bez desek z roku 1896; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 3, Zažloutlé tři složky listů zápisníčku bez desek z roku 1880, Kresba tužkou s popiskem: „*Studium hlavy*.“

²⁶¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 820, Konvolut výstřížků z francouzského časopisu *Soirs de la beauté*; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 822, Konvolut výstřížků z francouzských časopisů *La vie Parisienne* a *Le Petit Journal*.

²⁶² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 821, Konvolut šestnácti fotografických reprodukcí ženských aktů z *Imprimerie de l'étude academique*.

²⁶³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1017, Zeměpisný atlas Josefa Alše pro střední školy z roku 1903.

Mezi jeho portréty se jen výjimečně objevuje nějaká významná osobnost. Povětšinou se jedná o podobenky anonymních postav nebo jeho známých, které – nejsou-li popsány – můžeme jen stěží identifikovat. Z podobizen známých osobností, jež jsou většinou doprovázeny popiskem, jsou nejzajímavější: Jan Amos Komenský (1592 – 1670); Marie Mancini (1639 – 1715); Arthur Schopenhauer (1788 – 1860); Otto von Bismarck (1815 – 1898); Karl Alexander, kníže z Auerspergu (1859 – 1927) nebo Fridtjof Nansen (1861 – 1930).²⁶⁴ Pro obecnou školu v Kněžmostu, kde působil v letech 1896 – 1898 a znovu pak v letech 1910 – 1911 pak Josef Aleš vytvořil dva velké (kolorované) portréty sv. Václava a kupce Sáma.²⁶⁵ Vedle toho se dochovalo také několik Alšových autoportrétů (viz Příloha č. 3) z let 1887 – 1891²⁶⁶ a tři podobizny jeho nemanželského syna Josefa Váchala. První dvě pocházejí z let 1887 – 1888, kdy Josef Aleš pobýval o prázdninách u svých rodičů a syna v Písku. Třetí vznikla pravděpodobně kolem roku 1900, kdy byl Váchal již druhým rokem v knihařském učení v Praze (viz Příloha č. 4).²⁶⁷

²⁶⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 19, Z desek vytržený a poškozený zápisníček čtverečkováného papíru z roku 1895; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 50, Zápisník v měkkých černých deskách z roku 1904; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 136, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „*Schopenhauer*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 992, Kresba tužkou představující vysoko postaveného vojenského hodnostáře (pravděpodobně O. von Bismarcka); LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 988, Kresba tužkou s popiskem: „*Kněžna Rohanová a kníže Auersperk o honu u sv. Marie roku 1897*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 35, Sešitek v tmavorůžových deskách s vinětou a signováním: „*Josef Aleš, Kněžmost*.“

²⁶⁵ BENEŠ Luděk, *Lyžec – milovník kopců a umělec: Nezapomenutelný zvěstovatel krás našeho kraje*, In: Pojizerské listy, Turnov 1992, roč. 66, čís. 39, str. 8.

²⁶⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 800, Nedatovaný RKP Josefa Alše s jakýmsi mystickým předsevetím, Autoportrét tužkou ze dne 16. března 1887. Poznámka: Josef Váchal k tomuto dokumentu později připsal: „*Jak vidno z otcovy kresby autoportrétní, táta byl tělesně fešák, ale ta setsakra mystika užírala mu totálně duši. A to vše jen udělal nedostatek peněz.*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 105, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „*Mon Portrait dle přírody 29/7 87*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 110, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „*Dle přírody. Mon vrai portrait 30/7 87*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 14, Zápisníček s černými deskami z roku 1889, Kresby tužkou s popisky: „*Mon vrai portrait au milieu du mois février 1889. exc. le nez.*“ a „*Mon portrait au milieu février 1889 non moins vraisemblant*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 26, Listy dvou sešitků z let 1890 – 1891, Kresba tužkou s popiskem: „*Podobizna má ze dne 21/5 1891 časně ráno (authentique).*“

²⁶⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2146-2148, Kresby tužkou představující mladého Váchala.

Z jeho kreseb flory patří k nejzdařilejším několik náčrtků alpské a středomořské květeny, které pořídil během svých zahraničních cest²⁶⁸ a především rozsáhlý soubor ukázek tropických rostlin, jenž si obkreslil při návštěvě drážďanské botanické zahrady roku 1905.²⁶⁹ Botanickými náčrty doprovázel své obsáhlé rostlinopisné přehledy, jež obsahovaly české a latinské názvy a základní charakteristiku každé byliny.²⁷⁰ Živočišnou říši zastupují kresby domácích zvířat – koček, psů, vepřů, kohoutů a koní (viz Přílohy č. 19 a 20) a několik kreseb cizokrajných primátů. Neméně zajímavým je pak jeho náčrt slona, který vyhotovil na národopisné výstavě v Praze roku 1885.²⁷¹

Z kreseb, jež se svou tematikou nejvíce vymykají Alšovým běžným záznamům, stojí za zmínku především dva obrázky Sochy Svobody v New Yorku (celkový pohled a detail ruky s pochodní), kresby arabských šejků a válečníků (viz Příloha č. 35) a soubor postav Sinhálců a Tamilů z Cejlonu (viz Příloha č. 36).²⁷² Zájem o lidovou slovesnost a folklór jej také přivedl ke skicám rozličných krojů. Nejzdařilejší soubor regionálních oděvů zaznamenal na svých skicách z Lublaně a okolí (viz Přílohy č. 27 a 28).²⁷³ Do této tematiky spadají také dva lidové náboženské obrázky z roku 1890 (viz Přílohy č. 25 a 26).²⁷⁴

²⁶⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 50, Zápisník v měkkých černých deskách z roku 1904.

²⁶⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 51, Zápisník v měkkých černých deskách se signováním: „Josef Aleš, učitel-Lehrer, Boseň, p. Mn. Hradiště-Münchengrätz, Böhmen“

²⁷⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 246, Nedatovaný RKP Josefa Alše „Rostlinopisný přehled.“

²⁷¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 8, Polorozpadlý čtverečkovaný zápisník z roku 1885, Kresby tužkou s popisky: „Singalésové a Tamylové z ostrova Ceylonu v Praze. Viděl jsem 31/10 85. Tamylové (herec). Kněz (Budhista). 'Čertový tanečník'. Lezec. Slon Singalský.“

²⁷² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 7, Polorozpadlý zápisníček čtverečkovaného papíru z roku 1885, Kresba tužkou s popiskem: „Socha 'Svobody' v přístavu N. Y.“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 14, Zápisníček s černými deskami z roku 1889, Kresba inkoustovým perem představující arabského válečníka; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 8, Polorozpadlý čtverečkovaný zápisník z roku 1885, Kresby tužkou s popisky: „Singalésové a Tamylové z ostrova Ceylonu v Praze. Viděl jsem 31/10 85. Tamylové (herec). Kněz (Budhista). 'Čertový tanečník'. Lezec. Slon Singalský.“

²⁷³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 9, Polorozpadlý zápisníček čtverečkovaného papíru z roku 1886.

²⁷⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 24, Modrý sešitek s bílou zoubkovanou vinětou z roku 1890, Kresby tužkou s popiskem: „Na křižovatce mezi Němcem, Matkou, Bytinou a Ostrým vrchem (Skalkou). 12/8 1890.“ Poznámka: Pravděpodobně se jedná o názvy vrcholů v širším okolí Písecka.

Poté, co se Josef Aleš začal aktivně věnovat lyžařské turistice, odrazila se tato jeho nová záliba také v portfoliou jím vytvořených kreseb. Na několika náčrtech se věnoval především technice sjezdu na lyžích (viz Přílohy č. 15 a 16), s čímž souvisely také jeho poznámky o správném držení těla a pohybech či konstrukci lyžařského vázání.²⁷⁵

3.6 UČITELSKÉ BOJE A TRÁPENÍ

Učitelské boje a trápení – Učitelský očištec. Takto Josef Aleš pojmenoval složku obsahující dokumenty (bohužel pouze fragmentární) k jeho bohaté pedagogické praxi.²⁷⁶ Již z jeho deníkových záznamů je jasné, že ke svému učitelskému povolání přistupoval zodpovědně a se vší vážností. O jeho mladickém odhodlání v prvních letech *učitelování* – stejně jako o neustálé nedůvěře ve své vlastní schopnosti – nejlépe vypovídá následující záznam: „*Co scházelo mi dosud? Nadání? Budiž. Ale daleko více neměl jsem rozhodnosti, pevné vůle, pile, vytrvalosti; chci býti odhodlaným, pevným, vytrvalým! Chci prospěti vlasti, lidstvu, rodině své, sobě jako řádný učitel, jako člověk.*“²⁷⁷ Ačkoliv ho v dobách po odchodu z Prahy učinilo jeho pedagogické zaměstnání mnohokrát nešťastným, vždy jej považoval za nezbytnou součást cesty pokroku. Proto své učitelské působení často přirovnával k *boji* se zaostalostí, pověrami, mýty a předsudky, zkrátka se vším zpátečnictvím a konzervativismem, kterých – dle jeho přesvědčení – zvláště na vesnicích okresu mnichovohradištského bylo plno.²⁷⁸ Z jeho dochovaného projevu k žactvu je patrné, o co Josef Aleš ve svém učitelském povolání nejvíce usiloval: „*Milé děti! Proto*

Němec (577 m), Bytina (605 m), Ostrý vrch (610 m). *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí: Díl 6: Čechy-Dansek, Praha 1893, str. 9-28.*

²⁷⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 37, Potrhaný soubor listů bez desek z roku 1896, Náčrt lyžaře; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 39, Sešit bez desek z roku 1897, Náčrt lyžařského vázání; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 390, Poděkování Tělocvičné jednoty Sokol za práci pro Kněžmost, Na rubu kresba tužkou představující vzdalujícího se lyžaře; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 835, Kresba tužkou představující myslivce na lyžích táhnoucího za sebou psa na lyžích; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 836, Kresby tužkou představující tři fáze sjezdu na lyžích; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 839, Náčrt lyže s vázáním.

²⁷⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 409-483, Konvolut rukopisných záznamů Josefa Alše.

²⁷⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 802, Devatenáct listů z deníků Josefa Alše z let 1883 – 1888. Záznam ze dne 15. června 1883.

²⁷⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 562, Koncept dopisu Josefa Alše Mikoláši Alši z období 1891 – 1894.

se učíte, abyste byly moudřejší, silnější v dobrém, lepší, šťastnější. Vědění je světlo, nevědomost tma. Škola základ blaha. Vzdělávající se prospíváte nejen sobě, ale i rodičům a přátelům, obci a vlasti. Jste-li nyní radostí svých lidí, budete jim také útěchou a podporou až dospějete. Budete i statečnými občany. Obec vám vzkvete a vlast bude mít ve vás jistotu čestné, krásné budoucnosti.“²⁷⁹

V Alšově učitelské složce se dochovaly příklady ve větší míře negativní, popisující především konfliktní situace a neshody s nadřízenými, kolegy a některými rodiči jeho žáků (potud vysvětlení názvu tohoto dokumentu). Jeho koncepty a poznámky jsou v některých případech nedatované, takže je obtížné je spojit s konkrétním působištěm. Většinou se však jedná o záznamy z prvních venkovských angažmá, tedy z obecných škol v Loukově, ve Zvířeticích a v Kněžmostu. Tyto písemnosti nám dávají alespoň částečnou představu o tom, jaké vztahy mezi ním a vedením školy (potažmo kolegy a rodiči) na některých místech jeho *učitelování* panovaly.

Jeho postavení ovlivňoval především fakt, že se nikdy neodhodlal splnit zkoušku učitelské způsobilosti. Díky tomu zůstával mnohými svými kolegy a nadřízenými nerespektován, ač jeho dosavadní zkušenosti a vědomosti vysoce převyšovaly formální postavení v hierarchii rakouského školství. Jeho přímá povaha, nesmlouvavost a v mnoha případech až tvrdohlavost – ve spojení s jeho pokrokovými názory a vlastenectvím – musely zákonitě kolidovat s konzervativní povahou českého venkova. Z jeho korespondence je však také patrné, že se mezi jeho kolegy i mezi obyvateli obcí, v nichž učil, našli také jeho příznivci a přátelé. Příkladem může být úryvek z poděkování paní Preiningerové: „Dovolte mi, abych Vám vzdala srdečné díky za vše dobré, co jste v duši našeho dítěte vštípli ráčil. Těšilo nás, že hoch náš měl ve vás tak svědomitého a dobrého učitele. Přejeme Vám, aby nejen pevné zdraví, ale i štěstí nezkalené Vás vedlo životem.“²⁸⁰ Z povzbuzujících dopisů jeho žáků, je nejhezčím asi tento: „Pane učiteli! Dlouho již čekala jsem den Vašeho svátku, musíte tento malý dárek přijmout na památku.

²⁷⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 268, Nedatovaný RKP Josefa Alše s proslovem k dětem.

²⁸⁰ TŮMA Jiří, *Pokrok byl mu životem*, In: Zář Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1962, čís. z 22. listopadu 1962.

Přeji Vám, abyste ještě dlouho mezi námi žil, a více se nezlobil. Ze srdce vám přeji den co den, abyste byl s námi ustavičně spokojen.“²⁸¹

Z jeho konfliktů v mnichovohradištském okrese se dochovalo několik ukázek. V jednom z nedatovaných konceptů adresovaných řídícímu učiteli je patrná otevřenost a přímost, s jakou Josef Aleš vůči svému okolí vystupoval: „*Máte-li co proti mně jako představený, užijte svého práva; mrzí-li Vás něco, co se týče věcí mimoškolních, projednejte jich se mnou jako muž s mužem; mezi čtyřma očima smíte mi říci vše; uvidíte, že klidně vyslechnu řeč vážnou a spravedlivou, třeba kárající, a budu Vám za upozornění a výtky vděčen.*“²⁸² Jiná roztržka nastala například kvůli zamykání vstupních dveří domu, v němž Josef Aleš bydlel. Ve většině svých učitelských působišť totiž obýval pokoje patřící škole. Ve svém listu představenému tehdy napsal: „*Pane řídící! Doufám, že jste po neděli klidnější myslí uvážil, co jsem Vám v neděli ve vší zdvořilosti a mírnosti řekl, totiž že si osobní svobodu omezovati nedám a že jedině Vám náleží rozhodnouti, jakým způsobem mám se v noci dostat domů.*“²⁸³

Následující ukázka vypovídá o Alšově hrdosti, jež mu zabraňovala zapomínat na křivdy a především o faktu, že se svých nadřízených nebál: „*Hřmotný a vehementní způsob vystupování Vašeho dotýkal se mne daleko nejpříjemněji než obviňování vaše, a jedině pomyšlení na smutné konce, k nimž bychom se byli dostali, kdybych se byl dal Vámi strhnouti k obraně stejně bezohledné, jakým byl útok Váš, budiž děkováno, že jsem také nekřičel a že jsem couvnul (A mohl jsem se vzepříti důrazně, neboť jsem se necítil ani dost málo vinným, a že mám zdravý a silný orgán hlasový a i jinak bázně neznám, o tom Vás ujišťuji. Co jsem však řekl o vesnickém způsobu jednání, na tom trvám i dnes.) [...] Nejsem již hochem a mohu a smím zapomínati urážky jen tehdy, dostalo-li se mi satisfakce, a okolnost, že jste mým představeným, nezbavuje Vás povinnosti satisfakce stejně, jako Vás neopravňuje k násilnostem.*“²⁸⁴ [...] *Já se své strany Vám slibuji, že jak jsem se dosud vždy a všude zdvořile a slušně k Vám choval, tak i nadál budu; dovedu se*

²⁸¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1284, Nedatovaný dopis Františky Macounové svému učiteli.

²⁸² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 420, Nedatovaný koncept Josefa Alše řídícímu učiteli.

²⁸³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 422. Koncept Josefa Alše řídícímu učiteli ze dne 25. ledna 1894.

²⁸⁴ Násilnostmi byl myšlen křik řídícího učitele na svého podřízeného před zraky jeho žáků na pavlači školy, kde měl Josef Aleš také svůj byt.

*již přemoci a zejména před žactvem a před veřejností vůči Vám s povinnou úctou se míti za každé okolnosti. [...] Jak rád bych viděl ve Vás více než představeného, pohlížel k Vám jako ke vzoru, měl se k Vám s důvěrou jako k příteli: Než bohužel, jak se mi jevíte ve svém smýšlení a jednání vůbec a ke mně speciálně, nemůžete žádati ode mne více než zdvořilost a formální úctu.*²⁸⁵

V korespondenci s bývalým kolegou Schillerem, jež pochází z roku 1906, objevuje se Alšův postoj k otázce národní a národnostní. Z jeho aktivit v Sokole, v Ústřední matici školské či v Učitelské jednotě Budeč je patrné, že byl upřímným vlastencem, jenž se vždy cítil být na prvním místě Čechem a až poté příslušníkem habsburské monarchie. Ačkoliv jsou některé jeho rukopisné poznámky na adresu Rakouska-Uherska silně kritické a odsuzující, jeho postoj k německým kolegům v českých zemích nejlépe dokumentuje tento výňatek: *„Vytkl jsem jasně, že jsou mi poctivost osobní a pokrokové snahy nad výlučností národnostní a odsoudil jsem národnostní chauvinismus výslovně, a Vy mi vyčítáte, že sebe i Vás pohoršuji poukazováním k původu Vašemu. Brachu, nikoliv já v dopise svém 31/I ale Vy ve svém 1/2 sám přispíváte k vyjasnění své vlastní situace v české společnosti. [...] Vaši krajané němečtí bojkotují (v uzavřeném území) každého svého učitele, který má náhodou české jméno a není chauvin, a my čeští Honzové neděláme Vám, pane Schillere, většího násilí, nežli že přejeme sobě, abyste v čistě lidských, dobrých a opravdových věcech s námi šel!*²⁸⁶

Na stránkách jeho zeměpisného atlasu, kam zaznamenával mnohé své momentální (i dlouhodobé) postoje, nacházíme – zvláště v období první světové války – množství útoků na habsburskou monarchii. Z některých je pak patrná jeho znalost Nietzscheho: *„Němec, má-li se cítit šťastným, musí nad někým panovat: Wille zur Macht! Musí se cítit pánem. Herrenvolk! Panství a nadvláda, a mít se lépe než jiní – ovšem! Němci rakouští před válkou raději sami v lecčems svobody se zřekli, jen aby se jí nedostalo Slovanům. A také z podobných příčin dobrovolně i hospodářsky trpí. Oni, vyvolený národ (Hospodinem?), znásilňují jiné. Vláda tmy středověké nebyla horší vlády Němectva – plavé, triumfující bestie germánské.*²⁸⁷ Není proto překvapením, že vznik samostatného

²⁸⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 423, Nedatovaný koncept Josefa Alše řídícímu učiteli.

²⁸⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 415, Koncept dopisu Josefa Alše kolegovi Schillerovi.

²⁸⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1017, Zeměpisný atlas Josefa Alše pro střední školy z roku 1903.

československého státu vítal Josef Aleš s nadšením: „*Austria erit in Orbe ultima = Potrvá do skonání světa? Hahaha! 1918 – Da zdravstvujet svobodnaja Čechija!*“²⁸⁸

Problémy pronásledovaly Josefa Alše nejen za dveřmi školy, ale také na veřejnosti, mezi sousedy. O tom vypovídá dochovaný koncept žaloby pro urážku na cti z roku 1898, kterou Josef Aleš adresoval c. k. Okresnímu soudu v Mnichově Hradišti.²⁸⁹ V ní žádal satisfakci po Josefu Lhotovi, obuvníkově z Kněžmostu, který jej na veřejnosti a v přítomnosti žáků obecné školy slovně napadl. Stalo se tak proto, že se mu nezamlouval způsob trestání jeho syna za kázeňské prohřešky během vyučování. Josef Lhota poté začal po hospodách a na místní faře roznášet pomluvy na adresu zatímního učitele Alše, které záhy přerostly v otevřenou nenávist části kněžmostských obyvatel vůči jeho osobě. Josef Aleš tehdy ve svém dopise vzpomíná, jak se jej místní snažili vystrnadit z jeho bydlení či jak mu chtěli zamezit v možnosti stravovat se v obci. Toto jednání pak zákonitě podrývalo jeho učitelskou autoritu u žactva. Josef Aleš si do svých poznámek tehdy napsal: „*Slavný c. k. okresní soude! Co jsem za poslední čtyři měsíce v Kněžmostu ve škole i venku zlobou lidskou vytrpěl, téměř mučednictví se rovná.*“²⁹⁰

Alšovy poznámky o jeho působení na obecné škole v Kněžmostu, jež se dochovaly jako podpůrný materiál k výše zmíněné žalobě, jsou jediným dochovaným dokumentem jeho pedagogické práce a postřehů o žácích. Jsou zde obsaženy především tresty, jichž zatímní učitel používal v případě kázeňských prohřešků. Nejčastěji je nechával po škole (to byla také hlavní příčina konfliktů s rodiči), popřípadě je nutil opisovat texty (například německá slovíčka) nebo je pro výstrahu ostatním postavil do kouta třídy. Prohřešky, za něž byli jeho svěřenci takto trestáni, byly nejčastěji tohoto charakteru: četba knihy v hodině přírodopisu, házení sněhových koulí na náměstí (na tomto příkladu je patrné, že moc tehdejší školy sahala i za její pozemek), pískání v hodině, zranění spolužáka ledovou koulí atp.²⁹¹ Zajímavým je také soubor čtrnácti poznámek, které žáci museli nechat doma

²⁸⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1017, Zeměpisný atlas Josefa Alše pro střední školy z roku 1903. Poznámka: Otcův postoj k Československu sdílel také Váchal, který k jeho poznámkám později připsal: „28. X. 1918 jsme svoji. [...] 15. XI. 1918 navždy pryč od Habsburků krvavých.“

²⁸⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 433, Koncept žaloby Josefa Alše na Josefa Lhotu z Kněžmostu pro urážku na cti ze dne 9. března 1898.

²⁹⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 434-465, 25 listů poznámek Josefa Alše doplňujících jeho žalobu.

²⁹¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 434-465, 25 listů poznámek Josefa Alše doplňujících jeho žalobu.

podepsat rodiči. Třídní učitel jimi oznamoval nevhodné chování a dosavadní prospěch svých svěřenců. Jako názorný příklad poslouží citace jedné z nich: „*Vážený pane! Hoch Váš vede si ve škole (i při učení) jako malé dítě, ale zároveň jako klacek, chovaje se neslušně i ke mně. Dnes odpoledne v přestávce válel se, pravím, válel po zemi na záchodě.* 20/1 1898 J. Aleš.“²⁹²

Vedle těchto dokumentů máme k dispozici také Alšovy postřehy o žácích IV. třídy z doby, kdy se stal jejich třídním učitelem (2. listopadu 1897): „*Při učení: Většina hrozí slaboši a líní, nedovedou často opakovati i nejjednodušší věci co slyšeli ode mne či od spolužáků. Nemluví dost nahlas (mnozí), nedívají se při odpovědích do očí (velká většina), při psaní zblízka až do samého papíru hlavu strkají (na vzácné výjimky všichni), nedělají sami poklony (jsouce vyvoláni) a dělají-li, též neohrabaně a ledabyle. A ty odpovědi (mimo učení) monotónní, zpívané dobrou polovinou (děsný a hanebný návyk z dřívějšíka). A což až začnu s dohledem na čistotu těla a sešitů v lavicích, s písmem v sešitech a budu na nich chtít, aby něco uměli! Pomoz Pán Bůh.*“²⁹³

Vedle slabého prospěchu trápila třídního učitele také malá ochota některých rodičů posílat své děti do školy. Do svých poznámek si pak příčiny jejich absence zapisoval: hlídání domu, opatrování sourozence, pomoc při polních pracích, rozvážka hnoje, sekání trávy, česání jablek, pastva hospodářských zvířat, mláčení obilí atp.²⁹⁴ Vedle vědomostí se Josef Aleš snažil (v duchu svého pokrokového přesvědčení) vštípit žákům také správné návyky hygienické a stravovací, jež na venkovských školách nebyly v této době samozřejmostí. Jako nadšený turista a lyžař pak děti vedl k pěstování sportu, pobytům na čerstvém vzduchu a lásce k přírodě.²⁹⁵ Na Josefa Alše vzpomínal také jeho bývalý žák Jaroslav Maudr, jenž svého učitele popsal takto: „*Josef Aleš-Lyžec mne učil v roce 1896 v první třídě v Kněžmostu. Již tehdy mu bylo něco přes 30 let, měl bílé vlasy a vousy, ale plet’ zdravě zarůžovělou.*“²⁹⁶ Jaroslav Maudr se později sám rozhodl pro pedagogické

²⁹² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 471.

²⁹³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 434-465, 25 listů poznámek Josefa Alše doplňujících jeho žalobu.

²⁹⁴ PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 340, Nedatovaný RKP Josefa Alše pro školní poradu o absencích žáků.

²⁹⁵ *Josef Aleš-Lyžec*, In: Pochodeň, čís. z 26. října 1972.

²⁹⁶ Bílé vlasy měl Josef Aleš již od svých jedenadvaceti let, jak nasvědčuje záznam z jeho deníku: „*V nitru mém přechasto zuřily bouře, které hlavu mou pokryly bílými vlasy, mým očím braly lesk, na mé tváři ustálily výraz bolesti a smutku.*“ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 802, Devatenáct

povolání. Mezi jeho působišťe patřila například obec Loukov, kde Josef Aleš učiteloval v letech 1891 – 1894. Maudr dokonce bydlel ve stejném pokoji, jako jeho bývalý učitel.²⁹⁷

Jeho pokrokový světonázor, s nímž přistupoval ke svému povolání, jej vedl ke konfliktům také s představiteli katolické církve, která (především na venkově) představovala nezpochybnitelnou autoritu a strážce tradičních hodnot. O svých těžkostech napsal roku 1911 svému synovi toto: „*Byl jsem tak neopatrný, že v nekřesťanské chvíli jsem řekl svým žákům, že mohou mne také pozdravit (nekřesťansky!) občanským pozdravem Dobré jitro neb Má úcta, pane učiteli – a víš, co z toho bude? Snad disciplinární vyšetřování, praní v římsko-katolických novinách a na kazatelkách (v místním filiální a městský farním kostele) – učitele neznaboha-liberála, a nedám-li se, jen křesť-katol. kněžsky-babská místa (z uražené panovačnosti) ví jistě určitě co ještě.*“²⁹⁸

Právě v korespondenci se svým synem Josefem Váchalem, kterému v pozdějších letech svého učitelského působení v mnichovohradištském okrese referoval o svých venkovských lapáliích, ukazuje se Josef Aleš jako zapřísáhlý antiklerikál. K tomuto postoji ho přiměla jeho dosavadní (šestadvacetiletá) zkušenost s českou vesnicí, kterou v jednom ze svých dopisů synovi shrnul takto: „*Ne však přátelství skutečných d'ábelníků, kteří se oblíkají do maškarádních ornátů a krví prasata a hlupce 'pravým tělem a krví Krista' jsou sami antikristy nejhoršími – toho Ti nemohu ani dost zhanět! [...] To jsou upíři českého národa, lidé nejsobečtější ze sobeckých, žijí z klamu a zrady věci nejsvětějších. [...] Ano, milý hochu, vědomí, uvědomění si hrozné bídy, v níž většina národa našeho v Čechách a na Moravě hyne modloslužbou licoměrnou, svatokupectvím, jemuž se oficiální římsko-katolické náboženství říká, uvědomění je mým peklem, v němž (v české vsi a městečku) žiji a fysicky trpím a na něž snad brzy zemřu smrtí fysickou.*“²⁹⁹

Alšův pohled na církev byl velmi kritický. Bylo by však chybou jej považovat za neznaboha či ateistu, protože již ve svých mladých letech se na stránkách deníků k Bohu často obracel a prosil jej o sílu k překonávání mnohých těžkostí. Jeho pozdější zájmy

listů z deníků Josefa Alše z let 1883 – 1888. Poznámka: Záznam ze dne 20. července 1883. Josef Váchal k tomuto dokumentu později připsal: „*To je pravda! Já to předčasné sešedivění po otci podědil.*“

²⁹⁷ TŮMA Jiří, *Pokrok byl mu životem*, In: Zář Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1962, čís. z 22. listopadu 1962.

²⁹⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2185, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 27. listopadu 1911.

²⁹⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2184, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 1. října 1911.

spiritistické a theosofické rovněž dokládají, že mu transcendentno nebylo vzdálené. Jeho pohled na víru a církev se v mnohém shodoval s Masarykovým. Také si jeho nejzajímavější myšlenky poznamenal: „*Volně dle Masaryka. [...] Náboženství a víra není jedno a totéž. Náboženství jen může být věrou, ale víra může být též pověrou! [...] Síla církve není v důkazech theologických, v teoriích (které již dávno byly vyvráceny), ale v chytráctví a moci, v jezuitismu, jenž si vzal za úkol udržet přežitě, překonané. A jezuitství je nakažlivé, straší všude, nejen v náboženství. [...] Papežství a císařství byly duší a tělem, víra ubíla lásku a z poslušnosti církve vzniklo poddanství, pasivita na jedné a pýcha utlačovatelka na druhé. [...] Jsem odpůrcem klerikalismu, právě z mravní stránky náboženství. Klerik dělá se vyšším člověkem, prostředníkem mezi člověkem a Bohem! Jeho mravnost je dvojí. Naše mravnost není odlučitelná od náboženství. Chce upřímnost, chce zdraví těla i duše, chce čistotu, radost ze života a síly, zavrhuje nucení ku lži a přetvářce, zavrhuje násilí, chce lásku ne jako milost, ale jako dobrovolnou oběť silnějšího slabšímu a jako obdiv slabšího silnějšímu.*“³⁰⁰

3.7 TURISTA A LYŽEC

Náklonnost k přírodě byla Josefu Alši vlastní již od mládí. Na první kontakty se svou celoživotní láskou vzpomíná takto: „*Uvědomil jsem si, malý hoch, zasvěcující polibek přírodní krásy jednou v letní odpoledne, zíraje daleko za městem k výšinám. Od toho dne zůstala mi věrná a já ji uvědoměle. Dotýkala se mě nejen z jara svátečně omládlá kytičkami, které mi přinášela matka na nůši nasbíraného chrástí, ale povzbuzovala mě – studentika s knihou v ruce – denně za ploty cizích zahrad, na skalách a stráních Otavy, na její zlednělé hladině a v rozsáhlých lesích píseckých 'hor'.*“³⁰¹ Již během svých studií

³⁰⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1017, Zeměpisný atlas Josefa Alše pro střední školy z roku 1903.

³⁰¹ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 135. Poznámka: Do svého rodného města se vrátil ještě několikrát o letních prázdninách (za rodiči a synem Josefem), kdy již „učiteloval“ na Mnichovohradištsku. S odchodem Váchala do knihařského učení v Praze, smrtí jeho otce a odchodem jeho matky o tři léta později, Alšova vazba k Písku definitivně mizí. Dle svých vlastních slov zde nebyl od roku 1903. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2252, Dopis Josefa Alše synovi ze dne 15. března 1927.

v Písku a za svého pedagogického působení na Chodsku poznal dobře krajinu jižních Čech a tajemných šumavských hvozdů, kam se později také několikrát vrátil.³⁰²

V jeho písemné pozůstalosti se dochoval rukopis jeho krátkého výletu do nitra Šumavy (včetně popisu noci strávené v tamních lesích) z roku 1901. Jeho básnivý popis letní krajiny, který odráží Alšovu až dětskou radost z možnosti být na krátký čas její součástí, kontrastuje s obtížemi, jimiž *zálesák* při pobytu (zvláště pak za noci) uprostřed divoké přírody čelí: „*Slunce nížilo se k lesním dálavám, v nichž prýští Vltava s Otavou, a čarovný západ jeho mne láká, abych tu vyčkal do rána a rozveselil se neméně krásným východem. Proč bych se trmácel po celodenní pouti ještě v noci, dvě, tři hodiny lesní pustinou k noclehu pod střechu, kde nikdo mě nečeká, kde cizím lidem budu cizincem? Tamten kopčitý protějšek Lisího s malebnými skalami v nachu červánků, Knížecí Stolec, starý známý z loňska, mi kyne, nabízí se upřímně: 'Kde jen ráčíš!' Půl sta roztroušených skupin vyššího smrčí s hustými, vonnými větvemi až na zem do vysoké trávy, kvítí a trsů kapradí, několik bílých skal a omšelých balvanů kynou na vybranou, zvou jeden lákavěji než druhý: 'Pode mnou se ulež, mému klínu se svěř!' [...] Dupy dupy dupy! Srna! A s kopce přímo ke mně? Zarazila u samého balvanu! Zafrkala, a již letí stranou dolů. Rušitelko mého klidu! Nejsem lovcem zvěře, ačkoliv na čekané jsem. Chci střelit, ulovit zde mocnou vzpomínku na krásy podletní noci! [...] Usínám, ale probouzím se a probouzím, choulím se a tisku do kouta, marně! I ten kámen vychladl a studí. Jektám zuby. Nejvíce trpí kolena. Čím jen je obrnit? Čím? Heuréka! Jednu mapu na plátně mezi sebe a skálu, druhou přes kolena! Vale filosofie, vale poesie podletní noci!*“³⁰³

Během pražského působení se mu nabízela panoramata jiná, neméně zajímavá. Vyrážel za nimi na sever, kde se mu jako na dlani zjevovala krajina Českého středohoří, Českého ráje a Ralské pahorkatiny, do jejichž útrob podnikl několik výprav a jejichž vrcholky několikrát zvěčnil na stránkách svého skicáře – Vrátnská hora, Milešovka, Bezděz, Říp (viz Příloha č. 12) či Sedlo (viz Příloha č. 13). Dochovala se i Alšova perokresba krajinných profilů s jejich dominantami (viz Příloha č. 14), kterou vytvořil v červenci 1883. Na jednom z výletů na Velkou Skálu u Bohnic si o těchto výhledech do

³⁰² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 693, Nedatovaný RKP Josefa Alše „*Cestovní vzpomínky ze Šumavy*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 47, Modrý sešitek s černým plátěným hřbetem z roku 1901.

³⁰³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 251, RKP Josefa Alše „*Nocleh na horách*.“ z roku 1901.

svého sešitku poznamenal: „*Zrak můj zalétal průzračným vzduchem do ohromné dálky. Hoblík, Radelstein, Milešovka, Lovoš, Kletečná, Varhošť, před nimi Hanžburk, Radobýl, mezi nimi Rudohoří, dál napravo Říp, Panna, Sedlo, Ronov, Bezděz, Ještěd, Jizerské hory, toť velkolepý obraz! Opona mlhová nezastírala očím krásu obzoru.*“³⁰⁴

Vandry do přírody staly se především v letech Alšova učitelského působení na venkovských obecných školách nepostradatelným aspektem jeho života, ba přímo útěchou duše, a proto jim věnoval každou volnou chvíli. Mezi četnými záznamy jednotlivých výletů, dochoval se také kompletní soupis všech túr, které podnikl během svého pobytu v obci Loukov na Mnichovohradištsku, tedy mezi lety 1891 – 1894. Během těchto let si zapisoval každou významnější destinaci, kterou navštívil (hory, hrady, zámky, města a památná místa).³⁰⁵ Některá z těchto míst vyhledával opakovaně a ta, která patřila mezi jeho zvláště oblíbená (například Bezděz, Ještěd, Kozákov či Ralsko), navštívil za svůj život třeba padesátkrát.³⁰⁶ Níže se nachází výčet všech zajímavých destinací, která Josef Aleš navštívil během roku 1892.

Ukázka třetí:

<i>HORY:</i>	<i>HRADY, ZÁMKY A PAM. M.:</i>	<i>MĚSTA:</i>
<i>Mužský (462 m)</i>	<i>Valečov</i>	<i>Mnichovo Hradiště</i>
<i>Vyskeř (465 m)</i>	<i>Zásadka</i>	<i>Turnov</i>
<i>Trosky (514 m)</i>	<i>Kost</i>	<i>Český Dub</i>
<i>Kozákov (743 m)</i>	<i>Trosky</i>	<i>Bělá</i>
<i>Kopanina (655 m)</i>	<i>Hrubá Skála</i>	<i>Osečná</i>
<i>Bezděz (600 m)</i>	<i>Valdštejn</i>	<i>Hodkovice</i>
<i>Ještěd (1 010 m)</i>	<i>Rotštejn</i>	<i>Mimoň</i>
<i>Ralsko (700 m)</i>	<i>Zbiroh</i>	<i>Doksy</i>
<i>Prachovské skály (430 m)</i>	<i>Malá Skála</i>	<i>Rovensko</i>
<i>Tábor (690 m)</i>	<i>Frýdštejn</i>	<i>Sobotka</i>
<i>Kokrháč (1 434 m)</i>	<i>Bezděz</i>	<i>Jičín</i>

³⁰⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 802, Devatenáct listů z deníků Josefa Alše z let 1883 – 1888. Poznámka: Záznam ze dne 16. září 1886.

³⁰⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 804, Silný sešit s plátěným hřbetem se zápisky z let 1891 – 1895. Poznámka: Údaje o výšce jednotlivých vrcholů pocházejí z pera Josefa Alše a nemusejí proto odpovídat dnešnímu (přesnějšímu) měření.

³⁰⁶ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 139.

<i>Vysoké Kolo (1 509 m)</i>	<i>Sedmihorky</i>	<i>Lomnice</i>
<i>Sněžka (1 605 m)</i>	<i>Sychrov</i>	<i>Železný Brod</i>
<i>Sokol (560 m)</i>	<i>Děvín</i>	<i>Jablonec</i>
<i>Káčov (350 m)</i>	<i>Světlá</i>	<i>Držkov, Rokytnice</i>
	<i>Zvířetice</i>	<i>Liberec</i>
	<i>Ralsko</i>	<i>Kněžmost</i>
	<i>Příchovice</i>	
	<i>Nový Svět</i>	

Pro ilustraci jeho výletů poslouží záznam z neděle 27. března 1892: „*V 10 hodin vlakem do Mnichova Hradiště, odtud přes Klášter a Maňkovice lesy Bělskými až k Bezdězu (ve 3 hodiny odpoledne). V 6 hodin večer z Bezdězu do Bělé (v půl 8), odtud do Dařenic vlakem v 11 hodin v noci. (Jarní jasná pohoda, vyhlídka z Bezdězu výtečná, báječně krásná od Krušných Hor až ke Krkonošům).*“³⁰⁷ Vedle tohoto textu si pak modrou tužkou poznačil, kolik toho dne nachodil kilometrů (v tomto případě 34). Během některých túr však nachodil i 50 či 60 km, a to během jediného dne. Však se na některých místech svých písemností žertem označuje za *polykače kilometrů*. Vezmeme-li však v potaz, že tyto vandry mohl konat pouze v neděli (popřípadě v sobotu po dopoledním vyučování) a že ho hned druhý den brzy ráno čekalo vyučování, pak to vskutku svědčí o jeho úctyhodných fyzických výkonech.

Například o letních prázdninách, ve dnech 25. – 26. června, ušel v krajině okolo Ralska přes 70 km. A ve stejném roce, ve dnech 7. – 9. srpna, kdy podnikl velké letní putování Krkonošemi, při němž vylezl na vrch Kokrháč a na Sněžku, ušel dokonce přes 160 km.³⁰⁸ O tom, že některé jeho výlety mohly být vskutku náročné, vypovídá vzpomínka jeho bývalého žáka z Kněžmostu Jaroslava Maudra: „*Dobře si pamatuji, jak nám tatínek povídal, že pan učitel po sobotním dopoledním vyučování pěšky cestoval z Kněžmostu do Krkonoš, kam se prošel a zase se pěšky vrátil, takže v pondělí ráno před osmou byl opět ve třídě. Koncem července roku 1910 jsme podnikli s Alšem 'malý' výlet. Vyšli jsme z Kněžmostu ve dvě hodiny po půlnoci a cestovali jsme na Trosky, odtud na Sedmihorky, na Valdštýn, na Hrubou Skálu, na Hlavatici a zpět do Kněžmostu. [...]* Z

³⁰⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 804, Silný sešit s plátěným hřbetem se zápisky z let 1891 – 1895.

³⁰⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 804, Silný sešit s plátěným hřbetem se zápisky z let 1891 – 1895.

toho výletu jsme se vrátili po půlnoci. Aleš šel stále křepce, ale já byl velmi unaven, a takřka jsem v chodě spal.“³⁰⁹

Přelom let 1893 a 1894 přinesl Josefu Alši příležitost doplnit své letní sportovní výkony o stejně hodnotnou aktivitu i pro zimní měsíce. Jeho známý z nedalekých Dařenic si jednoho dne přivezl z Prahy pravé norské *ski*. Po několika úspěšných jízdách však přišel karambol, který dotyčného přesvědčil, že bude lépe, když tento čertův nástroj raději spálí. Josef Aleš se proti tomu ohradil a jeho známý mu tedy lyže velmi rád přenechal. Během několika málo měsíců se na nich naučil velmi dobře jezdit, a to podle Zdarského lilienfeldské techniky, tedy *lyžby* s jednou jedinou dlouhou holí. V tomto způsobu, který neopustil ani v budoucnu, kdy se objevily modernější lyžařské techniky, dosáhl opravdového mistrovství.³¹⁰ Josef Aleš – věrný sokolským ideálům – poznal v lyžích znamenitý prostředek k utužování těla v měsících tak bohatých na nemoci a všelikou nezdravost. Navíc tento sport propagoval jeho velký vzor, jak je patrné ze stránek *Obrazů*: „*Nansen svými slavnými, hrdinskými výpravami Grónskem a k severní točně nejen dopomohl zimě k větší pozornosti a cti, ale také lyžím z prastarých vlastí jejich severských do střední Evropy. Sám ve spisech svých nadšeně velebí lyžbu a doporučuje ji zvláště mládeži jakožto nejkrásnější a nejzdravější ze všech zimních sportů a nejlepší prostředek zimní turistiky.*“³¹¹

První dochované záznamy o jeho lyžařských počinech pocházejí z období jeho působení na obecné škole ve Zvířeticích, tedy z 18. února 1894, kdy putoval do nedalekých Hodkovic, a z 21. února, kdy se vydal do Turnova.³¹² Jeho poznámky pak pokračují sérií osmi velkých lyžařských výprav, které absolvoval od 25. února 1894, kdy se poprvé vypravil se *ski* na Ještěd, až do 12. března 1898.³¹³ Josef Aleš patřil mezi průkopníky *lyžby* na Turnovsku a brzy se vedle zdolávání Ještědu pokoušel také o Jizerské hory a Krkonoše. O tom, že to byly vskutku pionýrské doby, svědčí Alšova vzpomínka v

³⁰⁹ TŮMA Jiří, *Pokrok byl mu životem*, In: Zář Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1962, čís. z 6. prosince 1962.

³¹⁰ KALIBERA Josef, *Aleš-Lyžec*, In: Zimní sport, Praha 1927, roč. XVII, čís. 1, str. 2-3.

³¹¹ ALEŠ-LYŽEC Josef, *Obrazy horské zimní krásy*, Praha 1909, str. 33.

³¹² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 804, Silný sešit s plátěným hřbetem se zápisky z let 1891 – 1895.

³¹³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 36, Sešitek s deskami s modrým ornamentem. Poznámka: Na viněť sešitku je sice modrou tužkou připsáno číslo „96“ a podpis „J. Aleš z Kněžmostu“, ale záznamy pocházejí také ze staršího období.

jeho *Obrazech*: „*Mohl bych na prstech jedné ruky spočítati těch několik 'odvážlivců' z blízkých měst Mladé Boleslavi, Mnichova Hradiště a Turnova, jimž napadne dostoupiti Ještědu v zimě. Bez nadsázky!*“³¹⁴ Během svého prvního krkonošského výletu, který podnikl na Velikonoce roku 1894, putoval od Železného Brodu přes Jablonec nad Jizerou, Rokytnici a Labskou Boudu do Tanvaldu. Tehdy si zapisoval také množství a kvalitu sněhu a úseky, kdy musel lyže nosit na zádech.

Jako ilustrace jeho lyžařských počinů poslouží záznam ze čtvrtka 12. března 1896: „*O půl druhé ráno přes Kláš. Stráž. Vápno, Cetnov, Dolánky, Osečnou k Semerinku, dál na ski po liberecké cestě na Ještěd, ku Pláním, dolů k Jiříčkovu, odtud pěšky přes Dub a Kobyly; od Havlovic na ski přes Újezd do Svijan. Vlakem o 6. hodině z Dařenic do Zvířetic.*“³¹⁵ O rychlosti, s jakou Josef Aleš na lyžích zdomácněl, svědčí také fakt, že se za dva roky od svých lyžařských začátků zúčastnil závodů v Jilemnici.³¹⁶ Jeden z jeho pozdějších lyžařských výkonů dostal se dokonce na stránky místních novin. Tehdy ve dnech 29. a 30. března 1902 podnikl výlet do Krkonoš, při němž se pohyboval v blízkosti Sněžky, Malého Šišáku a Petrovy boudy, a to v době, kdy tyto hory postihl silný vítr a sněhová vánice. Redaktor novin tehdy Alšovu výpravu popsal jako *zaznamenáníhodný turistický výkon*.³¹⁷

Ve fejetonu *Praotec lyžařů* z roku 1947 autor také vzpomenu, jak tento průkopník lyžařské turistiky na svých poutích vypadal (viz Přílohy č. 1 a 2): „*Jeho stále rozčuchanou, po padesátce jakoby jinovatkou zešedivělou hlavu, pokrýval deštěm a plískanicemi omšelý širák, jehož tvary ze dne na den měnil v horách roztodivně se točící vítr. Skořicový, silný kabát, pod nímž byla vlněná a zřejmě vlastnoručně občas spravovaná vesta s rukávy (o svetrů bylo těžko mluvit), se šálou kolem krku na uzel*

³¹⁴ ALEŠ-LYŽEC Josef, *Obrazy horské zimní krásy*, Praha 1909, str. 176.

³¹⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 36, Sešitek s deskami s modrým ornamentem. Poznámka: Na viněť sešitku je sice modrou tužkou připsáno číslo „96“ a podpis „J. Aleš z Kněžmostu“, ale záznamy pocházejí také ze staršího období.

³¹⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 36, Sešitek s deskami s modrým ornamentem. Poznámka: Na viněť sešitku je sice modrou tužkou připsáno číslo „96“ a podpis „J. Aleš z Kněžmostu“, ale záznamy pocházejí také ze staršího období.

³¹⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 757, Nedatovaný novinový výstřižek o Josefu Alši. Poznámka: Josef Váchal k jinému novinovému výstřižku o jeho otci později připsal: „*Aleš-Lyžec odjížděl na hory čistě ze zoufalství, nechtěje se mimo svou učitelskou povinnost stýkat s římskokatolickou vsí.*“ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 759, Fejeton s názvem: *Praotec lyžařů* ze dne 17. ledna 1947.

zadrhnutou, kryly hořejší část těla, chráněnou na zádech ještě mohutným tlumokem. Manchestrové kalhoty končily ve vysokých botách, v zimě lyžařských, nerozlučně ho provázela mohutná sukovice, jejíž hlava byla vyřezávaná do vlčí nebo psí podoby.“³¹⁸

Na svých výpravách putoval ponejvíce sám. Ne však proto, že by pohrdal společnostmi lidí, ale kvůli kouzlu, který samota v kontrastu s pustou liduprázdnou horskou krajinou jeho duši přinášela.³¹⁹ Přesto se o tuto krásu chtěl s ostatními podělit a Krkonoše vyličit v co možná nejhezčím světle (ovšem pravdivě): „*Vyjed'te si do Krkonoš, uzzříte divy a rozveselíte se. I moře tam uvidíte s nadoblačných výší bezlesých holin, bude-li vám Krakonoš přízniv! Doopravdy, moře, velkolepé moře mračných mlh bude kolem vás a pod vámi, nesmírností hladiny a místy nádhernými, měnivými barvami i ruchem nikoliv nepodobné skutečnému moři. Budete blaženi na obrovské výspě hor na výsluní nad oblaky vzácným požitkem netušených krás a divů.*“³²⁰

Jeho přítel dr. Kalibera na stránkách *Zimního sportu* vzpomínal na Alšova horská putování naplněná poetikou a filosofováním: „*Jeho neustálé potulky po horách, jež znal do nejtajnějších koutů, jež prošel křížem krážem, jež prostě neopouštěl a které miloval celou svojí bytostí, byly mu nejen cestami za florou a morénami, ale cestami filosofa, pravou peripathetickou školou vysoké filosofie. Ovládal filosofickou literaturu všech věků a národů a dovedl se sám naučiti cizím řečem, aby se mohl zabývat díly, jež mu v češtině nebyla přístupná. Byl vyrovnán se životem a v okamžiku, kdy vstoupil do své učitelské výslužby, žil jen tomu. Nikomu nevykládal svých názorů, ale přišlo-li něco v řeči, dověděli jste se originálního úsudku, podepřeného vším, co o věci řekl Plato, Sv. Augustin, Voltaire nebo Kant.*“³²¹

3.8 CESTOVATEL

Na začátku nového století se Josefu Alši naskytla příležitost podívat se do zahraničí. Finanční částka, kterou získal dědictvím po svých tetách Anežce a Bětušce, mu umožnila

³¹⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 759, Fejeton s názvem: *Praotec lyžařů* ze dne 17. ledna 1947.

³¹⁹ ALEŠ-LYŽEC Josef, *Obrazy horské zimní krásy*, Praha 1909, str. 84.

³²⁰ ALEŠ-LYŽEC Josef, *Obrazy horské zimní krásy*, Praha 1909, str. 59.

³²¹ KALIBERA Josef, *Aleš-Lyžec*, In: *Zimní sport*, Praha 1927, roč. XVII, čís. 1, str. 2-3.

vykonat tři velké prázdninové cesty po střední, západní a jižní Evropě.³²² Podobně jako při jiných vydáních si všechny náklady pečlivě zapisoval. Spolu s jeho cestovními dokumenty a záznamy navštívených míst tak získáváme poměrně podrobný obraz o tom, co mezi roky 1903 – 1905 na vlastní oči spatřil a kolik ho jednotlivé položky (doprava, ubytování a strava) stály peněz.³²³ Dalším významným dokumentem těchto cest jsou jeho kresby, protože podobně jako při svých putováních v tuzemsku, tak i zde často skicoval.

První jeho velká cesta mířila roku 1903 do Alp, severní Itálie a severozápadního Balkánu. Dle svého itineráře³²⁴ vyrazil vlakem 16. července do Prahy, odtud následujícího dne do Klatov a 18. července vystoupil v Mnichově, kde se zdržel pět dní. Poté pokračoval 24. července do rakouského Jenbachu, odkud se přes jezero Achensee přeplavil parníkem do tyrolského Innsbrucku, kde strávil šest dní dennodenními túrami po tamních velikánech. Na další cestu se vydal 31. července, kdy dorazil do severoitalského Brixenu, v němž mimo jiné navštívil dům, ve kterém byl v letech 1851 – 1855 internován Karel Havlíček Borovský (1821 – 1856).³²⁵ Z údolí Sarntalských Alp podnikl opět několik horských výletů a 7. srpna pokračoval do Merana. Poté následovalo několik dalších zastávek, než se 11. srpna dostal do Tridentu, ležícího na významném severoitalském toku Adige. Odtud pokračoval 13. srpna do lombardské metropole Milána, odkud se 15. srpna vydal k pobřeží Ligurského moře, kde navštívil Janov.³²⁶ Cesta napříč Apeninským poloostrovem jej 17. srpna přivedla do Benátek, z nichž se po třech dnech přeplavil parníkem do Terstu a 21. srpna dorazil do slovinské Lublaně. Odtud 25. srpna zamířil přes několik balkánských zastávek do korutanského Villachu (*Běláku*). Následovaly zastávky v korutanské metropoli Klagenfurtu (*Celovci*), slovinském Mariboru a Štýrském Hradci, kam přijel 27. srpna. Cestu domů nastoupil 28. srpna přes

³²² BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 139.

³²³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 65, Soubor účtů ze zahraničních cest zabalený do „*Národního Osvobození*“ ze dne 1. listopadu 1924. Poznámka: Josef Váchal tyto dokumenty po otcově smrti srovnal, zabalil a červeně nadepsal: „*Účty 1903 – 1904, Alpy, Itálie.*“

³²⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 64, Tři velké dvojlisty kancelářského papíru s velice podrobnými záznamy o dvou velkých alpských cestách z let 1903 – 1904.

³²⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 49, Modrý sešitek s bílou zoubkovanou vinětou z let 1903 – 1904, Kresba tužkou znázorňující Havlíčkův brixenský dům.

³²⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 66, Soubor dvaceti pohlednic s pamětihodnostmi Janova.

Vídeň, Protivín, Písek a Prahu, aby se 1. září šťastně vrátil do mnichovohradištského okresu, kde ho čekalo nové učitelské působiště v obci Mukařov.³²⁷

Jeho takřka padesátidenní letní výprava po území (dnešních) čtyř států tehdy vyšla na 77 zl. 90 kr.³²⁸ Jako správný cestovatel si po vzoru Nansenově a Hedinově zapsal všechny důležité přírodní pamětihodnosti, které na vlastní oči spatřil, například ledovec Feuerstein, kolem nějž podnikl pěší túru, či Gardské jezero (*Lago di Garda*), po němž se plavil z Rivy do Desenzana. Zvláštní pozornost pak věnoval horám.³²⁹ Z alpských a tyrolských vrcholů si vytvořil tento seznam: Lanser Kopf (981 m), Patscherkofel (2 217 m), Amthorspitze (2 751 m), Magdeburger Hütte (2 422 m), Schneespitze (2 700 m), Plösse (2 505 m), Monte Nuvoletto (2 578 m), Monte Cevedale (3 795 m) a Grintovec (2 559 m).³³⁰

Druhou svou alpskou cestu podnikl hned následujícího léta roku 1904. Tentokrát vedla do Rakouska, Švýcarska, východní Francie, severní Itálie a jižního Německa.³³¹ Jeho detailní zápisy destinací a finančních vydání opět dávají představu o tom, jak jeho prázdninová výprava vypadala.³³² Znovu vyrazil 16. července vlakem do Prahy, odkud pokračoval přes Písek, České Budějovice a Linec do Salzburku, kam dorazil 20. července. Odtud podnikl výlet přes jezero Wolfgangsee do Solné komory (*Salzkammergut*) a 23.

³²⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 392, Osobní výkaz Josefa Alše obsahující seznam všech služebních míst a příjmů z let 1880 – 1917.

³²⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 49, Modrý sešitek s bílou zoubkovanou vinětou z let 1903 – 1904. Poznámka: Od měnové reformy z roku 1892 byla oficiálním platidlem Rakouska-Uherska koruna, ale zlatky a krejcare zůstaly ještě nějakou dobu v oběhu. Ačkoliv bylo Alšovo roční služné od 16. srpna 1900 vypláceno v korunách, nadále si své finanční záznamy vedl ve staré měně. LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 392, Osobní výkaz Josefa Alše obsahující seznam všech služebních míst a příjmů z let 1880 – 1917.

³²⁹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 49, Modrý sešitek s bílou zoubkovanou vinětou z let 1903 – 1904, Kresba tužkou znázorňující Cevedale-Zufallspitze, nad níž Josef Alš připsal: „Byl zde 9/8 1903.“

³³⁰ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 64, Tři velké dvojlisty kancelářského papíru s velice podrobnými záznamy o dvou velkých alpských cestách z let 1903 – 1904. Poznámka: Údaje o výšce jednotlivých vrcholů pocházejí z pera Josefa Alše a nemusejí proto odpovídat dnešnímu (přesnějšímu) měření.

³³¹ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 50, Zápisník v měkkých černých deskách z roku 1904.

³³² LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 65, Soubor účtů ze zahraničních cest zabalený do „*Národního Osvobození*“ ze dne 1. listopadu 1924. Poznámka: Josef Váchal tyto dokumenty po otcově smrti srovnal, zabalil a červeně nadepsal: „*Účty 1903 – 1904, Alpy, Itálie.*“

července pokračoval do Innsbrucku. V Tyrolích strávil opět týden horskými túrami, po nichž 2. srpna pokračoval do Curychu. Ve Švýcarsku strávil více než dvacet dní, během nichž postupně navštívil Lucern, Zermatt, Lausanne a Ženevu, odkud podnikl krátký výlet do francouzského Chamonix, ležícího na úpatí masivu Mont Blanc. Poté pokračoval 22. srpna do severoitalské Aosty, následujícího dne do piemontské metropole Turína a odtud 24. srpna podruhé do Janova. Z tohoto přístavu pak pokračoval přes Pisu, Florencii, Bolognu a Veronu do Tridentu, kam dorazil 28. srpna. Následující den nastoupil cestu domů do mnichovohradišťského okresu přes Innsbruck, Mnichov a Prahu. Toto dobrodružství jej nakonec vyšlo na 98 zl. 58 kr.³³³ Také tuto výpravu doprovodil výčtem zajímavých míst, jež na vlastní oči viděl, například vrcholy Schafberg (1 780 m), Piz Languard (3 266 m) a Gornergrat (3 136 m) či velká švýcarská jezera, po nichž se plavil a v nichž si zaplaval – Zürichsee (*Curyšské jezero*), Zugersee (*Zugské jezero*), Vierwaldstättersee (*Čtyřkantonové jezero*) či Genfersee (*Ženevské jezero*).³³⁴

Třetí prázdninovou cestu podnikl roku 1905, ale tentokrát vedla na sever. O tomto svém rozhodnutí později napsal: „*Miluji hory a lesy, ale poněvadž raději chodím v ozářených než v zahalených mlhou, a ježto jsem měl za jisté, že po dvou suchých letech třetí bude deštivé, vydal jsem se loni o prázdninách místo do Tater do severoněmeckých měst a k moři. Byl jsem zvláště zvědav na Prusko, Berlín a kraje při moři Baltském, druhdy slovanské.*“³³⁵ Z této jeho výpravy se však nedochovaly tak podrobné dokumenty, jako ze dvou předchozích. Vedle několika skic z ostrova Rujána, jsou jediným zdrojem informací Alšovy vlastnoruční poznámky z přednášky: *Dojmy cestou a po cestě k baltickému moři* vyhotovených pro Osvětový svaz.³³⁶ K nejzajímavějším destinacím z tehdejšího výletu patřila především dvě významná kulturní centra – Drážďany a Berlín, jejichž galerie, plné sbírek starých mistrů, shledal dokonce velkolepějšími a

³³³ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 50, Zápisník v měkkých černých deskách z roku 1904.

³³⁴ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 64, Tři velké dvojlisty kancelářského papíru s velice podrobnými záznamy o dvou velkých alpských cestách z let 1903 – 1904.

³³⁵ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 253, RKP Josefa Alše „*Z přednášek Josefa Alše z let 1905 – 7 z politického okresu mnichovohradišťského, turnovského a mladoboleslavského.*“

³³⁶ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 51, Zápisník v měkkých černých deskách se signováním: „*Josef Aleš, učitel-Lehrer, Boseň, p. Mn. Hradiště-Münchengrätz, Böhmen*“, Kresby tužkou s popisky: „*Křídové skály*“ a „*Větrník od silnice z Bellinu do Sagardu 14/8 05*“; LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 253, RKP Josefa Alše „*Z přednášek Josefa Alše z let 1905 – 7 z politického okresu mnichovohradišťského, turnovského a mladoboleslavského.*“

působivějšími, než ty, které navštívil v předchozích letech ve Vídni, v Mnichově či v severní Itálii. Velký dojem na něj udělalo také město Štětín se svým přístavem, v němž kotvily zaoceánské parníky. Josef Aleš si tehdy poznamenal, že po Hamburku a Brémách je Štětín *nejčilejším* přístavem v Německu. Odtud se následně vydal parníkem na největší severoněmecký ostrov Rujánu, typický svými křídovými skalami. Popis ostrova doplnil na závěr své přednášky o bohatou historii původního slovanského obyvatelstva.³³⁷

Tyto tři cesty nejsou jedinými zahraničními zkušenostmi Josefa Alše. Víme to díky jeho školnímu zeměpisnému atlasu, do jehož map si červeně zakresloval místa, která osobně navštívil. Z jeho stručných poznámek se dá usoudit, že se za hranice českých zemí – nepočítáme-li čtyři slovenské studijní cesty z 20. let – podíval celkem sedmkrát. Vedle tří výše popsaných výprav z let 1903 – 1905, cestoval po Evropě ještě v letech 1901, 1907, 1909 a 1910. O těchto cestách však nejsou žádné záznamy.³³⁸

Své zkušenosti ze zahraničí, jež měly velký význam také pro jeho pozdější nazírání domácího prostředí, shrnul Josef Aleš roku 1921 takto: „*Když pak laskavý osud sám mne povzbuzoval dopřáváje mi nahlédnout o prázdninách 1903 – 5 do všech téměř velkolepých částí Alp od vídeňského Sněžníku a solnohradského Schafbergu až po Mont Blanc a Monte Rosu, užítí Adrii i jiné kusy Středozevního moře a památnou staroslovanskou Rujánu na Baltu, nepohrdl jsem potom skromnějšími půvaby Českého středohoří, Šumavy a Krkonoš, naopak, zdály se mi tím příměrem cizí veleby a sličnosti domácí kopce, doliny a vodičky srozumitelnějšími, krásnějšími, bližšími, milejšími. Nahlédnuv cestou do velkoměst střední Evropy a Itálie, podiviv se jejich architekturám a památníkům, byl jsem dojat v muzeích arcidíly lidského umění neméně než na ledovcích, u vodopádů a jezer velehorských, na Riviéře italské a na baltském přímoří. Co jsem viděl a čím jsem byl dojat, přispělo k vlastnímu uvědomění a posílení, utvrzení vlastní dobré cesty a cílů.*“³³⁹

³³⁷ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 253, RKP Josefa Alše „Z přednášek Josefa Alše z let 1905 – 7 z politického okresu mnichovohradišťského, turnovského a mladoboleslavského.“

³³⁸ LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1017, Zeměpisný atlas Josefa Alše pro střední školy z roku 1903.

³³⁹ BAJEROVÁ Marie, *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec*, In: Písecká čítanka 2, Písek 1981, str. 139.

4. ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se pokusil přiblížit osobnost Josefa Alše-Lyžce, českého pedagoga, kreslíře, překladatele, průkopníka a propagátora lyžařské turistiky, především pak nesmírně zajímavého člověka z přelomu 19. a 20. století. Rodák z jihočeského Písku, kde se mu dostalo prvního vzdělání, vydal se na dráhu učitelskou, která jej postupně zavedla na Chodsko, do Prahy a následně na Mnichovohradištsko, kde strávil celých šestadvacet let vyučováním na místních obecných školách. Ačkoliv jeho vědomosti a šíře zájmů dalece převyšovaly požadavky na učitelské povolání, nikdy se neodhodlal složit definitivní zkoušku učitelské způsobilosti a až do svého penzionování zůstal pouze zatímním podučitelem a zatímním učitelem.

Jeho pokrokové názory, s kterými přistupoval také k výuce, přímá povaha, neústupnost a zarputilost jej nejednou přivedly do konfliktu s nadřízenými i sousedy, zvláště pak v prostředí českého venkova, kde byl nucen se svým skromným platem živit po většinu své učitelské dráhy. Právě tvář v tvář *babství* a *pokrytectví* české vsi, stal se z něho zapřísáhlý antiklerikál, neboť v *cechu* římsko-katolické církve spatřoval největšího nepřítele pokrokových myšlenek a představitele vši zaostalosti a zpátečnictví.

Jeho šíře zájmů a znalosti mnoha oborů z něj činily takřka renesančního člověka. Vedle literatury, výtvarného umění a přírodních věd (v pozdějších letech především geologie a glaciologie) bylo jeho zálibou také studium cizích jazyků. Zájem o theosofii a okultismus jej později dokonce přivedl k překladu spisů francouzského literáta Léona Denise. Vedle toho byl také aktivním členem různých kulturních, osvětových či vlasteneckých organizací. Přispíval do mnohých periodik a podnikl řadu přednášek na různá témata v kraji svého učitelského působení. Většinu svých prací z obav před případnými problémy v zaměstnání podepisoval různými pseudonymy.

Podobně jako jeho slavnější příbuzný byl i Josef Aleš v duchu alšovského *gruntu* velmi dobrým kreslířem, o čemž svědčí množství dochovaného obrazového materiálu v jeho pozůstalosti. *Strýc* Mikoláš mu byl po celý život nejen blízkým přítelem, ale také laskavým rádcem a důvěrným zpovědníkem. V jeho rodině našel vždy klidný přístav, který při svých občasných návštěvách Prahy velmi rád vyhledával.

Osudovou ženou Alšova života byla Anna Váchalová, dcera ze selského rodu z Domažlicka, s níž navázal milostný vztah a jež se také stala matkou jeho syna Josefa

Váchala. Nepřízeň osudu zavinila, že jako chudá dívka byla nucena odejít z rodného statku do Prahy, kde ji čekal těžký život služebné v domácnostech. Nechuť Josefa Alše k vykonání definitivní učitelské zkoušky, která by mu umožnila oženit se a chopit se řádné výchovy svého syna, tváří v tvář vidině hmotného nedostatku a strádání vedla k postupnému ochladnutí jejich vztahu a nakonec k definitivnímu rozchodu. Anna se nakonec provdala za jiného, aby se díky sňatku mohla postavit na vlastní nohy a v budoucnu pomoci svému synovi v jeho umělecké dráze. Pávě Josef Váchal měl zásadní podíl na pozdějším usmíření obou bývalých milenců.

Se svým synem prožil Josef Aleš podobně turbulentní vztah jako s jeho matkou. Od něžného zaujetí malým chlapcem, který vinou Alšovy existenční nouze trávil své dětství u prarodičů v Písku, po dlouhé odloučení a následný Váchalův odchod do knihařského učení do Prahy. V tomto období se dospívající Váchal začíná stavět proti mentorování svého otce, jenž pomocí svých dopisů snaží se dohnat dosavadní absenci otcovského vzoru alespoň svou *korespondenční výchovou*. Následné chlapcovo rozhodnutí vybrat si dráhu uměleckou před svým dosavadním řemeslem vede k jejich konfliktu a zpretrhání dosavadních vazeb. V okamžiku, kdy se Váchal dokázal postavit na své vlastní nohy, dochází mezi nimi k usmíření a později navázání velice pěkného a přátelského vztahu.

Vedle upřímného vlastenectví a lásky k českému jazyku a kultuře vedly sokolské ideály Josefa Alše také k tužení vlastní tělesné schránky. Již od mládí jej lákaly výlety do nitra písecké krajiny a na Šumavu, aby později odhalil krásy Českého středohoří a Českého ráje, které se mu staly vstupní branou do pohraničních hor, kde našel lásku největší – Krkonoše. Hory jej lákaly jak v letních měsících, kdy na nich vybaven pevnými botami a tlumokem podnikal pěší túry, tak především v zimě. K poznávání čarokrásné zasněžené krajiny mu pomohl zájem o nový sport, jenž se v českých zemích začínal rozvíjet. *Lyžba* se pro Josefa Alše stala natolik pevnou součástí jeho života, že si jí dokonce v podobě přídomku ozdobil své jméno. Jeho zájem o Krkonoše jej vedl k pracím osvětovým a propagačním, jimiž se českým obyvatelům snažil přiblížit zimu na horách. Této tematice věnoval také jediné své knižní dílo – *Obrazy horské zimní krásy*. V penzi, kdy se mu dostalo příležitosti v Krkonoších bydlet, zaměřil svou pozornost na jejich výzkum, především na stopy ledovcových útvarů z diluviálních dob. Chystanou knihu na toto téma však dokončit nestihl, protože zdravotní komplikace jej donutily odejít zpět na Mnichovohradištsko, kde později také umírá.

5. ZKRATKY

AV ČR	Akademie věd České republiky
c. k.	císařsko-královský
IJP	Internetová jazyková příručka
K.	Koruna rakouská
KČST	Klub československých turistů
KČT	Klub českých turistů
kr.	krejcar
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
MŠANO	Ministerstvo školství a národní osvěty
RKP	rukopis
SNDK	Státní nakladatelství dětské knihy
SOka MB	Státní okresní archiv Mladá Boleslav
TANAP	Tatranský národní park
ÚJČ	Ústav pro jazyk český
ÚMŠ	Ústřední matice školská
zl.	zlatý

6. PRAMENY A LITERATURA

6.1 SEZNAM PRAMENŮ

6.1.1 ARCHIVNÍ PRAMENY

- Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze
 - Fond Josef Aleš-Lyžec (1862 – 1927)
 - Karton 1: Dokumenty osobní
Dokumenty rodinné
 - Karton 2: Korespondence přijatá – osoby (A-Č)
 - Karton 3: Korespondence přijatá – osoby (D-P)
 - Karton 4: Korespondence přijatá – osoby (R-Ž)
Korespondence přijatá – korporace
 - Karton 5: Korespondence odeslaná
Korespondence cizí
 - Karton 6: Rukopisy vlastní
 - Karton 7: Rukopisy vlastní
 - Karton 8: Rukopisy vlastní
Rukopisy cizí
Tisky
 - Karton 9: Tisky
Fotografie
- Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze
 - Fond Josef Váchal (1884 – 1969)
 - Korespondence odeslaná – osoby (Josef Aleš-Lyžec)

6.1.2 ARCHIVNÍ POMŮCKY

- BÍLEK, Karol. *Josef Aleš-Lyžec (1862 – 1927): Písemná pozůstalost*. Edice inventářů Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze, čís. 349. Praha: LA PNP, 1978.

- BÍLEK, Karol. *Josef Váchal (1884 – 1969): Písemná pozůstalost*. Edice inventářů Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze, čís. 350. Praha: LA PNP, 1978.

6.1.3 MEMOÁRY, VLASTNÍ VYDANÁ DÍLA A PŘÍSPĚVKY

- ALEŠ-LYŽEC, Josef. *Mikoláš Aleš*. In: Česká dívka, Lysá nad Labem 1912, roč. IX, čís. 4, str. 50-51.
- ALEŠ-LYŽEC, Josef. *Mikoláš Aleš: K jeho 60. narozeninám 18. listopadu 1912*. In: Besedy Času, Praha 1912, roč. XVII, čís. 46, str. 264-266.
- ALEŠ-LYŽEC, Josef. *Obrazy horské zimní krásy*. Praha: Grosman a Svoboda, 1909.
- SVOBODOVÁ-ALŠOVÁ, Maryna. *U nás doma*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy (SNDK), 1957.
- VÁCHAL, Josef. *Deníky: Výbor z let 1922 – 1964*. 1. vyd. Praha – Litomyšl: Paseka, 1998. ISBN 80-7185-136-1.
- VÁCHAL, Josef. *Paměti Josefa Váchala – dřevorytce*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1995. ISBN 80-85190-36-2.
- VÁCHAL, Josef. *Pepíček od Alšů: O mém mládí v Písku*. In: Písecká čítanka 2. 1. vyd. Písek: Okresní knihovna v Písku, 1981, str. 154-158.

6.2 SEZNAM LITERATURY

6.2.1 ENCYKLOPEDIE, SLOVNÍKY A PŘÍRUČKY

- *Biografický slovník českých zemí: Svazek 1: A*. 1. vyd. Praha: Libri – Historický ústav AV ČR, 2004.
- KULHÁNEK, Otto et al. *Malá encyklopedie lyžování*. 1. vyd. Praha – Bratislava: Olympia – Šport, 1987.
- KULHÁNEK, Otto. *Zlatá kniha lyžování: Z dějin čs. a světového lyžařství*. 1. vyd. Praha: Olympia, 1989.
- *Masarykův slovník naučný: Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí: Díl 1: A-Č*. Praha: Československý kompas, 1925.

- *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí: Díl 6: Čechy-Dansezur.* Praha: J. Otto, 1893.
- *Ottův slovník naučný nové doby: Dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému: Díl I: Svazek I: A-Bo.* Praha: J. Otto, 1930.
- TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století: Díl I: A-J.* Praha – Litomyšl: Paseka – P. Meissner, 1999.

6.2.2 MONOGRAFIE

- BAJEROVÁ, Marie. *O Josefu Váchalovi.* 1. úplné autorizované vyd. Praha: Pražská imaginace, 1991. ISBN 80-7110-017-X.
- OLIČ, Jiří. *...nejlépe tlačit vlastní káru sám: Život Josefa Váchala.* 2. vyd. Praha – Litomyšl: Paseka, 1993. ISBN 80-85192-57-8.
- OLIČ, Jiří. *Neznámý Váchal: Život umělce.* 1. vyd. Praha – Litomyšl: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-283-X.
- TOMAN, Jan. *Rod píseckých a mirotických Alšů.* 1. vyd. České Budějovice: Růže, 1974.

6.2.3 SBORNÍKY A ČLÁNKY

- AMBROŽ, Jindřich. *Zásluhy a pocty.* In: Časopis turistů, Praha 1927, roč. XXXIX, čís. 11, str. 280.
- AMBROŽ, Jindřich. *Zemřel Josef Aleš-Lyžec.* In: Naše menšiny, Trutnov 1927, roč. VII, čís. 10-11, str. 294-295.
- BAJEROVÁ, Marie. *Milovník krásy – Josef Šimon Aleš-Lyžec.* In: Písecká čítanka 2. 1. vyd. Písek: Okresní knihovna v Písku, 1981, str. 135-143.
- BENEŠ, Luděk. *Lyžec – milovník kopců a umělec: Nezapomenutelný zvěstovatel krás našeho kraje.* In: Pojizerské listy, Turnov 1992, roč. 66, čís. 39, str. 8. ISSN 1211-3980.
- *Josef Aleš-Lyžec.* In: Pochodeň, čís. z 26. října 1972.
- KALIBERA, Josef. *Aleš-Lyžec.* In: Zimní sport, Praha 1927, roč. XVII, čís. 1, str. 2-3.
- KLÍNKOVÁ, Hana. *Zasuté obrazy Josefa Alše-Lyžce.* In: Tvar, Praha 1998, roč. 9, čís. 6, str. 14. ISSN 0862-657X.

- KOCMAN, Jiří H. *O JUDr. Marii Bajerové (1902 – 1993) – její biografický a bibliografický váchalovský odkaz*. In: Josef Váchal: Sborník textů ze sympozia v Klatovech: 27. – 28. října 2006. Klatovy: Galerie Klatovy-Klenová, 2007. ISBN 978-80-87013-07-6.
- MALÝ, J. *Josef Šimon Aleš-Lyžec*. In: Otavan, Písek 1927, roč. XI (XXXXVI), čís. 2, str. 28-29.
- TŮMA, Jiří. *Pokrok byl mu životem*. In: Zář Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1962, čís. z 22. listopadu 1962.
- TŮMA, Jiří. *Pokrok byl mu životem*. In: Zář Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1962, čís. z 29. listopadu 1962.
- TŮMA, Jiří. *Pokrok byl mu životem*. In: Zář Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1962, čís. z 6. prosince 1962.
- TŮMA, Jiří. *Pokrok byl mu životem*. In: Zář Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 1962, čís. z 13. prosince 1962.

6.3 SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

- Fotogalerie Krkonošského muzea v Jilemnici
<http://www.kmjilemnice.cz/fotogalerie.html>
- Heslo *Aleš* v Internetové jazykové příručce
<http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=ale%C5%A1>
- Historie Krkonošského muzea v Jilemnici
<http://www.kmjilemnice.cz/historie.html>

7. PŘÍLOHY

7.1 SEZNAM PŘÍLOH

1. Fotografie Josefa Alše.

<http://www.kmjilemnice.cz/fotogalerie.html> [cit. 12. července 2017].

2. Alšův autoportrét na lyžích v krajině pod Bezdězem.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 262, Kresba inkoustovým perem.

3. Autoportrét Josefa Alše.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 14, Zápiskník s černými deskami z roku 1889, Kresba tužkou s popiskem: „*Mon portrait au milieu février 1889 non moins vraisemblant.*“

4. Portrét mladého Váchala.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 2148, Kresba tužkou s pozdějším Váchalovým přípisem: „*Jos. Váchal. Kreslil J. Aleš.*“

5. Kresba rodného Písku.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 167, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „*Písek 31/8.*“

6. Váchalův rodný dům v Milavčích.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 776, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „*Milavče o svátcích vánočních 1883.*“ Poznámka: Josef Aleš později pod obrázek připsal: „*Pepíčkovo rodiště.*“

7. Alšovo první učitelské působení.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 774, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „*Škola v Milavčích 1883.*“

8. Alšovo ubytování z jeho učitelského působení v Bělé pod Bezdězem.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 32, Modrý sešitek s bílou zoubkovanou vinětou z roku 1900, Kresba tužkou s popiskem: „*Mé bydliště – chalupa na kopci – od 1/2 1899 do 2/9 1900, když jsem učiteloval v Bělé.*“

9. Kresba krajiny v okolí lusthausu Hvězda.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 992, Kresba tužkou s popiskem: „*Hvězda, Bílá Hora, ze Šárky 6/4 1887.*“

10. Kresba krajiny v okolí hradiště Budeč.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 993, Kresba tužkou s popiskem: „*Budeč 18. května 1884.*“

11. Kresba Zvíkova.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 142, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „*Zvíkov (od Bud) 18/8 (za deště).*“

12. Kresba Řípu.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 767, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „*Říp z V. S. 4. IV. 84.*“

13. Kresba Sedla.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 768, Kresba tužkou ve skicáři s popiskem: „*Sedlo z V. S. 4. IV. 84.*“

14. Alšova studie krajinných profilů.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 798, Kresba inkoustovým perem ve skicáři s popiskem: „*Horstvo severních Čech, kresleno ze skály u Bohnického háje 8. července 1883.*“

15. Tři fáze sjezdu na lyžích (rub).

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 836, Kresba tužkou.

16. Tři fáze sjezdu na lyžích (líc).

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 836, Kresba tužkou.

17. Marseillaisa.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 25, Modrý sešitek s bílou zoubkovanou vinětou z roku 1890.

18. Lidová píseň z Chodska.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 43, Z desek vytržený zápisník v šedomodré předsádce z roku 1899.

19. Kresba pašika.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 21, Modrý sešitek s bílou zoubkovanou vinětou z roku 1890, Kresba tužkou.

20. Kresby kohouta.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 923, Kresba tužkou.

21. Studie mužské divadelní postavy (karikatura).

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1007, Kresba tužkou.

22. Studie mužské divadelní postavy (karikatura).

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1006, Kresba tužkou.

23. Studie hlavy.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 3, Zažloutlé tři složky listů zápisníčku bez desek z roku 1880, Kresba tužkou s popiskem: „*Studium hlavy.*“

24. Studie obličeje a končetin.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 67, Kresba tužkou s popiskem: „*J. Aleš, učitel v Čisté u Bělé u Bezdězu skizov. 1884.*“

25. Lidový náboženský obrázek (levá strana).

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 24, Modrý sešitek s bílou zoubkovanou vinětou z roku 1890, Kresba tužkou s popiskem: „*Na křižovatce mezi Němcem, Matkou, Bytinou a Ostrým vrchem (Skalkou) 12/8 1890.*“

26. Lidový náboženský obrázek (pravá strana).

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 24, Modrý sešitek s bílou zoubkovanou vinětou z roku 1890, Kresba tužkou s popiskem: „*Na křižovatce mezi Němcem, Matkou, Bytinou a Ostrým vrchem (Skalkou) 12/8 1890.*“

27. Studie ženského lidového kroje z Lublaně a okolí.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 9, Polorozpadlý zápisníček čtverečkovaného papíru z roku 1886, Kresba tužkou.

28. Studie mužského lidového kroje z Lublaně a okolí.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 9, Polorozpadlý zápisníček čtverečkovaného papíru z roku 1886, Kresba tužkou.

29. Kresba mužské hlavy.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 886, Kresba tužkou.

30. Studie mužského profilu.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 909, Kresba tužkou.

31. Kresby ženské hlavy.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 390, Poděkování Tělocvičné jednoty Sokol za práci pro Kněžmost, Na rubu kresby modrou tužkou.

32. Studie dívčích profilů.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 524, Kresba inkoustovým perem.

33. Perokresby krasavic dle tehdejšího vkusu (*abbondanza*).

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1017, Zeměpisný atlas Josefa Alše pro střední školy z roku 1903.

34. Perokresby krasavic dle tehdejšího vkusu (*abbondanza*).

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 1017, Zeměpisný atlas Josefa Alše pro střední školy z roku 1903.

35. Kresba arabského válečníka.

LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 14, Zápisníček s černými deskami z roku 1889, Kresba inkoustovým perem.

36. Kresby Sinhálců a Tamilů z národopisné výstavy v Praze.

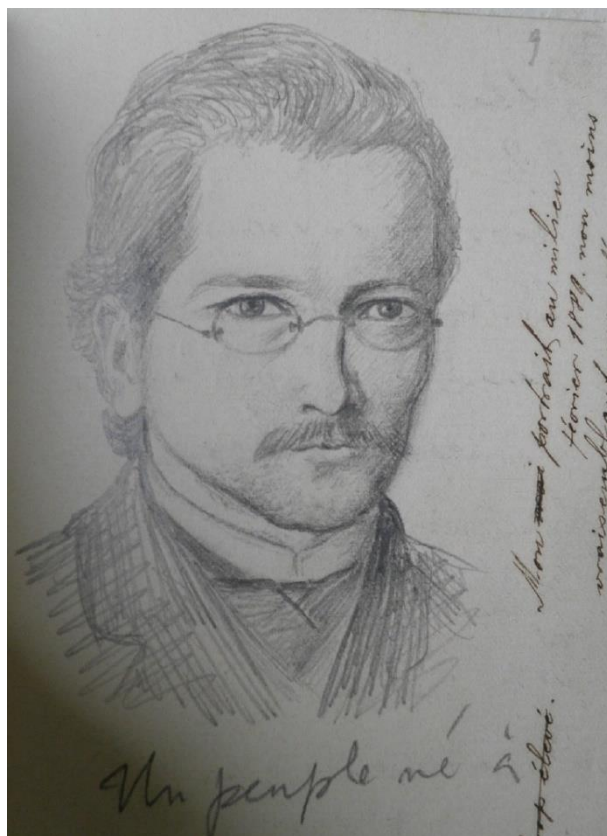
LA PNP, Osobní fond Josefa Alše-Lyžce, č. přír. 69/71, č. inv. 8, Polorozpadlý čtverečkovaný zápisník z roku 1885, Kresby tužkou s popisky: „*Singalésové a Tamylové z ostrova Ceylonu v Praze. Viděl jsem 31/10 85. Tamyl (herec). Kněz (Budhista). 'Čertový tanečník'. Lezec. Slon Singalský.*“

Příloha č. 1

Příloha č. 2

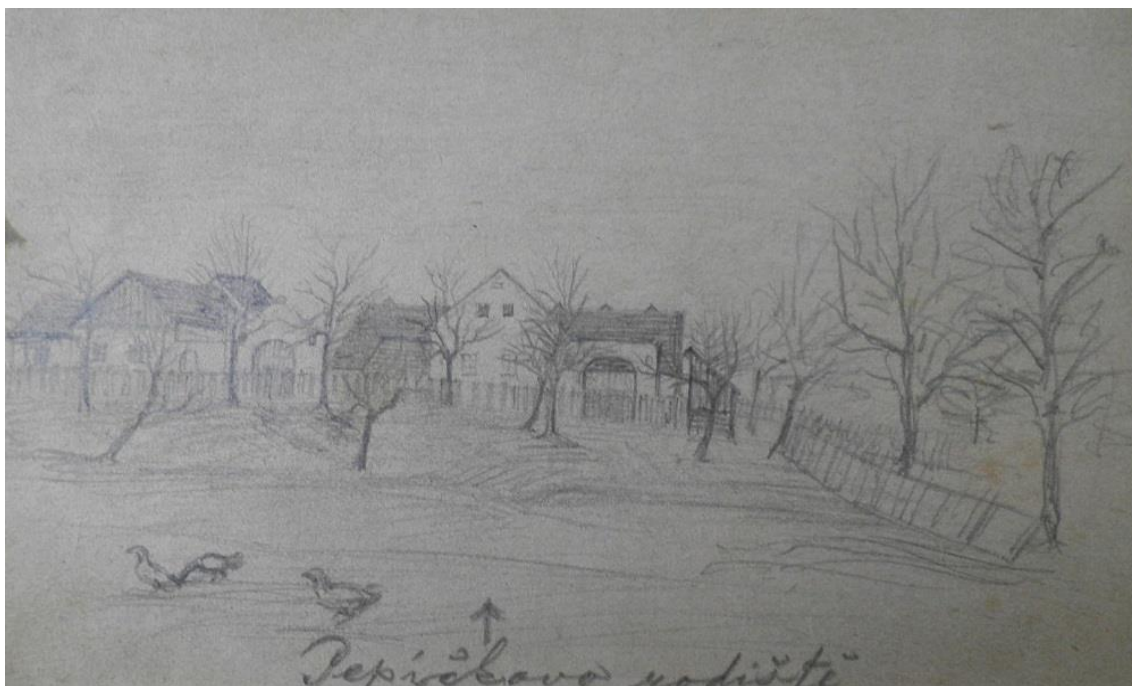
Příloha č. 3

Příloha č. 4

Příloha č. 5

Příloha č. 6

Příloha č. 7

Příloha č. 8

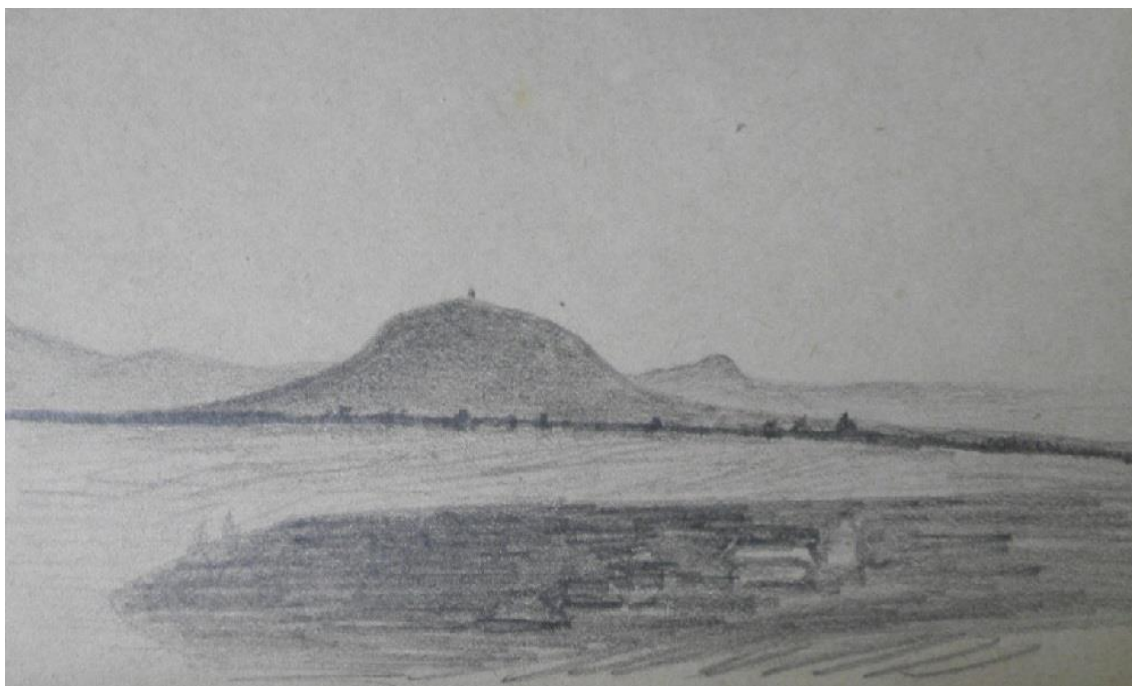
Příloha č. 9

Příloha č. 10

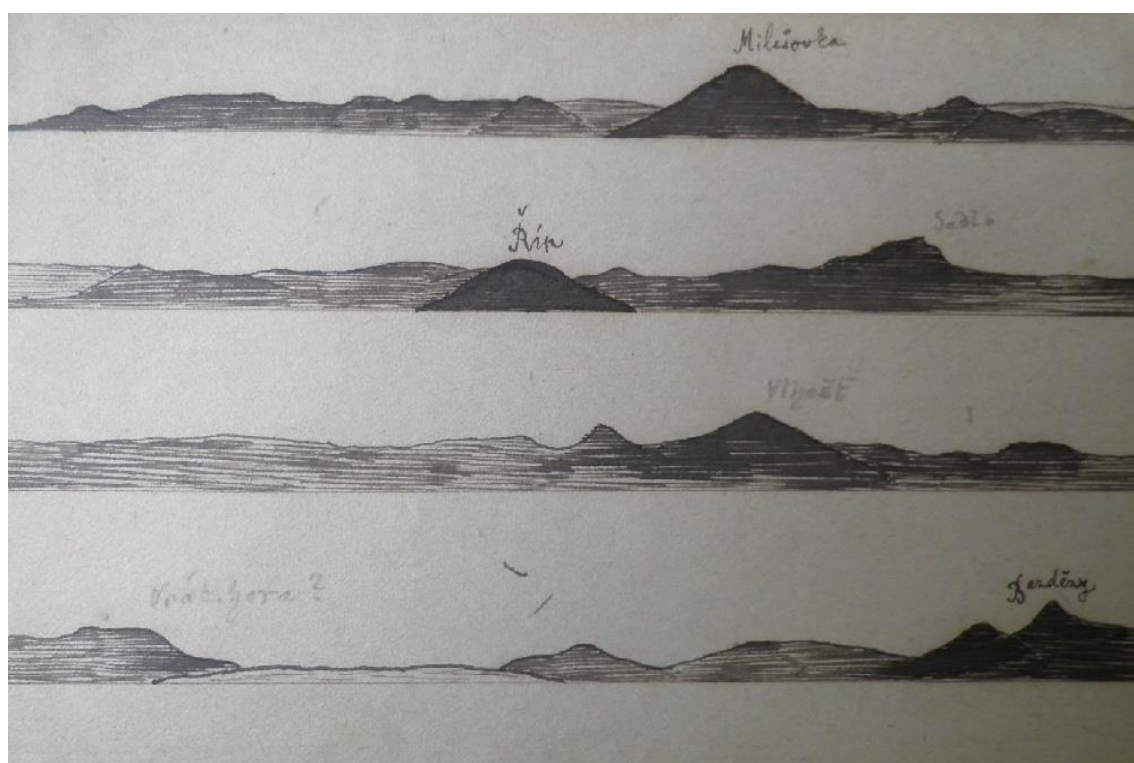
Příloha č. 11

Příloha č. 12

Příloha č. 13

Příloha č. 14

Příloha č. 15

Příloha č. 16

La Marseillaise

All. mod.

Allez, enfants de la patrie - e! Le jour de
Amour sacré de la patrie, Conduits, vous
vous entrairez dans la carrière. Quand nous ad-
gloire est arri-vé; Contre nous de la tyrannie
nos bras. Combats! Liberté! Liberté, chérie,
nés n'y serons plus nous y trouverons leur pourvoir.

L'écland sanglant *L'écland*
Combats avec les défenseurs! Combats a-
Et la trace de leurs vertus! Et la tra-
sanglant *est levé.* Entendez-vous sans
avec les défenseurs! Sous nos les cam-
ce de leurs vertus! Sous drapeaux que la vie-
moins jaloux de leur sur-

*Il faut n'en parler jamais,
et y penser toujours!*

L. Gambetta

payez l'orgie ces féroces soldats? Ils
soire de la cour à les mâles accents, Que
vivre. Que de parler leur cercueil, Nous
viennent, que dans vos bras, Egorgez vos fils,
nos ennemis expirants. Toient son triomphe et
aurons le sublimé, ou que de les venger ou
vos compagnons. Aux armes, cito-yens,
notre gloire!
de les suivre!

formez vos bataillons! Marchons! Marchons!
Qu'un sang impur abreuve nos sillons!

Příloha č. 17

*Pěko vám děkuji pane páter,
trévníckej pan farář pěkně záře,*

*že vy ste mně dali co sem já chtěl.
rozdává vobrázky ruce vaše,*

*Dali ste mně ženu hezkou ženu,
já na to zářání taky pudu,*

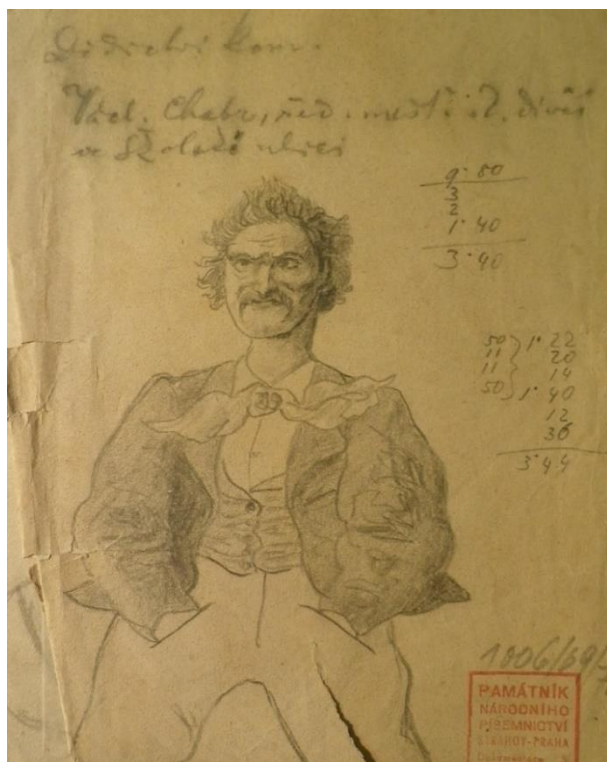
*a já ji do díla nepoženu.
o jeden vobrázek proti budu.*

Z Chadska.

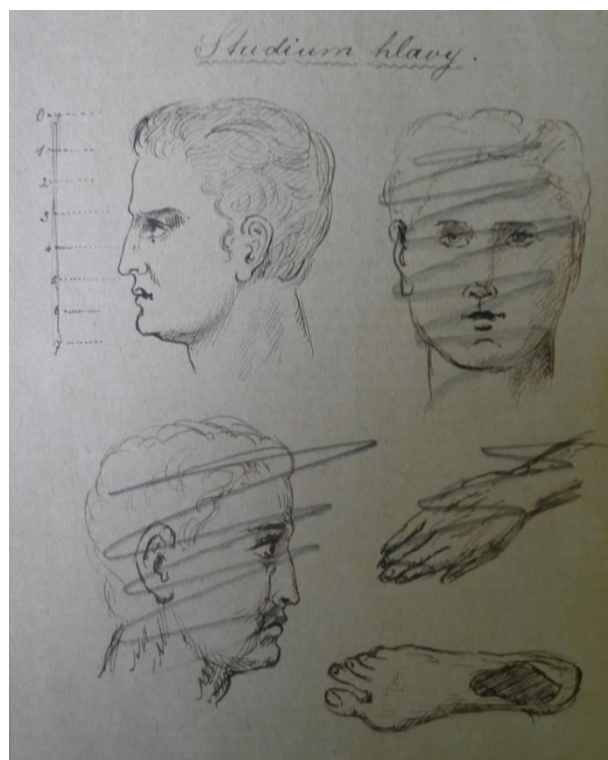
Příloha č. 18

Příloha č. 21

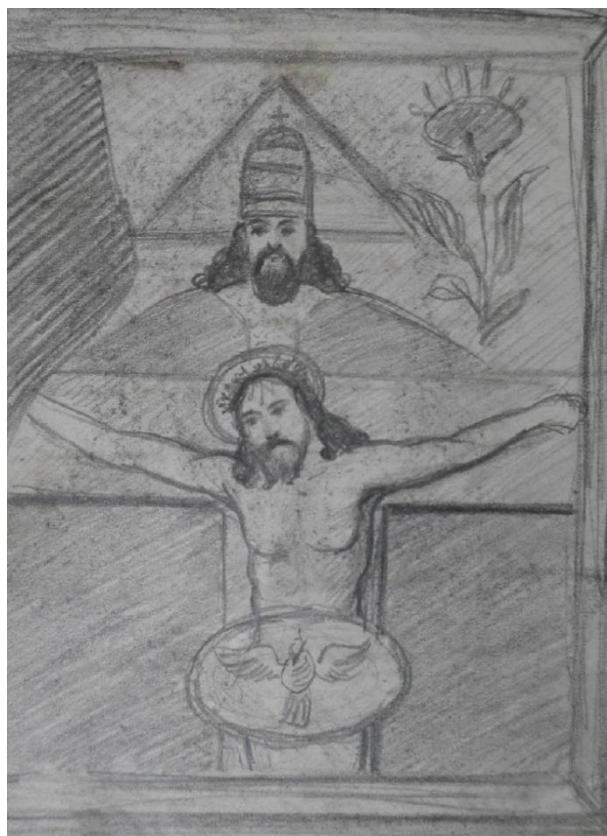
Příloha č. 22

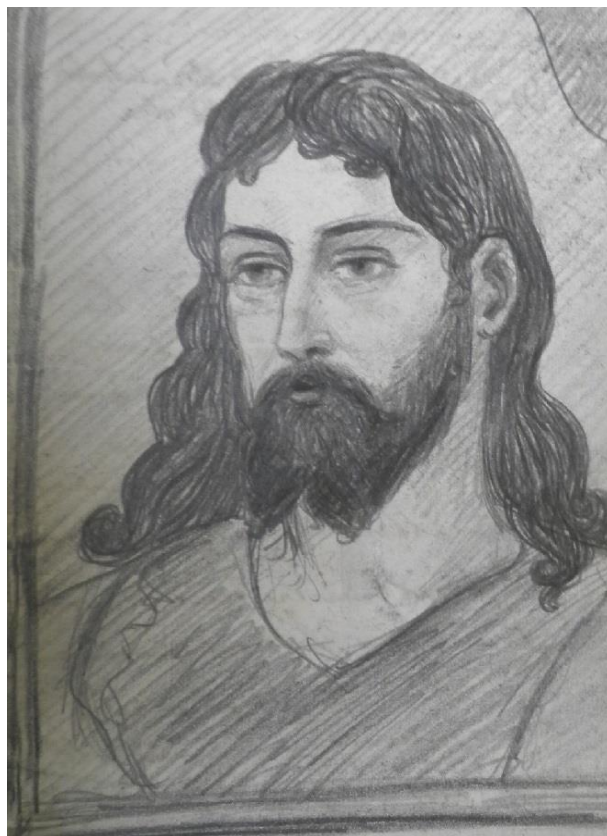
Příloha č. 23

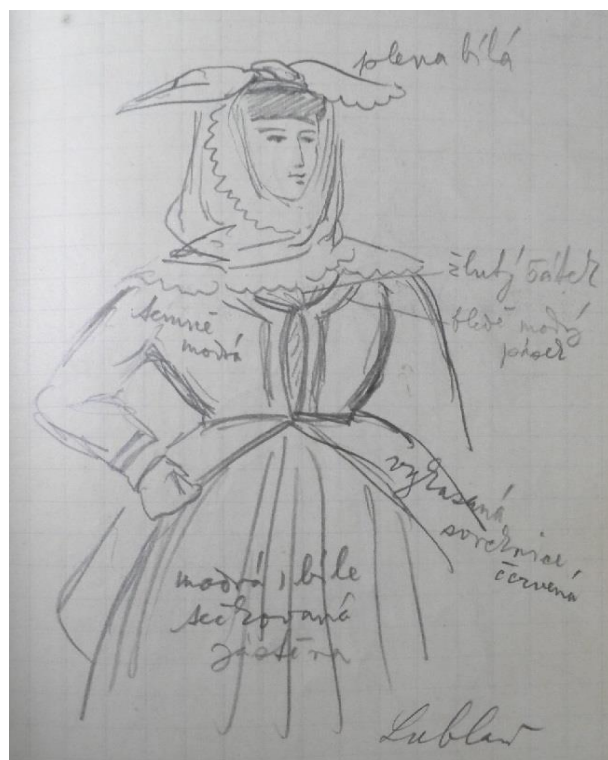
Příloha č. 24

Příloha č. 25

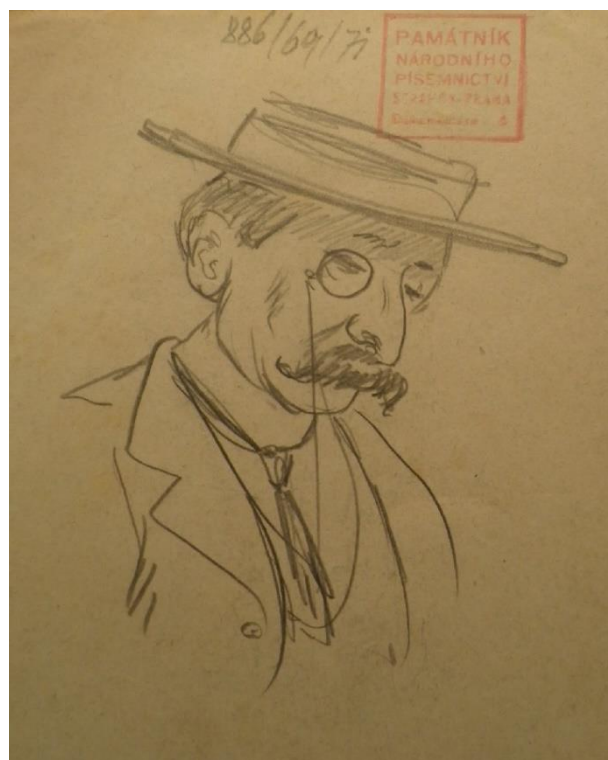
Příloha č. 26

Příloha č. 27

Příloha č. 28

Příloha č. 29

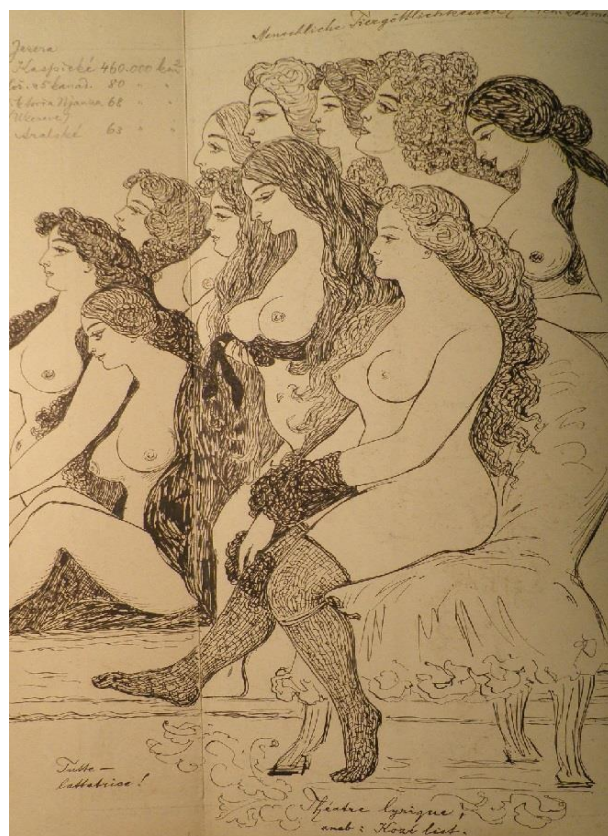
Příloha č. 30

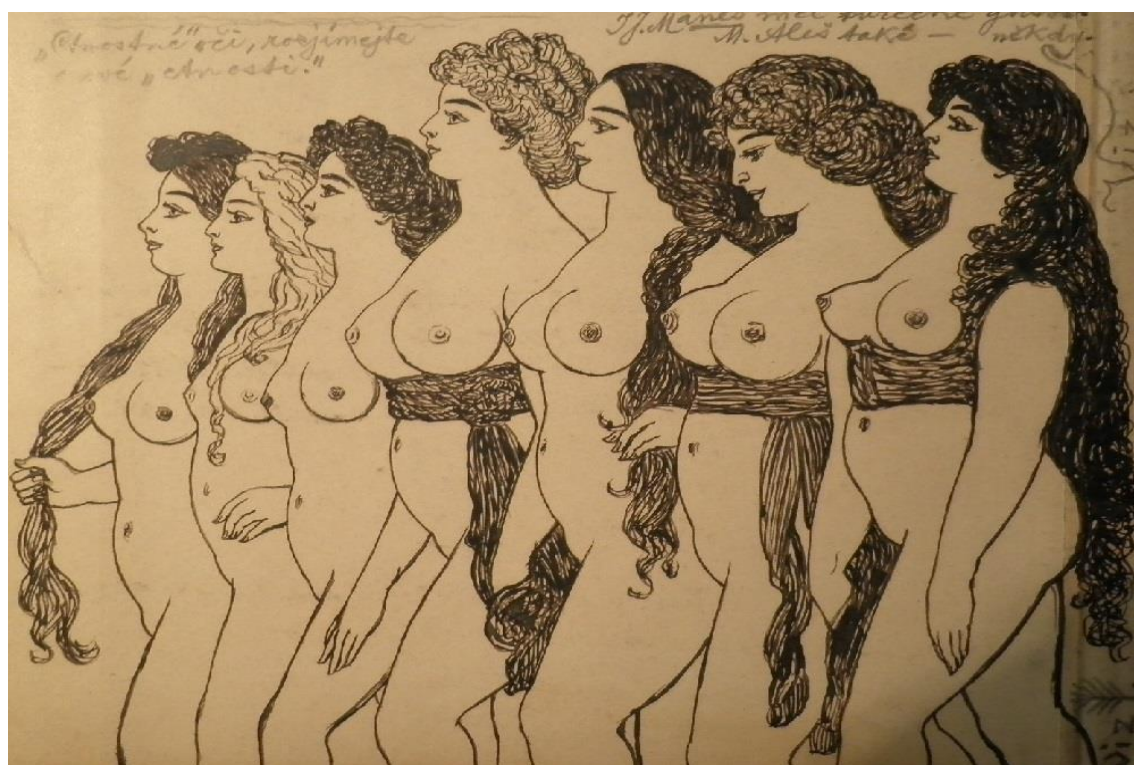
Příloha č. 31

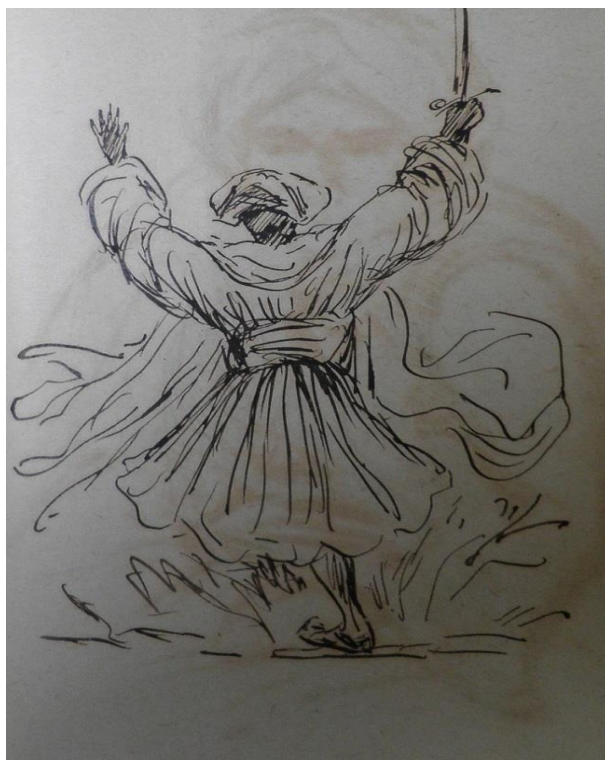
Příloha č. 32

Příloha č. 33

Příloha č. 34

Příloha č. 35

Příloha č. 36